

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

**О. КІБІК, Є. РЕДІНА, В. КОТЛУБАЙ, О. СЛОБОДЯНЮК,
І. ПРИМАЧЕНКО, О. КОРНІЛОВА, С. ВІЗІРЕНКО**

ОСНОВИ ЕКОНОМІКИ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Одеса
Фенікс
2025

УДК 330(075.8)
К 38

Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 8 від 16 травня 2025 р.)

Рецензенти:

Познанська І. В. – докторка економічних наук, професорка, завідувачка кафедри «Управління персоналом і економіка праці» Одеського національного економічного університету;

Холоденко А. М. – доктор економічних наук, професор, професор кафедри «Підприємництво і туризм» Одеського національного морського університету.

Кібік О., Редіна Є., Котлубай В., Слободянюк О., Корнілова О., Примаченко І.,
К 38 Візіренко С. **Основи економіки** : навч. посіб. [Електронне видання] / О. Кібік, Є. Редіна, В. Котлубай, О. Слободянюк, О. Корнілова, І. Примаченко, С. Візіренко ; Нац. ун-т «Одеська юрид. академія». – Одеса : Фенікс, 2025. – 85 с. – Режим доступу: <https://hdl.handle.net/11300/29819>; DOI: 10.32837/11300.29819

ISBN 978-617-8430-65-8

Навчальний посібник «Основи економіки» охоплює фундаментальні аспекти функціонування сучасної економіки, її структуру, закономірності та механізми розвитку, розглядає ключові економічні категорії, принципи організації господарської діяльності, особливості ринкового механізму та його регулювання. Значна увага приділена державному регулюванню ринку, антимонопольній політиці та фінансовій системі, включаючи банківську діяльність, фондовий ринок, інфляційні процеси та грошово-кредитну політику.

Також досліджується конкурентне середовище, типи конкуренції й ринкових ситуацій. Окремий розділ присвячено економічному зростанню та сталому розвитку. Увага також приділяється підприємництву та бізнесу, їхнім видам, особливостям ведення та фінансовим результатам. Розглядається роль домогосподарств у системі економічних відносин, їхні доходи, витрати та заощадження. Окремий розділ присвячено економічній політиці держави, податковій системі, державним видаткам і заходам боротьби з тіньовою економікою.

Важливим аспектом посібника є аналіз тіньової економіки, її впливу на національну економіку та шляхи детінізації. Розглядаються фактори економічного зростання, концепції сталого розвитку, глобалізаційних процесів і цифрових трансформацій в економіці.

Посібник призначений для здобувачів вищих навчальних закладів, що здобувають освіту різних рівнів, практиків та інших зацікавлених осіб.

УДК 330(075.8)

ISBN 978-617-8430-65-8

© О. Кібік, Є. Редіна, В. Котлубай, О. Слободянюк,
О. Корнілова, І. Примаченко, С. Візіренко, 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ЗАСАДИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ	6
1.1. Сутність та структура сучасної економіки	6
1.2. Економічні основи власності, господарювання та товарного обігу	8
1.3. Економічні виклики сучасності	10
<i>Питання для самоконтролю</i>	12
РОЗДІЛ 2. РИНКОВИЙ МЕХАНІЗМ	14
2.1. Сутність, функції та класифікація ринків	14
2.2. Попит, пропозиція та рівновага на ринку	15
2.3. Характеристика ринкової інфраструктури	18
2.4. Державне регулювання ринку та антимонопольна політика	20
<i>Питання для самоконтролю</i>	21
РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА БІЗНЕСУ	22
3.1. Основи підприємництва	22
3.2. Передумови розвитку сучасного бізнесу та його фінансові результати	23
3.3. Бізнес-планування	26
3.4. Інноваційні засади бізнесу	27
<i>Питання для самоконтролю</i>	28
РОЗДІЛ 4. КОНКУРЕНТНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ТА СТРАТЕГІЇ БІЗНЕСУ	30
4.1. Сутність, види та методи конкуренції	30
4.2. Складові конкурентного середовища	31
4.3. Конкурентні стратегії та ринкові ситуації	33
<i>Питання для самоконтролю</i>	34
РОЗДІЛ 5. ДОМОГОСПОДАРСТВО В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН	35
5.1. Домогосподарство: поняття, функції, класифікація	35
5.2. Доходи домогосподарств та їх розподіл	36
5.3. Витрати на споживання. Заощадження домогосподарств	37
<i>Питання для самоконтролю</i>	37
РОЗДІЛ 6. ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ	39
6.1. Основи макроекономічного регулювання	39
6.2. Податкова система та державні видатки	40
6.3. Причини виникнення та методи боротьби з тіньовою економікою	41
<i>Питання для самоконтролю</i>	44
РОЗДІЛ 7. ФІНАНСОВА СИСТЕМА ТА ЇЇ РОЛЬ В ЕКОНОМІЦІ	45
7.1. Банківська система та її функції	45
7.2. Фондовий ринок та інвестиційні механізми	46
7.3. Інфляція, валютні курси та грошово-кредитна політика	47
<i>Питання для самоконтролю</i>	49
РОЗДІЛ 8. ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК	51
8.1. Загальна характеристика, типи та джерела економічного зростання	51
8.2. Концепція сталого розвитку та зелена економіка	52
8.3. Фактори та наслідки економічного зростання в умовах сталого розвитку	53
<i>Питання для самоконтролю</i>	55
РОЗДІЛ 9. ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ, ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ТА ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА	56
9.1. Фактори, що сприяють інтернаціоналізації та глобалізації економіки.	56
9.2. Глобалізація та її вплив на національні економіки.	57
9.3. Основні форми інтернаціоналізації економічної діяльності.	58

9.4. Цифрові трансформації в економіці та бізнесі.	59
<i>Питання для самоконтролю</i>	61
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ	62
ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЗЧИК	76
ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК	78
БІБЛОГРАФІЧНИЙ СПИСОК	83

ВСТУП

Економіка є фундаментальною наукою, що досліджує механізми функціонування економічних систем, взаємодію між суб'єктами господарювання та закономірності розвитку економічних процесів. В умовах глобалізації та швидких технологічних змін, розуміння основних економічних принципів стає необхідним не лише для фахівців, але й для всіх громадян, які прагнуть бути обізнаними щодо функціонування сучасної економіки. Світова економіка постійно змінюється під впливом технологічного прогресу, глобалізації, структурних трансформацій та змін у поведінці споживачів, що вимагає глибокого теоретичного осмислення та практичного застосування економічних знань.

Навчальний посібник «Основи економіки» охоплює фундаментальні аспекти економічної науки, розкриваючи закономірності функціонування ринкової економіки, її структуру та основні механізми. Він систематизує ключові економічні категорії та концепції, аналізує принципи організації господарської діяльності, механізми формування попиту і пропозиції, особливості ринкового регулювання та конкурентного середовища. Окрему увагу приділено ринковій інфраструктурі, класифікації ринків, особливостям їхньої взаємодії та ролі держави в регулюванні економічних процесів.

У сучасних економічних реаліях значення має економіка бізнесу, а саме основи підприємництва, передумови розвитку сучасного бізнесу та його фінансові результати, механізми бізнес-планування, а також інноваційні аспекти ведення підприємницької діяльності. У посібнику розглянуто основи підприємництва, передумови розвитку сучасного бізнесу та його фінансові результати, механізми бізнес-планування, а також інноваційні аспекти ведення підприємницької діяльності. Додатково вивчаються конкурентне середовище та бізнес-стратегії, що дозволяють адаптувати бізнес-структури до динамічних ринкових умов.

Значна увага приділена економічній поведінці домогосподарств, їх доходам, витратам та заощадженням. Аналізується їх роль у системі економічних відносин та вплив на макроекономічні показники. Також досліджено ключові аспекти економічної політики держави, механізми податкової системи, державних видатків та боротьби з тіньовою економікою. Фінансова система та її роль в економіці розглядаються через призму банківської діяльності, фондового ринку, інвестиційних механізмів, а також впливу інфляції та грошово-кредитної політики. Ці знання є необхідними для розуміння функціонування фінансового сектору та його зв'язку з реальним сектором економіки.

Сучасна економіка стикається з викликами тіньового сектору, який впливає на ефективність державної політики, рівень податкових надходжень та макроекономічну стабільність. У посібнику проаналізовано сутність та масштаби тіньової економіки, а також можливі шляхи її детінізації.

Економічне зростання є стратегічним завданням кожної держави. У посібнику аналізуються основні типи та джерела економічного зростання, концепція зеленої економіки та екологічної стійкості. Також досліджуються процеси інтернаціоналізації, глобалізації та цифрових трансформацій, що визначають сучасний економічний ландшафт.

Матеріали посібника спрямовані на формування у читачів цілісного розуміння основ економіки, розвиток критичного та аналітичного мислення, а також здатності застосовувати економічні знання на практиці. Видання буде корисним студентам, викладачам, науковцям, підприємцям та всім, хто прагне глибше зрозуміти закономірності функціонування сучасної економіки.

РОЗДІЛ 1. ЗАСАДИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

- 1.1. Сутність та структура сучасної економіки.
- 1.2. Економічні основи власності, господарювання та товарного обігу.
- 1.3. Економічні виклики сучасності.

1.1. Сутність та структура сучасної економіки

Термін «економіка» походить від давньогрецьких слів «ойкос» (дім) і «номос» (закон, вчення), що разом означає «вчення про управління домом». Вперше це поняття ввів філософ Ксенофонт у III столітті до н.е., а Арістотель заклав основи економіки як науки, аналізуючи господарство рабовласницьких маєтків. Тоді економіка розглядалася як організація домашнього господарства [15, 21].

Сучасна економічна наука сформувалася у XVII-XVIII століттях із розвитком капіталізму. Вона почала вивчати економічні відносини, закони розвитку суспільства та перехід між соціально-економічними системами. Сьогодні економіка – це не лише наука про виробництво товарів і послуг, а й про те, як люди взаємодіють у світі обмежених ресурсів, шукаючи способи їхнього ефективного використання для задоволення потреб як окремих осіб, так і суспільства.

Існує декілька визначень поняття «економіка» [21]:

- це сукупність всіх засобів, предметів та ресурсів матеріального і духовного світу, які використовуються людьми для забезпечення життєвих потреб;
- це наука, яка вивчає не тільки процеси виробництва товарів та послуг, а й взаємодію людей у рамках обмежених ресурсів, намагаючись знайти найбільш ефективні способи їх використання з метою максимального задоволення потреб як окремих індивідів, так і суспільства загалом;
- це відносини, що виникають між людьми в процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання товарів;
- це сукупність наук, що вивчають не лише господарську діяльність, а й організацію та ефективність управління ресурсами в умовах ринкової конкуренції.

Ключовими питаннями, які ставить перед собою економічна наука є [15]. Що виробляти і в якій кількості, зважаючи на запити ринку?

1. Як організувати виробництво, які ресурси і технології використовувати, хто і як повинен виробляти продукцію?
2. Для кого або кому призначаються товари, що виробляються, як вони розподіляються між споживачами?
3. Як розподіляти товари між споживачами, з урахуванням їхніх потреб?
4. Як оптимізувати споживання та використання продукту виробництва?

Головною проблемою, з якою стикається економіка, є обмеженість ресурсів, що призводить до необхідності прийняття рішень та вибору між різними варіантами використання обмежених засобів.

Економіка аналізує динаміку виробництва, розподілу й споживання, досліджуючи закони попиту і пропозиції, ефективність виробництва та взаємозв'язки в ринкових умовах. В Україні, наприклад, економісти вивчають, як війна впливає на аграрний сектор і як цифровізація може стати драйвером відновлення.

До основних *функцій* економічної теорії можна віднести [1]:

- теоретико-пізнавальну функцію, яка полягає в пізнанні сутності економічних процесів і законів;
- світоглядну функцію, що дає методологічну основу для дослідження економічних явищ;
- виховну функцію, яка формує економічну культуру та ставлення людей до економічної діяльності;

- ідеологічну функцію, що забезпечує теоретичне обґрунтування економічних процесів і надає можливість критично аналізувати сучасні соціально-економічні проблеми;
- методологічну функцію, що виступає як основа для розвитку всіх економічних наук – від галузевих до функціональних;
- практичну функцію, яка сприяє використанню економічних знань у реальних умовах господарювання.

Основне призначення економіки полягає у створенні благ, необхідних для підтримки і розвитку суспільства, у забезпеченні його життєдіяльності через ефективне використання обмежених ресурсів.

Існує декілька видів структури сучасної економіки: функціональна, територіальна та за видами діяльності.

Функціональна структура економіки охоплює низку базових компонентів, які взаємодіють і формують основу функціонування національної економічної системи в сучасних умовах:

1. Людський капітал – активні учасники економічних процесів, включаючи працівників, підприємців, державних управлінців і споживачів, які беруть участь у створенні та використанні товарів і послуг.
2. Природні ресурси – сукупність природних багатств, задіяних у виробничих циклах, таких як земельні угіддя, водні запаси, мінеральні поклади, а також біологічні системи (рослинність і тваринний світ).
3. Антропогенні активи – штучно створені об'єкти, призначені для забезпечення людських потреб, зокрема інфраструктурні споруди, технологічне обладнання, житлові та комерційні будівлі, транспортні засоби й комунікаційні мережі.
4. Економічна інфраструктура – комплекс систем і сервісів, що підтримують безперебійність економічної діяльності, включаючи транспортні мережі, енергетичні системи, цифрові платформи та телекомунікаційні технології.
5. Споживчі блага – кінцеві продукти та послуги, які населення використовує для задоволення базових і повсякденних потреб, таких як харчування, одяг, житло чи відпочинок.
6. Інформаційний капітал – ключовий ресурс сучасної економіки, що забезпечує ефективність і конкурентоспроможність діяльності завдяки цифровим технологіям, даним і глобальним інформаційним потокам.

Подвійна природа економіки проявляється в наявності матеріально-речовинної та грошової основи, які є основними складовими будь-якої економічної системи. Це взаємопов'язані елементи, що забезпечують функціонування національної економіки та її стабільність.

Структура економіки за видами діяльності відображає співвідношення між різними секторами та галузями економіки, що забезпечують розвиток національного господарства. Кожен сектор економіки є виробничо-економічною областю, що включає об'єкти, які мають єдність функцій, виробленої продукції та технологічних процесів.

До основних сфер економіки відносяться [3]:

- сфера матеріального виробництва – це галузі, які виробляють фізичні товари, включаючи промисловість (добувну, переробну, машинобудівну, легку), сільське господарство, будівництво, транспорт, зв'язок та торгівлю.
- сфера нематеріального виробництва (соціально-культурна сфера) – охоплює галузі, що виробляють нематеріальні блага, зокрема освіту, охорону здоров'я, науку, культуру, соціальне забезпечення, управління, побутове обслуговування.

В Україні станом на 2025 рік помітно прискорюється розвиток сектору інформаційних технологій і цифрових послуг. ІТ-галузь, зокрема розробка програмного забезпечення, кібербезпека та стартапи, відіграє дедалі вагомішу роль у формуванні ВВП і стимулюванні інновацій. Це відображає глобальний тренд переходу до економіки знань і технологій.

Територіальна структура економіки описує економічні об'єкти, що розташовані на певній території, включаючи географічні, адміністративні, природні та національні межі. Зокрема, в Україні територіальна структура економіки формується на основі адміністративно-територіального поділу, з врахуванням регіональних особливостей і природних ресурсів.

Ця схема відображає циркуляцію матеріальних і фінансових потоків між ключовими суб'єктами економіки на національному рівні. Вона ілюструє взаємозв'язки між державою, виробниками та споживачами, дозволяючи оцінити продуктивність і стабільність економічної системи.

Основними учасниками економічних процесів на рівні країни є:

- держава в особі уряду та інших органів влади, які регулюють економічну політику, оподаткування, соціальні програми та інші важливі аспекти;
- виробники товарів – організації, бізнес-структури, підприємці та приватні господарства, які займаються виробництвом товарів і послуг для задоволення попиту;
- споживачі кінцевого продукту – населення, домашні господарства, які споживають продукцію для задоволення власних потреб. В Україні спостерігається збільшення значення споживчих послуг, особливо в умовах постійної цифровізації економіки.

1.2. Економічні основи власності, господарювання та товарного обігу

Власність є багатогранною категорією, яка охоплює як економічні, так і правові аспекти взаємодії між суб'єктами щодо володіння, користування та розпорядження ресурсами. В епоху цифровізації та глобалізації власність набуває нових форм, особливо в Україні, де відбувається активна трансформація у сферах земельного ринку, цифрових активів, приватизації та державного регулювання економіки.

Власність відображає взаємодію різних сфер суспільних відносин (економічних, соціальних, правових, політичних, психологічних тощо), що визначають механізми привласнення матеріальних і нематеріальних благ у контексті сучасної економіки.

Двома ключовими підсистемами власності є економічна і юридична власність [5].

Економічна власність – це система виробничих і соціальних відносин між суб'єктами з приводу привласнення об'єктів власності. В Україні економічна власність трансформується через ринкові реформи, приватизацію, розвиток підприємництва та запровадження цифрових активів. До основних об'єктів власності належать засоби виробництва, робоча сила, інформація, послуги, патенти, ліцензії, криптовалюти та інші ресурси.

Суб'єкт власності (власник) – це активна сторона відносин власності, яка має право володіння об'єктом. Власниками можуть бути фізичні та юридичні особи, які володіють правами власності на певні ресурси та активи.

Об'єкт власності – це пасивна сторона відносин власності, що може включати матеріальні та нематеріальні активи: землю, нерухомість, виробничі засоби, інформацію, цифрові технології та інші ресурси, що цілком або певною мірою належать суб'єкту.

Відносини власності можуть бути майновими (суб'єкт-об'єктними) та соціальними (суб'єкт-суб'єктними), визначаючи способи розподілу і використання ресурсів між учасниками економічних процесів.

Економічну власність характеризують кількісний і якісний аспекти. Кількісний аспект визначає сукупність усіх об'єктів власності у суспільстві, включаючи матеріальні та нематеріальні ресурси.

Якісний аспект розкриває спосіб привласнення власності у процесах виробництва, розподілу, обміну та споживання.

Юридична власність – це правове закріплення прав володіння, користування і розпорядження об'єктами власності та відповідальності за них. Вона регулюється

законодавчими нормами та визначає межі реалізації прав власників. В Україні юридична власність регулюється Конституцією, Цивільним кодексом, законодавством про приватизацію, інтелектуальну власність, ринок землі та цифрові активи.

До основних категорій юридичної власності відносяться:

- володіння – це початкова, вихідна форма власності, яка відображає юридичну, документально закріплену фіксацію суб'єкта власності, або факт реального володіння об'єктом. Власник може делегувати право управління власністю іншому суб'єкту або взагалі не користуватися правом володіння власністю.
- розпорядження – це спосіб реалізації відносин між об'єктом і суб'єктом власності, який дає право і можливість використовувати об'єкт відповідно до законодавства практично будь-яким бажаним чином.
- користування означає застосування об'єкта власності відповідно до його призначення на розсуд і за бажанням користувача.
- відповідальність («тягар власності») відображає інтерес до активного використання засобів виробництва, відповідальність за них, їх ефективне функціонування, відшкодування збитків, завданих об'єкту, тощо.

В сучасному світі існують такі *види власності*:

Приватна власність – система, в якій об'єкт належить окремим фізичним або юридичним особам, що мають виключні права на його використання та розпорядження.

Державна власність – включає стратегічні бізнес-структури, природні ресурси, інфраструктурні об'єкти, які мають важливе значення для економіки та безпеки країни. Управління здійснюється через відповідні державні органи.

Комунальна власність – належить територіальним громадам і використовується для забезпечення суспільних потреб, таких як школи, лікарні, дороги тощо.

Колективна власність – реалізується через кооперативи, акціонерні товариства та інші форми спільного господарювання. Ця форма власності має історичне значення, але в сучасному законодавстві України вона не виділяється окремо.

Цифрова власність – це новий аспект, який включає інтелектуальні права, криптовалюти, цифрові активи та дані. Законодавство України поступово адаптується до регулювання таких видів власності.

В умовах глобалізації та цифрової економіки власність продовжує еволюціонувати, впливаючи на економічну систему України через інновації, реформи та міжнародні інтеграційні процеси.

Форма суспільного виробництва визначає спосіб організації економічної діяльності, що забезпечує створення, розподіл і споживання матеріальних і нематеріальних благ.

Існують дві основні форми організації суспільного виробництва: натуральне та товарне. Історично першою формою суспільного виробництва було натуральне господарство.

Натуральне господарство – це такий тип організації виробництва, при якому продукти створюються для задоволення власних потреб виробників, без виходу на ринок. Тобто, результати праці не набувають товарної форми та призначені для особистого та внутрішнього споживання.

Основними рисами натурального господарства є такі:

1. Натуральне господарство – це замкнута система організаційно-економічних відносин, де виробництво та споживання відбуваються в межах однієї спільноти або домогосподарства.
2. Натуральне господарство базується на ручній універсальній праці, яка не поділяється на вузькі спеціалізації. У ньому використовуються прості знаряддя праці (мотики, лопати, серпи тощо) та кустарний інструмент.
3. Характерною рисою є прямий зв'язок між виробництвом і споживанням. Натуральне господарство функціонує за формулою «виробництво – розподіл –

споживання», що забезпечує його стабільність і мінімальну залежність від ринкових коливань.

Через низьку продуктивність і відсутність технологічного розвитку натуральне господарство має застійний характер і не сприяє економічному зростанню.

Товарне виробництво – це така форма організації економічної діяльності, при якій продукти створюються не для власного споживання виробників, а для реалізації на ринку.

Основні риси товарного виробництва:

1. Товарне виробництво – це відкрита система організаційно-економічних відносин. Виробники створюють продукти для обміну, а не для особистого споживання.

2. Ґрунтується на поділі праці та спеціалізації, що підвищує продуктивність і ефективність виробництва.

3. Характерною рисою є непрямий зв'язок виробництва і споживання, так як вони пов'язані через ринок. Процес руху товарів розвивається за схемою «виробництво – обмін – споживання». Продукція спочатку надходить на ринок, де оцінюється її попит, а потім розподіляється серед споживачів.

Причинами виникнення товарного виробництва є:

– Суспільний поділ праці, що приводить до спеціалізації виробників на виготовленні певних товарів чи наданні послуг.

– Економічна незалежність виробників, яка дає їм змогу самостійно приймати рішення щодо виробничої діяльності, що, у свою чергу, формує ринкові відносини та стимулює економічний розвиток.

Товар – це економічне благо, створене працею, що має суспільну корисність і призначене для рівноцінного обміну на ринку. В умовах розвитку цифрової економіки та глобалізації поняття товару постійно еволюціонує, охоплюючи не лише матеріальні продукти, а й цифрові активи, інтелектуальну власність, послуги та дані.

Будь-який товар має дві основні властивості: споживчу вартість та мінову вартість.

Споживча вартість – це здатність товару задовольняти певну потребу людини, що визначає його корисність. У сучасній економіці України дедалі важливішими стають екологічність продукції, енергоефективність, технологічні інновації та відповідність стандартам сталого розвитку.

Мінова вартість – це здатність товару обмінюватися на інші товари або гроші. Вартість товару визначається не лише витратами праці на його виробництво, а й ринковими факторами, такими як попит, пропозиція, маркетингові стратегії та рівень конкуренції.

Сучасна економічна наука виділяє кілька теорій вартості товару, зокрема трудову теорію вартості, теорію граничної корисності, теорію витрат виробництва та теорію попиту і пропозиції. У ХХІ столітті, однак, дедалі більшого значення набувають концепції поведінкової економіки, які враховують психологічні аспекти споживчого вибору, та цифрової вартості, що відображає вплив big data, штучного інтелекту та персоналізованого маркетингу. Дедалі більшого значення набувають такі аспекти, як екологічність продуктів, соціальна відповідальність виробників та інноваційність товарів, що також впливають на їхню вартість у сучасній економіці.

1.3. Економічні виклики сучасності

Сучасна економіка України перебуває у стані глибокої трансформації, зумовленої війною, кризовими явищами та необхідністю адаптації до нових глобальних реалій. Однією з ключових тенденцій є структурна перебудова економіки. Через воєнні дії значна частина промислового потенціалу зазнала руйнувань або тимчасово втратила доступ до ринків. Це змусило бізнес-структури переорієнтовувати виробництво, змінювати логістичні маршрути та шукати нові можливості для експорту. Особливо важливим стало сільське господарство, яке залишається головним джерелом валютних надходжень. Проте проблеми з експортом через блокаду морських портів змушують Україну розвивати альтернативні шляхи

транспортування через Європу. Висока вартість таких маршрутів та обмежена пропускна спроможність інфраструктури ускладнюють цей процес.

Технологічна трансформація та цифровізація стали важливими факторами стійкості української економіки. Зокрема, ІТ-сектор продовжує зростати навіть у кризових умовах, генеруючи значні валютні надходження. Державні ініціативи, такі як «Дія», сприяють розвитку цифрового бізнесу, автоматизації процесів та розширенню можливостей електронного урядування. Це дозволяє зменшити бюрократичні перешкоди та спростити взаємодію між державою і бізнесом. Крім того, цифровізація сприяє залученню інвестицій, оскільки іноземні компанії бачать потенціал у розвитку українського ІТ-сектору та технологічних стартапів.

Європейська інтеграція є ще однією визначальною тенденцією. Україна продовжує адаптувати законодавство до норм ЄС, що є обов'язковою умовою для майбутнього членства. Гармонізація регуляторної політики, особливо у сферах енергетики, фінансів та промисловості, дозволяє країні отримувати вигоди від європейського ринку. Проте цей процес вимагає значних реформ, які часто стикаються з бюрократичним опором та корупційними ризиками. Водночас розширення торговельних відносин із ЄС та міжнародна фінансова підтримка сприяють стабілізації економіки, хоча й не можуть повністю компенсувати втрати від воєнних дій.

Енергетична криза стала ще одним серйозним викликом. Масові обстріли інфраструктури призвели до значних втрат у виробництві електроенергії, що змусило Україну імпортувати енергоресурси з ЄС. Це підвищує залежність від зовнішніх ринків та створює загрозу для енергетичної безпеки. Водночас відновлення та розвиток альтернативних джерел енергії, таких як сонячна та вітрова енергетика, можуть стати перспективними напрямками у майбутньому.

Серед головних перешкод для економічного розвитку залишається корупція. Попри антикорупційні реформи та зусилля міжнародних партнерів, Україна все ще стикається з проблемами у правозахисній сфері, непрозорості держуправління та складнощами із захистом прав власності. Це суттєво знижує інвестиційну привабливість країни та обмежує доступ до іноземного капіталу.

Попри всі ці виклики, Україна має потенціал для економічного відновлення. Стратегічні реформи у сфері оподаткування, судової системи та дерегуляції можуть сприяти розвитку малого та середнього бізнесу, який є основою економічної стабільності. Посилення міжнародного співробітництва та інтеграція у світові ринки сприятимуть залученню інвестицій. Водночас модернізація інфраструктури, енергетичний перехід та розвиток високотехнологічних секторів можуть стати основою для довгострокового економічного зростання. Сучасна економічна діяльність в Україні характеризується орієнтацією на споживача, виробництво таких товарів і послуг, які максимально задовольняють його потреби, з урахуванням новітніх тенденцій і викликів глобалізованого світу.

Для сучасної економіки характерні наступні тенденції:

1. *Інтернаціоналізація та глобалізація.*

Україна продовжує активну інтеграцію у світову економіку, особливо в умовах посиленої євроатлантичної співпраці. Окрім традиційного експорту аграрної продукції, спостерігається значний розвиток сектору ІТ, який залишається одним із ключових генераторів валютних надходжень. Війна прискорила адаптацію бізнесу до нових міжнародних ринків, що спостерігається у релокації компаній, розвитку контрактного виробництва та розширенні логістичних маршрутів через країни ЄС.

2. *Глобалізація економіки.*

Україна глибше інтегрується в глобальні фінансові та технологічні системи, що зумовлено її прагненням до вступу в ЄС та НАТО. Угода про асоціацію з ЄС, а також статус кандидата в члени ЄС стали важливими кроками до економічної інтеграції. Окрім цього,

відбувається активне залучення міжнародних інвестицій та допомоги від таких організацій, як МВФ, Світовий банк та ЄБРР, що сприяє макроекономічній стабілізації.

3. *Високі темпи розвитку технологічних секторів.*

Незважаючи на війну, сектор ІТ залишається одним із найдинамічніших в економіці. Українські технологічні компанії, стартапи та аутсорсингові фірми продовжують розвиватися, зокрема у сферах штучного інтелекту, FinTech та оборонних технологій. Київ, Львів, Дніпро та інші великі міста стали хабами для міжнародного технологічного бізнесу, а віддалена робота сприяє залученню українських фахівців до глобальних проєктів.

4. *Перехід до підприємницької економіки.*

Малий та середній бізнес дедалі більше відіграє ключову роль у національній економіці, особливо через втрати великих промислових підприємств унаслідок воєнних дій. Водночас, індустріальна економіка ще залишається важливою, зокрема у металургії та виробництві військової техніки, проте в майбутньому очікується переорієнтація на високотехнологічне виробництво. Держава стимулює підприємництво через програми фінансової підтримки, такі як гранти на розвиток малого бізнесу.

5. *Ринок, керований покупцем.*

Розвиток електронної комерції, зокрема маркетплейсів (Rozetka, Prom.ua, OLX) та цифрових фінансових технологій (Monobank, Privat24), призвів до зростання впливу споживачів на ринок. Однак через війну та інфляцію купівельна спроможність населення знизилася, що змушує бізнес адаптувати цінову політику та розвивати економ-сегмент.

6. *Скорочення життєвого циклу товарів.*

Дійсно, швидкий розвиток технологій та зміна споживчих вподобань змушують компанії пришвидшувати оновлення продукції. Це особливо помітно у сфері електроніки, побутової техніки та програмного забезпечення. Також військовий фактор впливає на зміну попиту на товари подвійного призначення, дрони, мобільні енергетичні рішення тощо.

7. *Транснаціональні корпорації та міжнародні фінансові організації.* Україна отримує безпрецедентну фінансову підтримку від міжнародних партнерів. Окрім кредитів і грантів, країна співпрацює з великими корпораціями в секторах енергетики (Siemens, General Electric), оборонної промисловості (Boeing, BAE Systems), аграрного виробництва (Cargill, Louis Dreyfus). Це сприяє модернізації економіки та залученню іноземного капіталу.

8. *Зростаюча роль інновацій.*

Україна стала одним із центрів розвитку військових технологій, зокрема у виробництві безпілотників, кібербезпеки та автоматизованих систем управління. Стартапи в сфері штучного інтелекту, блокчейн-технологій та FinTech отримують значну увагу як від українських, так і міжнародних інвесторів.

9. *Вплив геополітичних змін.*

Війна та санкції проти Росії суттєво вплинули на економічний ландшафт України. Країна активно переорієнтовує торгівлю на ЄС, США та країни Азії, диверсифікуючи свої експортні потоки. Також розвиваються альтернативні енергетичні джерела, такі як вітрова та сонячна енергетика, що має знизити залежність від імпорту електроенергії.

Запитання для самоконтролю

1. Як можна визначити економіку як наукову категорію?
2. Яка є головна функція економіки в контексті її загальної ролі та функціонування?
3. Як можна охарактеризувати економічну науку та її основні завдання?
4. Яким чином можна сформулювати основну економічну проблему в рамках теорії економіки?
5. Які є основні елементи функціональної структури економіки та їх взаємодія?
6. Як визначаються основні елементи територіальної структури економіки та їх роль у розвитку економічних процесів?

7. Якими є основні елементи галузевої структури економіки та як вони впливають на загальну ефективність економіки?
8. Яким чином можна охарактеризувати основні проблеми сучасної економіки з урахуванням глобальних викликів?
9. Які основні тенденції розвитку економіки можна виявити в сучасному світі та їх значення для майбутнього?
10. У чому полягають основні відмінності між економічною та юридичною власністю з точки зору теорії власності?
11. Які існують основні види власності, і які їхні характерні ознаки в контексті економічних відносин?
12. Які основні форми організації суспільного виробництва існують, і які їхні ключові особливості та переваги?
13. У чому полягають основні відмінності між натуральним і товарним виробництвом з точки зору їх організації та функціонування?
14. Як можна визначити товар та які дві основні властивості товару є визначальними для його економічної цінності?
15. Як можна розрізняти мінову та споживчу вартість товару в контексті його споживчих та обмінних властивостей?
16. Які тенденції є характерними для сучасної економіки України, і як вони відображаються на економічному розвитку країни?

РОЗДІЛ 2. РИНКОВИЙ МЕХАНІЗМ

- 2.1. Сутність, функції та класифікація ринків.
- 2.2. Попит, пропозиція та рівновага на ринку.
- 2.3. Характеристика ринкової інфраструктури.
- 2.4. Державне регулювання ринку та антимонопольна політика.

2.1. Сутність, функції та класифікація ринків

Ринкова економіка – це складна система економічних відносин з приводу купівлі-продажу товарів, що базується на принципах вільної конкуренції, різноманітності форм власності, відкритості ринків та саморегульованого ціноутворення. Вона функціонує в умовах правового забезпечення та державного регулювання, спрямованого на підтримку економічної стабільності та соціального добробуту.

Сучасна ринкова економіка в Україні є частиною глобального економічного простору та підпорядковується як внутрішньому законодавству, так і міжнародним економічним угодам, зокрема Угоді про асоціацію з ЄС, угодам СОТ та нормам МВФ. Основні засади ринкової економіки закріплені в Господарському кодексі України, Податковому кодексі та інших нормативно-правових актах.

Ринок є багатогранною системою, що поєднує виробників і споживачів, де через взаємодію попиту та пропозиції формуються ціни й обсяги товарообігу. Ринок можна розглядати як:

- фазу обміну – процес передачі товарів і послуг від виробників до споживачів.
- економічний простір – територіальну зону, де здійснюється товарообіг.
- систему економічних відносин – взаємодію між суб'єктами господарювання на основі конкуренції, договірних відносин і ринкових механізмів.

Умовами ефективного розвитку ринкової економіки є:

- різноманітність форм власності, що включає державну, комунальну, приватну та змішану власність;
- розвинута ринкова інфраструктура, яка включає фінансові установи (банки, fintech-стартапи), товарні біржі (наприклад, Українська енергетична біржа), логістичні хаби, цифрові платформи (Rozetka, Prom.ua) та інститути підтримки бізнесу;
- вільна конкуренція, що гарантує рівні можливості для всіх учасників ринку;
- державне регулювання, спрямоване на антимонопольний контроль, захист прав споживачів та стимулювання інновацій;
- діджиталізація економіки, що включає розвиток електронної комерції, цифрових платформ та фінансових технологій (FinTech).

В процесі регулювання суспільного відтворення ринок виконує такі основні функції:

1. Інформаційна функція – надання учасникам ринку актуальних даних про попит, пропозицію та рівень цін, кількість, асортимент і якість тих товарів, які постачаються на ринок.
2. Посередницька функція – забезпечення ефективної взаємодії між виробниками та споживачами, а саме оптимальний вибір кожного.
3. Стимулююча функція – сприяння ефективному використанню ресурсів та підвищенню продуктивності та інноваціям (наприклад, агротехнології чи «зелена» енергетика).
4. Розподільча функція – розподіл та обмін економічних благ між різними верствами населення відповідно до платоспроможного попиту.
5. Функція пропорційності – підтримка балансу між виробництвом і споживанням.
6. Функція санування – усунення неконкурентоспроможних підприємств через механізми конкуренції.

Ринкова економіка є основою сучасного економічного розвитку України. Її ефективне функціонування залежить від конкурентного середовища, стабільної правової бази, розвинутої інфраструктури та цифровізації бізнесу. В умовах євроінтеграції та глобалізації особливого значення набуває адаптація до міжнародних економічних стандартів та розвиток інноваційних технологій, що забезпечують конкурентоспроможність національної економіки.

Сучасний ринок в Україні є складною та багатогранною системою, яка формується під впливом глобалізації, цифровізації та внутрішніх економічних змін. Ринки класифікують за різними критеріями:

За економічним призначенням об'єктів ринкових відносин:

- ринок споживчих товарів (продовольчі й непродовольчі товари);
- ринок виробничих ресурсів (земля, робоча сила, засоби виробництва);
- ринок капіталів та фінансових ресурсів (інвестиції, кредити, цінні папери);
- ринок інновацій та інтелектуальної власності (науково-технічні розробки, патенти, інформаційні технології).

За об'єктами купівлі-продажу виділяють: ринок праці; ринок послуг (освіта, медицина, транспорт, ІТ-сектор); ринок технологій та стартапів.

За просторовим відношенням: локальний (міста, громади); регіональний (області); національний (загальнодержавний); міжнародний (світовий або глобальний ринок).

За механізмом функціонування: вільний ринок (з конкуренцією); монополізований ринок (домінування окремих компаній); регульований державою (податки, мита, дотації); планово-регульований (історично існували в країнах з соціалістичною або комуністичною економічною системою, таких як Радянський Союз, Китай та Куба); цифровий ринок (електронна комерція, криптовалюти, фінтех).

За рівнем товарного насичення: збалансований (відповідає попиту); дефіцитний (попит перевищує пропозицію); перенасичений (пропозиція перевищує попит).

За формою власності: приватний; державний; кооперативний.

За видами конкуренції: ринок досконалої конкуренції; ринок недосконалої конкуренції.

За рівнем розвитку: ринки, що формуються; розвинені ринки (фінансовий, ІТ, аграрний сектор).

За відповідністю законодавству: легальний ринок (регульований законами) та тіньовий ринок (нелегальні економічні операції, «сірий» бізнес).

За характером попиту та пропозиції: ринок продавця (пропозиція обмежена, високий попит) та ринок покупця (пропозиція перевищує попит).

За типом відносин між продавцем і покупцем: вільний ринок; контрактний ринок (з угодами та довгостроковими зобов'язаннями); регульований ринок (вплив державних органів, стандартів та ліцензування).

Кожен із зазначених ринків складається з багатьох підвидів. Наприклад, ринок споживчих товарів охоплює продовольчі (харчові продукти) та непродовольчі (одяг, техніка) сегменти. В умовах економічних викликів та воєнного стану в Україні особливого значення набувають ринки праці, енергоресурсів, технологій та військової продукції. Крім того, активний розвиток цифрового ринку відкриває нові можливості для українських підприємств та інвесторів.

2.2. Попит, пропозиція та рівновага на ринку

Попит є основною рушійною силою ринкової економіки, що відображає бажання та можливість споживачів придбати товар або послугу за певною ціною у визначений період часу. Він залежить від широкого спектра чинників, включаючи рівень доходів населення, споживчі вподобання, ціни на альтернативні товари та макроекономічні очікування. У

сучасних умовах цифровізації та розвитку електронної комерції споживацька поведінка змінюється, що впливає на еластичність попиту та механізми ціноутворення.

Обсяг попиту – це кількість товару, яку готові придбати споживачі за певний період часу за певних умов. Його визначають цінові та нецінові фактори, серед яких важливу роль відіграють зміни у структурі доходів, демографічні тенденції та вплив глобальних економічних процесів. Наприклад, у кризовий період зростає попит на товари першої необхідності, а в умовах економічного зростання – на товари розкоші.

Закон попиту – при зниженні ціни товару його попит зростає, і навпаки – при підвищенні ціни попит скорочується за інших рівних умов.

На рис. 2.1. наведена крива попиту, де P – ціна, Q – кількість товару.

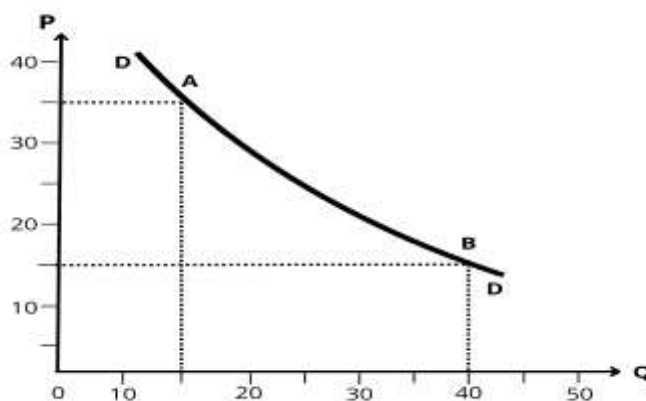

Рис. 2.1. Крива попиту

Попит на товар визначається всією кривою попиту. Переміщення по цій кривій показує зміну обсягу попиту внаслідок дії цінових чинників, при цьому сам попит не змінюється.

Зміна попиту відбувається внаслідок дії нецінових чинників:

1. Споживчі смаки та переваги. Зміни у моді, реклама та технологічний розвиток можуть змінювати попит на певні товари. Наприклад, поява стрімінгових платформ зменшила попит на DVD-диски.
2. Кількість покупців. Збільшення чисельності населення чи вихід нових споживчих груп на ринок збільшують попит.
3. Рівень доходів. Зростання доходів збільшує попит на товари вищої якості, тоді як товари нижчої категорії можуть втрачати популярність.
4. Ціни на взаємопов'язані товари. Якщо зростає ціна одного товару, попит на його субститути може збільшитися (наприклад, подорожчання яловичини може сприяти зростанню попиту на курятину).
5. Очікування споживачів. Якщо люди очікують зростання цін у майбутньому, вони можуть збільшити поточний попит на товари.

Пропозиція визначає обсяг товарів і послуг, які виробники готові постачати на ринок за певною ціною у конкретний період. Вона залежить від рівня виробничих витрат, доступності сировини, технологічного розвитку та державного регулювання. Наприклад, стрімке зростання цін на енергоресурси у 2022–2023 роках призвело до зменшення пропозиції у багатьох секторах економіки через зростання собівартості виробництва.

Обсяг пропозиції змінюється під впливом таких нецінових факторів, як технологічний прогрес, зміна податкової політики, екологічні обмеження та рівень конкуренції. Наприклад, державні програми стимулювання розвитку відновлюваної енергетики в Україні сприяли збільшенню пропозиції «зеленої» електроенергії на ринку.

Нецінові фактори, що впливають на зміну пропозиції:

1. Витрати виробництва. Якщо витрати на сировину чи робочу силу зростають, пропозиція може зменшитися.

2. Технологічний прогрес. Впровадження нових технологій дозволяє знижувати витрати та збільшувати обсяг виробництва.

3. Державне регулювання та податки. Високі податки або жорсткі регуляторні вимоги можуть зменшити пропозицію.

4. Кількість виробників. Зростання кількості компаній на ринку збільшує загальний обсяг пропозиції.

5. Очікування підприємців. Якщо виробники очікують зростання цін у майбутньому, вони можуть тимчасово скоротити обсяг пропозиції.

Закон пропозиції – обсяг пропозиції товару збільшується при збільшенні ціни і зменшується при її зниженні при інших незмінних чинниках.

На рис. 2.2. наведена крива пропозиції, де P – ціна, Q – кількість товару.

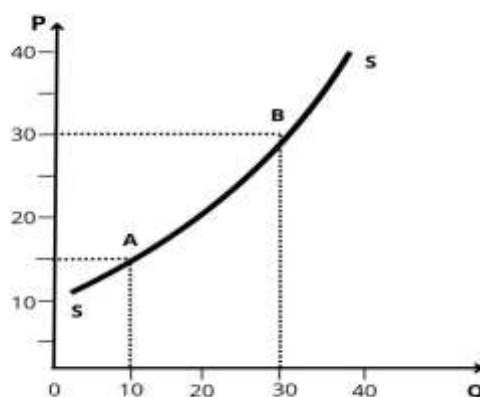

Рис. 2.2. Крива пропозиції

Рівновага на ринку формується в точці E (на рис. 2.3.), де перетинаються криві попиту та пропозиції. Вона визначає рівноважну ціну, за якої обсяг пропозиції дорівнює обсягу попиту, а ринок функціонує без надлишку або дефіциту товарів.

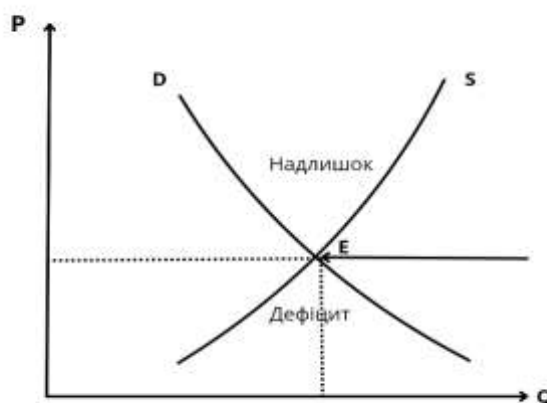

Рис. 2.3. Рівноважна ціна

У сучасних економічних умовах рівновага є динамічною та залежить від швидкозмінних макроекономічних і геополітичних факторів. Наприклад, зміни у

глобальних ланцюгах постачання або коливання валютного курсу безпосередньо впливають на рівноважний стан українського ринку.

Еластичність попиту та пропозиції відіграє важливу роль у визначенні ринкової рівноваги.

Цінова еластичність попиту демонструє, наскільки змінюється попит на товар у відповідь на зміну його ціни. В Україні, наприклад, високий рівень цінової еластичності спостерігається на ринку побутової електроніки, де споживачі швидко реагують на зміну вартості товару та акційні пропозиції. Перехресна еластичність попиту визначає взаємозв'язок між товарами-замінниками та взаємодоповнюючими товарами. Наприклад, зростання цін на традиційне пальне стимулює попит на електромобілі, що стало особливо актуальним в Україні в останні роки через підвищення вартості нафти та екологічні ініціативи.

Еластичність пропозиції визначає швидкість реакції виробників на зміну ринкових умов. Висока еластичність спостерігається у секторах з гнучкими виробничими потужностями, таких як аграрний бізнес, де бізнес-структури можуть швидко змінювати структуру посівів у відповідь на зміну цін на зернові культури.

Таким чином, механізми попиту, пропозиції та ринкової рівноваги відіграють ключову роль у формуванні ефективної економічної політики, особливо в умовах структурних трансформацій та глобальної невизначеності. Україна, інтегруючись у світову економіку та розвиваючи цифрові технології, має активно адаптувати ринкові механізми до нових викликів, що забезпечить стабільність і зростання національного ринку.

2.3. Характеристика ринкової інфраструктури

Термін «інфраструктура» походить від латинських слів «infra» – нижче і «structura» – будова, що буквально означає основу чи підґрунтя для функціонування системи. У контексті економічної науки ринкова інфраструктура розглядається як комплекс інститутів, галузей і відносин, які забезпечують матеріально-технічні, фінансові, інформаційні та трудові умови для відтворювального процесу, а також ефективного розміщення і діяльності суб'єктів господарювання в ринковому середовищі.

Економічна інфраструктура – це сукупність базових галузей, економічних відносин, що розвиваються у процесі діяльності людей щодо використання об'єктів інфраструктури та привласнення умов і результатів такої діяльності, державного регулювання функціонування зазначених галузей.

Ринкова інфраструктура – це сукупність інститутів, які забезпечують матеріально-технічні, фінансові і трудові умови для відтворювального процесу, розміщення і функціонування суб'єктів господарювання.

Основними *функціями*, які виконує інфраструктура є:

- ресурсне забезпечення (матеріальними, трудовими, фінансовими, інформаційними);
- організація купівлі-продажу товарів та послуг;
- надання інформації для учасників ринку;
- підвищення ефективності економічних процесів;
- організаційно-правове регулювання ринкових відносин;
- моніторинг економічної кон'юнктури;
- сприяння державному регулюванню та контролю над ринковими процесами.

Ринкова інфраструктура є невід'ємною складовою економічної системи, що забезпечує ефективне функціонування ринкових механізмів, сприяючи розвитку підприємництва, залученню інвестицій та оптимальному розподілу ресурсів. Її ключовими *характеристиками* є загальнодоступність, що гарантує рівний доступ до інфраструктурних об'єктів для всіх суб'єктів ринку – від малих підприємств до транснаціональних корпорацій. Високий рівень початкових інвестицій та тривалий період окупності обумовлюють необхідність державної підтримки та партнерства з приватним капіталом у процесі

розбудови інфраструктури. Колективний характер використання таких об'єктів, як транспортні вузли, фінансові установи, інформаційні мережі, сприяє ефективному розподілу витрат та підвищенню продуктивності економічної діяльності. Водночас ринкова інфраструктура справляє безпосередній вплив на ефективність виробництва, формування конкурентного середовища та мобільність ресурсів. Її структура є динамічною та змінюється залежно від технологічного прогресу, глобальних трендів і внутрішньо-економічних умов.

До основних *складових* ринкової інфраструктури належать:

- державне регулювання та контролюючі органи, що забезпечують правове поле для ведення бізнесу, підтримку конкуренції та захист прав споживачів;
- банківська та кредитно-фінансова система, що відіграють ключову роль у забезпеченні доступу до капіталу, кредитування підприємств і регулюванні грошово-кредитної політики;
- фондові, товарні, сировинні біржі – слугують механізмом для залучення інвестицій та встановлення ринкових цін на активи;
- аукціони, ярмарки, виставки, що виконують функцію популяризації продукції, налагодження ділових контактів та створення умов для інноваційного розвитку;
- біржі праці та центри зайнятості – забезпечують ефективний розподіл трудових ресурсів, сприяючи зниженню безробіття та підвищенню кваліфікації працівників;
- страхові компанії, які мінімізують ризики підприємницької діяльності та забезпечують фінансову стабільність учасників ринку;
- рекламні, інформаційні агентства, ЗМІ, що формують економічну обізнаність населення та створюють попит на товари й послуги;
- інвестиційні фонди та венчурний капітал, що є джерелом фінансування інноваційних проєктів, що сприяє розвитку технологічних стартапів і модернізації виробництва;
- система освіти та підготовки кадрів, яка забезпечує кваліфіковану робочу силу та адаптацію економіки до сучасних викликів.

У сучасних умовах розвитку економіки України держава відіграє ключову роль у формуванні та модернізації ринкової інфраструктури, що є необхідною умовою для сталого економічного зростання, інтеграції у світові ринки та залучення інвестицій. Втручання держави у функціонування ринкової інфраструктури зумовлюється низкою критично важливих чинників.

Передусім, створення та розвиток об'єктів ринкової інфраструктури потребує значних фінансових ресурсів, що часто перевищують можливості приватного сектору. Державне фінансування та міжнародна фінансова підтримка залишаються стратегічними джерелами капіталу для реалізації масштабних інфраструктурних проєктів, особливо в умовах посткризового та воєнного відновлення економіки. Такі проєкти сприяють модернізації транспортної, енергетичної, цифрової та фінансової інфраструктури, що, у свою чергу, підвищує конкурентоспроможність національного бізнесу, стимулює регіональний розвиток та сприяє ефективному розподілу ресурсів. Використання сучасних цифрових технологій у ринковій інфраструктурі підвищує прозорість економічних процесів, знижує транзакційні витрати та сприяє швидшій інтеграції України у глобальні економічні мережі.

Зважаючи на стратегічне значення інфраструктурних об'єктів, держава має забезпечувати їх належний контроль і регулювання, особливо якщо вони були створені за рахунок значних бюджетних коштів. Запровадження механізмів державно-приватного партнерства дозволяє не лише зменшити фінансовий тиск на бюджет, а й підвищити ефективність управління такими об'єктами завдяки залученню сучасних управлінських технологій та міжнародного досвіду. Особливу роль відіграють механізми антикорупційного контролю та підзвітності, що забезпечують прозоре використання інвестицій та гарантують ефективність управління державними активами.

Ринкова інфраструктура також виконує важливу соціальну функцію, оскільки значна частина її послуг має характер суспільних благ. Доступність фінансових послуг, транспортної логістики, цифрових платформ та біржових механізмів визначає рівень економічної інклюзії населення та підприємств. Держава відіграє ключову роль у забезпеченні рівного доступу до цих послуг, що досягається через ефективне антимонопольне регулювання, розвиток цифрових сервісів і розширення електронного врядування. Важливим аспектом є розвиток цифрової інфраструктури, яка сприяє автоматизації адміністративних процесів, зниженню регуляторних бар'єрів та покращенню інвестиційного клімату в країні.

2.4. Державне регулювання ринку та антимонопольна політика

Державне регулювання ринку в Україні є ключовим елементом сучасної економічної політики, що спрямований на вирішення системних проблем, спричинених тривалим періодом воєнного стану та економічними потрясіннями. Це регулювання представляє собою інтегровану систему економічних, правових і адміністративних заходів, які сприяють стабільності, ефективності та справедливості ринкових взаємовідносин. В умовах ринкової економіки, де механізми саморегуляції часто стикаються з обмеженнями, державне втручання виступає важливим інструментом корекції для забезпечення належного функціонування ринку. Основою державного регулювання є конституційні принципи, а також норми Господарського та Податкового кодексів. Додатково воно узгоджується з вимогами Європейського Союзу через Угоду про асоціацію, що сприяє гармонізації політик в рамках інтеграції.

Державне регулювання охоплює широкий спектр сфер, включаючи монетарну політику, фіскальні заходи, а також секторальне регулювання в галузях, таких як енергетика, агропромисловий комплекс і ІТ-сектор. Основними цілями втручання є забезпечення макроекономічної стабільності, соціального захисту населення, стимулювання конкуренції, зокрема запобігання монополізації та захист прав споживачів, а також підтримка інноваційного розвитку й екологічної сталості.

Антимонопольна політика охоплює комплекс правових, економічних та адміністративних заходів, спрямованих на обмеження монополістичних тенденцій та стимулювання конкуренції. Її основними цілями є:

- запобігання монополізації ринків, а саме недопущення створення або посилення монопольного становища окремих суб'єктів господарювання;
- обмеження зловживань домінуючим становищем через контроль за діяльністю компаній, які мають значну ринкову владу, з метою недопущення антиконкурентних практик;
- сприяння розвитку конкуренції, а саме створення умов для вільного входу на ринок нових учасників та забезпечення рівних можливостей для всіх суб'єктів господарювання;
- захист прав споживачів, а саме гарантування доступу до якісних товарів та послуг за справедливими цінами.

Для реалізації зазначених цілей держава використовує різноманітні інструменти антимонопольної політики, серед яких:

1. Правове регулювання. Прийняття та впровадження законодавчих актів, які визначають правила конкуренції, встановлюють відповідальність за їх порушення та регламентують діяльність антимонопольних органів.
2. Контроль за економічною концентрацією. Оцінка та регулювання злиття, поглинань та інших форм об'єднання підприємств, які можуть призвести до обмеження конкуренції на ринку.
3. Розслідування та припинення антиконкурентних практик. Виявлення та усунення змов, зловживань домінуючим становищем, недобросовісної конкуренції та інших порушень антимонопольного законодавства.

4. Просвітницька діяльність. Інформування суб'єктів господарювання та споживачів про принципи чесної конкуренції, їхні права та обов'язки, а також про механізми захисту від антиконкурентних дій.

В Україні антимонопольна політика реалізується через систему законодавчих та інституційних механізмів. Основним нормативно-правовим актом є Закон України "Про захист економічної конкуренції", який визначає правові засади розвитку та захисту конкуренції, попередження монополізму та антиконкурентних практик. Ключовим органом, відповідальним за реалізацію антимонопольної політики, є Антимонопольний комітет України.

Запитання для самоконтролю

1. Яка сутність ринку як економічної категорії?
2. Які ознаки слугують основою для класифікації ринків?
3. У чому полягає сутність ринкової інфраструктури як системи забезпечення ринкових процесів?
4. Які елементи формують структуру ринкової інфраструктури?
5. Які характеристики визначають основні властивості ринкової інфраструктури?
6. Які ключові складові утворюють ринкову інфраструктуру?
7. У чому полягає сутність закону попиту як економічного принципу?
8. Які фактори визначають динаміку попиту на ринку?
9. Які чинники впливають на еластичність попиту як показника чутливості?
10. Які фактори обумовлюють зміни пропозиції на ринку?
11. У чому полягає сутність державного регулювання ринку як інструменту економічної політики?
12. Яким чином в Україні реалізується антимонопольна політика як механізм забезпечення конкуренції?

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА БІЗНЕСУ

- 3.1. Основи підприємництва.
- 3.2. Передумови розвитку сучасного бізнесу та його фінансові результати.
- 3.3. Бізнес-планування.
- 3.4. Інноваційні засади бізнесу.

3.1. Основи підприємництва

Підприємництво – це динамічна діяльність, пов’язана з ініціативним вкладенням капіталу, інновацій та інших ресурсів з метою отримання прибутку, розвитку економіки та створення соціальної цінності. В умовах сучасної ринкової економіки України підприємництво відіграє ключову роль у формуванні конкурентного середовища, залученні інвестицій та підвищенні рівня зайнятості населення.

Підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична господарська діяльність, що здійснюється суб’єктами господарювання (підприємцями) на власний ризик з метою отримання прибутку та створення соціальних і економічних цінностей. У сучасних умовах розвитку цифрової економіки підприємництво також охоплює діяльність у сфері електронної комерції, інформаційних технологій, інноваційного виробництва тощо.

Підприємець – це особа, яка володіє стратегічним мисленням, здатністю до ризику, інноваційним підходом до ведення бізнесу та розумінням ринкових потреб. В Україні розвиток підприємницької культури підтримується державними програмами, грантовими ініціативами та міжнародними фондами, що сприяють створенню та масштабуванню стартапів.

Суб’єктами підприємництва можуть бути фізичні особи-підприємці (ФОП), малі та середні бізнес-структури (МСП), великі корпорації, а також партнерські об’єднання. Особливу роль в Україні відіграє сектор МСП, що забезпечує значну частку ВВП та сприяє децентралізації економіки.

Підприємницьку діяльність можна класифікувати *за видами*:

- виробниче підприємництво – виготовлення товарів, надання послуг та виробничих потужностей;
- комерційне підприємництво – купівля-продаж товарів та послуг;
- фінансове підприємництво – операції на фінансових ринках, страхування, банківська справа, інвестування;
- консультативне підприємництво – надання експертних і консультаційних послуг;
- інноваційне підприємництво – розробка та впровадження новітніх технологій, цифрових рішень та стартап-проектів.

За формою власності підприємницька діяльність може бути: приватною – належить фізичній особі або групі осіб; державною – бізнес-структури, що перебувають у власності держави; комунальною – бізнес-структури, що належать місцевим громадам; змішаною – об’єднання приватного та державного капіталу.

За масштабами підприємництво поділяється на: мікропідприємництво (до 10 працівників, невеликий обіг коштів); мале підприємництво (до 50 працівників); середнє підприємництво (до 250 працівників); велике підприємництво (понад 250 працівників, значний річний оборот).

За кількістю власників підприємницька діяльність може бути індивідуальною (ФОП) або колективною (товариства, акціонерні компанії, кооперативи).

Серед *організаційно-правових форм* підприємництва в Україні виділяють:

- фізична особа-підприємець (ФОП) – найпростіша форма ведення бізнесу;
- товариство з обмеженою відповідальністю (ТОВ) – найпоширеніша форма юридичних осіб;
- акціонерне товариство (АТ) – структурв, що випускає акції;

- кооперативи – об'єднання осіб для спільного ведення господарської діяльності.

До сучасних тенденцій підприємництва в Україні можна віднести: розвиток ІТ-бізнесу та технологічних стартапів; впровадження екологічно чистих технологій; активізацію електронної комерції та онлайн-бізнесу; інтеграцію українських підприємств у світові економічні мережі.

Підприємництво є основою сучасної економіки України, стимулює розвиток конкурентного середовища, сприяє інноваціям та створенню нових робочих місць. Його подальший розвиток залежить від удосконалення правового регулювання, державної підтримки та адаптації до глобальних економічних викликів.

3.2. Передумови розвитку сучасного бізнесу та його фінансові результати

Для успішного функціонування підприємницької діяльності необхідно враховувати широкий спектр факторів, серед яких особливо важливими є економічні, соціальні та правові передумови. Вони визначають загальний стан економіки, суспільні настрої та правові рамки, в яких діють підприємці.

Економічні передумови визначають загальний стан економіки, рівень ділової активності та доступність ресурсів для підприємницької діяльності. Основними економічними факторами є:

- попит і пропозиція – баланс між кількістю товарів, що пропонуються на ринку, та споживчими можливостями населення;
- рівень доходів і купівельна спроможність населення – обсяги грошових коштів, які можуть бути витрачені на придбання товарів та послуг;
- стан зайнятості та ринок праці – рівень безробіття, кількість робочих місць, наявність кваліфікованої робочої сили та рівень заробітної плати;
- доступ до фінансових ресурсів – можливості отримання кредитів, інвестицій, грантів та державної підтримки;
- розвиток цифрової економіки – впровадження інноваційних технологій, електронної комерції, діджиталізації бізнес-процесів;
- інфраструктурна забезпеченість – наявність розвиненої транспортної, логістичної, енергетичної та інформаційної інфраструктури.

Соціальні передумови являють собою комплекс соціальних та культурних факторів, які визначають споживчі поведінкові тенденції. Вони охоплюють прагнення покупців купувати товари та послуги, що відповідають їхнім особистим уподобанням, стилю життя та актуальним тенденціям. Ці передумови включають такі аспекти, як соціальні тренди, культурні цінності, зміни в стилі життя та споживчі звички, що формують попит на певні категорії товарів.

Зокрема, соціальні передумови визначаються такими чинниками:

- Суспільні тренди. Зростання інтересу до екологічно чистих, енергозберігаючих та інноваційних продуктів, які підтримують концепцію сталого розвитку.
- Культурні цінності. Відображення культурних традицій та національних особливостей у споживчих перевагах.
- Стиль життя. Переорієнтація на активний спосіб життя, здорове харчування та особистісний розвиток, що впливає на попит на відповідні товари та послуги.
- Споживчі звички. Вибір товарів та послуг на основі їх відповідності особистим смакам, модним тенденціям та індивідуальним вимогам до якості.

Ефективне функціонування підприємництва неможливе без відповідного законодавчого регулювання. Основними *правовими передумовами* є:

- наявність законодавчих актів – закони, що регулюють підприємницьку діяльність;
- сприятливі умови для реєстрації бізнесу – спрощені процедури відкриття та реєстрації підприємств, зниження бюрократичних бар'єрів;

- захист прав підприємців – механізми протидії незаконним перевіркам, корупції, підтримка бізнесу через правові механізми;
- оптимізація податкової системи – податкові стимули для малого та середнього бізнесу, зниження податкового тиску, прозорі правила оподаткування;
- державні програми підтримки підприємництва – гранти, кредити, субсидії, податкові канікули для новостворених підприємств;
- регулювання трудових відносин – встановлення мінімальних стандартів праці, правовий захист працівників, гнучкі форми зайнятості та ін.

Правовий статус підприємця передбачає не лише права, але й відповідальність у різних сферах господарської діяльності. Основні види відповідальності:

- відповідальність перед органами державної влади: дотримання вимог при створенні бізнес-структури; уникнення монополізації ринку та недобросовісної конкуренції; виконання екологічних норм; коректне декларування доходів і сплата податків; дотримання стандартів сертифікації продукції.
- відповідальність перед партнерами за господарськими договорами: виконання договірних зобов'язань; відповідальність за порушення умов угод; дотримання строків та умов постачання товарів.
- відповідальність перед працівниками: забезпечення прав працівників відповідно до трудового законодавства; дотримання безпеки праці; виконання соціальних зобов'язань.
- відповідальність перед власниками бізнесу: ефективне управління активами; забезпечення прозорості діяльності бізнес-структури; розподіл прибутків відповідно до законодавства та установчих документів.

Внутрішнє середовище кожної бізнес-структури формується під впливом змінних, які впливають саме на ефективність її функціонування. Ці змінні охоплюють стратегічні цілі, організаційну структуру, завдання, технології та людський капітал.

Внутрішні змінні є ключовими факторами, які менеджери контролюють та постійно вдосконалюють. Основним рушієм розвитку бізнесу є чітко визначені *цілі*. Організація об'єднує людей із спільним баченням та прагненням досягти певних результатів. У сучасних українських реаліях мета бізнес-структури може включати не лише прибутковість, а й соціальну відповідальність, підтримку місцевої економіки та екологічну сталість.

Другим важливим фактором є *структура організації*. Вона визначає, як саме розподіляються обов'язки, повноваження та ресурси. Сучасний український бізнес все частіше впроваджує гнучкі організаційні моделі, включаючи віддалену роботу, аутсорсинг та проєктний менеджмент, що дозволяє адаптуватися до змінного ринку.

Третій внутрішній фактор – *постановка завдань*. Завдання формуються відповідно до стратегічних планів та регламентуються посадовими інструкціями. Автоматизація бізнес-процесів та використання CRM-систем у сучасному підприємстві України значно підвищує ефективність виконання завдань.

Четвертим змінним фактором є *технології*. Використання інновацій, цифрових рішень, штучного інтелекту та автоматизації бізнес-процесів відіграє вирішальну роль у конкурентоспроможності підприємств. Український бізнес активно впроваджує новітні ІТ-рішення, що сприяє ефективному управлінню та масштабуванню компаній.

П'ятий і найважливіший фактор – *люди*. Кваліфіковані кадри, корпоративна культура та мотивація працівників безпосередньо впливають на успішність бізнес-структури. В умовах сучасного ринку праці в Україні особливого значення набуває професійний розвиток, підвищення кваліфікації та адаптація персоналу до нових викликів.

Зовнішнє середовище бізнесу включає неконтрольовані фактори, які впливають на стратегічні рішення компаній. Його можна розділити на три основні складові: віддалений, виробничий та оперативний вплив.

Віддалений вплив включає глобальні тенденції, які можуть прямо або опосередковано впливати на бізнес: економічну ситуацію, політико-правові зміни,

соціально-культурні трансформації, демографічні зміни, екологічні виклики та розвиток технологій. В Україні, зокрема, це геополітичні виклики, зміни в податковому законодавстві, адаптація до міжнародних стандартів та вплив євроінтеграційних процесів.

Оперативний вплив охоплює такі аспекти, як конкуренція, зміни споживчих вподобань, доступність фінансових ресурсів, бар'єри для входу на ринок, динаміка постачальників і клієнтів. Український ринок відзначається високою конкуренцією, що стимулює підприємців до інновацій та підвищення якості продукції та послуг.

Операційне середовище включає конкретні ринкові чинники: позицію компанії на ринку, споживчі вподобання, ситуацію на ринку праці, відносини з постачальниками та кредиторами. У сучасних умовах цифровізації бізнесу важливу роль відіграє присутність компаній в онлайн-середовищі та їхня здатність адаптуватися до нових моделей споживання.

До функціональних сфер зовнішнього середовища належать соціальне, правове, державне, політичне, технологічне, економічне та ресурсне середовище. Вплив кожного з цих факторів на бізнес змушує підприємців в Україні бути гнучкими, проактивними та готовими до змін, що сприяє розвитку стійкої та конкурентоспроможної економіки.

Кінцевим фінансовим результатом підприємницької діяльності є *прибуток або збиток*, який формується на основі співвідношення доходів і витрат. В умовах ринкової економіки прибутковість бізнесу залежить від ринкової кон'юнктури, державного регулювання, податкової політики та рівня інвестиційної привабливості країни.

Витрати виробництва – це сукупність ресурсів, використаних для створення продукції або послуг, які мають грошовий вираз. В Україні витрати формуються під впливом таких факторів:

Цінова політика на енергоресурси – одні з ключових складових витрат на виробництво, що залежать від тарифів Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП).

Рівень заробітної плати – витрати на оплату праці, які визначаються ринковими умовами та мінімальними гарантіями, встановленими законодавством.

Логістичні витрати – в умовах війни логістика стала значним викликом, особливо для експортерів, через блокаду морських шляхів і підвищення витрат на перевезення.

Витрати бізнесу поділяються на:

- *економічні витрати* – загальна вартість усіх виробничих ресурсів, незалежно від того, чи належать вони підприємству, чи придбані на ринку;
- *бухгалтерські витрати* – витрати, пов'язані з безпосереднім придбанням ресурсів за ринковими цінами.

Прямі і непрямі витрати складають собівартість продукту. Так *прямими витратами* є – витрати, що безпосередньо формують собівартість продукції (сировина, матеріали, оплата праці), а *непрямими* – витрати, що забезпечують виробничий процес у цілому (оренда, комунальні послуги, адміністративні витрати).

Доходи компаній в Україні формуються за рахунок різних джерел, які визначають їхню фінансову стабільність. Основні види доходів:

Доходи від основної діяльності – виручка від реалізації продукції чи послуг, яка формується відповідно до цінової політики ринку та рівня купівельної спроможності населення.

Інші операційні доходи включають дохід від оренди активів, курсових різниць, реалізації оборотних активів тощо. В умовах девальвації грошової одиниці значну роль відіграють доходи від валютних операцій.

Фінансові доходи – це прибуток від інвестицій, дивіденди, проценти за депозитами та іншими фінансовими активами. В Україні цей вид доходів важливий для компаній, що здійснюють операції з цінними паперами та фондовими активами.

Інші доходи включають прибутки від реалізації необоротних активів, продажу частки в бізнес-структурах, доходи від неопераційних курсових різниць.

Надзвичайні доходи – це відшкодування збитків від форс-мажорних обставин, таких як бойові дії, стихійні лиха, техногенні аварії. Український бізнес у 2022-2025 роках часто стикався з потребою у компенсаціях від міжнародних фондів та державної підтримки.

Прибуток є ключовим показником ефективності бізнесу та основним джерелом розвитку бізнес-структур. В Україні він залежить від податкового навантаження, доступності кредитних ресурсів, рівня інфляції та інших чинників.

Основними *характеристиками* прибутку є те, що він:

- є фінансовим результатом підприємницької діяльності;
- відображає ефективність управління ресурсами та оптимізації витрат;
- не є гарантованим доходом через ринкові ризики та економічну нестабільність;
- виконує розподільчу, стимулюючу та облікову функції.

Прибуток використовується для реінвестування у бізнес, виплати дивідендів, сплати податків та соціальних внесків. В умовах війни бізнес стикається зі зниженням прибутковості через обмеження ринків збуту, перебої в логістиці та зростання собівартості продукції.

Рентабельність – це відносний показник, що відображає рівень прибутковості бізнес-структури. Вона вимірюється у відсотках та характеризує ефективність використання ресурсів.

Рентабельність є одним із ключових показників ефективності виробництва, оскільки відображає ступінь використання активів і капіталу у процесі виробництва. Вона характеризує рівень віддачі на вкладені ресурси та дозволяє оцінити, наскільки ефективно бізнес-структура використовує свої активи для генерування прибутку.

Основними показниками рентабельності є:

- рентабельність активів, що відображає, наскільки ефективно бізнес-структура використовує свої активи для отримання прибутку;
- рентабельність власного капіталу, що показує прибутковість інвестицій власників;
- рентабельність продажів, що визначає, скільки прибутку отримує компанія з кожної гривні виручки.

Бізнес-структури в умовах економічної нестабільності змушені адаптувати свої бізнес-моделі, впроваджувати енергоефективні технології, шукати нові ринки збуту та залучати міжнародну фінансову підтримку для підтримки рентабельності.

3.3. Бізнес планування

Бізнес-планування є невід’ємною частиною управління структурою, особливо в умовах жорсткої конкуренції. Воно допомагає визначити цілі, розробити стратегію та залучити інвесторів.

Процес створення бізнес-плану включає три ключові етапи:

- підготовка – формування команди (виконавці, консультанти, експерти), визначення завдань, розподіл обов’язків, розробка календарного плану та збір необхідної інформації.
- розробка бізнес-плану – створення чіткої, логічної та фінансово обґрунтованої стратегії розвитку.
- презентація – представлення ключових аспектів бізнес-плану потенційним інвесторам та партнерам.

Бізнес-план – це стратегічний документ, який містить обґрунтовану послідовність управлінських рішень, спрямованих на досягнення визначених цілей компанії. Його основними завданнями є:

- оцінка економічної доцільності розвитку бізнесу;
- прогнозування фінансових результатів (продажі, прибуток, витрати);
- визначення джерел фінансування та шляхів залучення інвестицій;

– підбір та формування команди, здатної реалізувати проєкт.

Визначення цілей власного бізнесу та конкретних цілей бізнес-плану є важливим етапом перед складанням самого бізнес-плану. Це допомагає підприємцеві зрозуміти загальний напрямок розвитку бізнесу, конкретні кроки, які необхідно зробити для досягнення цих цілей, а також розробити стратегії та тактики для успішного функціонування бізнес-структури.

Бізнес-план є стратегічним документом, що забезпечує комплексний підхід до планування, мінімізує ризики та підвищує ефективність управлінських рішень.

Основними розділами бізнес-плану є:

1. Профіль компанії та ініціатора проєкту містить інформацію про засновника бізнесу – його досвід, професійні компетенції, юридичний статус бізнес-структури. Аналізуються доступні ресурси (фінансові, технологічні, людські), що впливають на реалізацію проєкту, з акцентом на адаптивність до сучасних умов.

2. Резюме проєкту – короткий огляд бізнес-плану, що висвітлює суть ідеї, унікальні конкурентні переваги (наприклад, інноваційність, екологічність), цільовий ринок, ключові фінансові прогнози та очікувані результати.

3. План маркетингу – це аналіз ринкового середовища, попиту, конкуренції та споживчих уподобань. Визначаються стратегії просування (цифровий маркетинг, соціальні мережі), ціноутворення, канали дистрибуції та прогнозована ринкова частка з урахуванням євроінтеграційних перспектив.

4. Виробничий план – це опис технологічного процесу, що охоплює необхідні ресурси, локацію (з акцентом на логістичну доступність в умовах відновлення інфраструктури), а також цифрові рішення. Розглядаються витрати, енергоефективність та потенціал масштабування.

5. Організаційний план визначає модель управління, розподіл функцій, кадрову стратегію, мотиваційні механізми та правове забезпечення.

6. Інвестиційний план оцінює потребу в капіталі, джерела фінансування (власні кошти, гранти, венчурні інвестиції, кредити від міжнародних організацій), а також аналізує ризики. У сучасних умовах важливим є залучення «зелених» інвестицій для сталого розвитку.

7. Фінансовий план включає моделювання грошових потоків, прогноз доходів і витрат, показники рентабельності, терміни окупності та сценарний аналіз (оптимістичний, базовий, песимістичний).

Бізнес-план відіграє центральну роль у залученні інвесторів, слугуючи основою для оцінки надійності та перспективності проєкту перед прийняттям рішення про інвестування.

3.4. Інноваційні засади бізнесу

У сучасному світі бізнес перебуває під постійним впливом швидких технологічних, економічних та соціальних змін. Інновації стали ключовим фактором забезпечення конкурентоспроможності, дозволяючи бізнес-структурам адаптуватися до нових умов, підвищувати ефективність та створювати цінність для споживачів.

Інновації в бізнесі визначаються як процес впровадження нових або вдосконалених продуктів, послуг, процесів чи моделей управління, що сприяють підвищенню продуктивності та ринкової привабливості. Згідно з теорією Й. Шумпетера, інновації є рушійною силою «творчого руйнування», коли старі підходи замінюються новими, більш ефективними. Сьогодні цей процес прискорюється завдяки розвитку штучного інтелекту, великих даних (Big Data), Інтернету речей (IoT) та блокчейн-технологій [27].

Інноваційний бізнес базується на концепціях відкритих інновацій, підприємницьких екосистем та моделей креативної економіки. Основними аспектами інноваційного підприємництва є [10]:

1. Використання передових технологій та цифрових рішень – технологічна трансформація бізнесу через AI, big data, blockchain, IoT та інші інноваційні розробки сприяє підвищенню ефективності, автоматизації процесів та створенню нових продуктів і послуг.

2. Орієнтація на дослідження та розробки (R&D) – зростання конкурентоспроможності бізнес-структур завдяки впровадженню нових знань, технологій і патентних рішень. Важливу роль відіграє інтеграція науки та бізнесу, що забезпечує сталий розвиток інновацій.

3. Гнучкість та адаптивність бізнес-моделей – успішний інноваційний бізнес характеризується швидкою адаптацією до змін ринку, персоналізацією послуг і використанням нових підходів до монетизації (наприклад, freemium-модель, підписки, краудфандинг).

4. Створення інноваційної культури в організаціях – підтримка креативного середовища, стимулювання підприємницького мислення, навчання персоналу та розвиток внутрішніх інновацій сприяють успішному функціонуванню бізнесу в умовах сучасного ринку.

Для аналізу рівня інноваційного розвитку бізнесу використовуються такі методи [25]:

- індекс Глобальних Інновацій (GII) – міжнародний індикатор, що оцінює країни за параметрами науки, освіти, технологій, інфраструктури, рівня бізнес-середовища та інноваційних активів;

- SWOT-аналіз інноваційного потенціалу – оцінка сильних і слабких сторін компанії, можливостей для розвитку та загроз, що дозволяє формувати стратегію інноваційного розвитку;

- методи економічного моделювання – прогнозування ефективності впровадження інноваційних рішень за допомогою математичних моделей, фінансових показників та економетричних методів;

- аналіз венчурного капіталу та інвестицій – оцінка рівня фінансування інноваційних проєктів, залучення стартапів до міжнародних грантових програм та оцінка ризиків інвестування;

- оцінка технологічної готовності (TRL – Technology Readiness Level) – метод, що визначає рівень зрілості технології від стадії фундаментальних досліджень до готового продукту.

В сучасному світі інновації в екологічно чисті технології (green tech) стають не лише етичним вибором, а й економічно вигідним рішенням. Наприклад, використання відновлюваних джерел енергії знижує витрати на довгостроковій основі. Концепція «економіки за запитом» (on-demand economy) та платформна економіка змінюють традиційні підходи до організації бізнесу. Компанії, такі як Uber чи Airbnb, демонструють успіх завдяки інноваційним моделям взаємодії. В Україні інноваційні засади активно впроваджуються в агротехнологічному секторі, де IoT-системи підвищують урожайність і знижують витрати.

Запитання для самоконтролю

1. Що таке підприємництво та хто може бути його суб'єктами?
2. Які види підприємницької діяльності можна виділити?
3. Які передумови сприяють розвитку сучасного бізнесу?
4. Як можна охарактеризувати внутрішнє та зовнішнє середовище бізнес-структури?
5. Що розуміють під витратами виробництва та які фактори впливають на їх формування?
6. Які основні види доходів можна назвати?
7. Що таке прибуток та які його основні характеристики?
8. Що означає рентабельність та які показники рентабельності вам відомі?

9. Що таке бізнес-планування та які етапи воно включає?
10. Яка структура бізнес-плану?
11. Які основні принципи інноваційного підходу застосовуються в бізнесі?
12. Які методи використовуються для оцінки інноваційного потенціалу бізнесу?

РОЗДІЛ 4. КОНКУРЕНТНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ТА СТРАТЕГІЇ БІЗНЕСУ

- 4.1. Сутність, види та методи конкуренції.
- 4.2. Складові конкурентного середовища.
- 4.3. Конкурентні стратегії та ринкові ситуації.

4.1. Сутність, види та методи конкуренції

Конкуренція – це одна з ключових рушійних сил економічного розвитку, що визначає ефективність ринкової системи. Термін «конкуренція» походить від латинського слова «conspicere», що означає «зіштовхуватися», що символізує боротьбу за ринкові переваги [17].

Конкуренція – це економічний процес суперництва між суб'єктами господарювання за кращі умови виробництва, збуту товарів і послуг, максимізацію прибутків та задоволення потреб споживачів. Вона є об'єктивним економічним законом, що стимулює інновації, підвищує продуктивність праці та покращує якість продукції.

Конкуренція між виробниками (продавцями) сприяє зниженню витрат виробництва, впровадженню нових технологій і розширенню асортименту товарів. Зі свого боку, *конкуренція між споживачами* визначає рівень попиту на товари та послуги, що впливає на їх ціну та доступність.

Для існування конкурентного середовища необхідні такі умови [14]

- наявність великої кількості незалежних учасників ринку (покупців і продавців);
- свобода підприємницької діяльності – можливість виходу на ринок і виходу з нього без значних бар'єрів;
- доступність ресурсів для виробництва та розширення бізнесу;
- свобода виробляти ту чи іншу продукцію, обирати постачальників, розпоряджатися прибутками та вирішувати інші господарські проблеми;
- пропозиція товарів має бути більшою за попит, оскільки при дефіциті товарів відсутні умови для конкуренції через те, що споживачі купують всі доступні товари.

Залежно від механізмів та умов суперництва розрізняють такі *види конкуренції* [16]:

1. Вільна конкуренція, яка характеризується відсутністю бар'єрів для входу на ринок і виходу з нього, а також численною кількістю продавців та покупців. В такій системі ринкові ціни формуються на основі попиту та пропозиції, а учасники мають рівні можливості для конкуренції.

2. Міжгалузева конкуренція - це вид конкуренції, який виникає між бізнес-структурами різних галузей, що конкурують за споживача, ресурси або інвестиції. Міжгалузева конкуренція стимулює інновації та ефективність, оскільки намагаються залучити споживачів новими продуктами чи послугами.

3. Внутрішньогалузева конкуренція, яка відбувається між бізнес-структурами однієї галузі. Основними аспектами конкуренції можуть бути якість продукції, ціна, рівень обслуговування та інноваційність. Це сприяє підвищенню ефективності роботи підприємств та поліпшенню пропозицій для споживачів.

4. Недосконала конкуренція – виникає у випадках, коли на ринку існують обмеження або бар'єри, що перешкоджають вільній конкуренції. Прикладами можуть бути монополія, олігополія або монополістична конкуренція. В таких умовах можуть мати можливість впливати на ціни та обсяги виробництва. Монополія характеризується наявністю єдиного учасника (монополіста) на ринку, який має можливість диктувати ціни та умови постачання товарів споживачам. Олігополія характеризується наявністю обмеженої кількості учасників на ринку і можливістю змови між ними у формуванні цінової політики і умов постачання товарів. Монополістична конкуренція характеризується наявністю достатньої кількості учасників ринку, вільним входом на ринок і вільним

виходом з нього. Цей метод конкуренції є більш ефективним і потребує державної підтримки.

Суб'єкти ринку використовують різні стратегії конкуренції, які можна поділити на: цінові методи – зниження або гнучке регулювання цін для залучення споживачів (демпінг, знижки, акційні пропозиції) та нецінові методи – вдосконалення якості продукції, покращення сервісу, маркетингові заходи, інновації;

Недобросовісна конкуренція – маніпулювання інформацією, компрометація конкурентів, порушення патентних прав, переманювання співробітників.

В Україні ринок конкуренції формується в умовах активного розвитку малого та середнього бізнесу, розширення електронної комерції та інтеграції в європейську економіку. Водночас існують проблеми, пов'язані з монополізацією окремих галузей, недостатньою прозорістю бізнесу та корупційними ризиками.

Державне регулювання конкуренції здійснюється через Антимонопольний комітет України, який контролює ринок, запобігає зловживанням монопольним становищем і підтримує рівні умови для всіх учасників.

Конкуренція є ключовим фактором економічного зростання, що забезпечує ефективний розподіл ресурсів, розвиток інновацій і покращення добробуту споживачів. Створення сприятливого конкурентного середовища в Україні вимагає прозорих правил ведення бізнесу, підтримки підприємництва та посилення державного контролю за ринковими процесами.

4.2. Складові конкурентного середовища

Невід'ємною передумовою ефективного функціонування сучасної ринкової економіки є створення та розвиток конкурентного середовища. Воно забезпечує рівновагу між попитом і пропозицією, сприяє економічному зростанню та стимулює інновації.

Конкурентне середовище – це комплекс ринкових чинників, що визначають взаємодію виробників і споживачів, а також регулюють механізми суперництва між ними. Воно формується внаслідок взаємодії великої кількості економічних суб'єктів, які впливають на загальну ситуацію на ринку та рівень економічного суперництва.

Конкурентне середовище характеризується динамічністю, оскільки темпи його змін, глибина трансформацій та їх масштабність залежать від технологічних інновацій, державного регулювання, глобалізаційних процесів та змін у споживчих уподобаннях.

Існують різні види конкурентних середовищ (табл. 4.1.).

Таблиця 4.1

Види конкурентних середовищ

Класифікаційна ознака	Види
Об'єкт купівлі	конкурентне середовище засобів виробництва (технології, обладнання) конкурентне середовище споживчих товарів (їжа, одяг, побутові товари) конкурентне середовище послуг (охорона здоров'я, громадське харчування, освіта); конкурентне середовище інформаційних ресурсів (дані, програмне забезпечення); конкурентне середовище науково-технічних розробок (дослідження); конкурентне середовище капіталів (грошей, цінних паперів тощо); конкурентне середовище трудових ресурсів (робоча сила, спеціалісти).
Територіальна ознака	світове конкурентне середовище; міжнародне конкурентне середовище; національне конкурентне середовище; міжрегіональне конкурентне середовище;

	регіональне конкурентне середовище; місцеве (локальне) конкурентне середовище; конкурентне середовище бізнес-структури.
За моделями конкуренції на ринку	конкурентне середовище досконалої конкуренції; конкурентне середовище чистої монополії (середовища закритої, природної, білетареальної (протистояння виробника або продавця, які контролюють весь обсяг пропозиції товару, і покупця, який контролює весь попит) та відкритої монополії); конкурентне середовище олігополії; конкурентне середовище монополістичної конкуренції.

До ключових факторів, що визначають конкурентне середовище, належать:

- кількість і характеристики виробників та продавців – реальні та потенційні конкуренти, їхні фінансові можливості, рівень технологічного розвитку, стратегічні цілі та ефективність маркетингової політики;
- чисельність та особливості споживачів – рівень доходів населення, споживчі звички, переваги та поведінкові моделі;
- рівень інтенсивності конкуренції – взаємодія між економічними агентами, агресивність ринкового суперництва та швидкість реагування на зміни;
- інституційні та ринкові фактори – наявність ефективного правового регулювання, розвиток соціальної інфраструктури та системи контролю за дотриманням конкурентних норм.

Одним із найефективніших методів аналізу конкурентного середовища є модель п'яти сил конкуренції Майкла Портера, яка дає змогу оцінити інтенсивність суперництва в конкретній галузі. Ця модель є найпоширенішим, потужним інструментом для систематичної діагностики основних конкурентних сил, які впливають на ринок, оцінки ступеня впливу кожної з них та визначення характеру конкурентної боротьби на даному ринку.

Основними конкурентними силами є:

1. Суперництво між конкуруючими продавцями однієї галузі. Інтенсивність конкуренції залежить від кількості і сили конкурентів, рівня концентрації ринку та диференціації продукції. Високий рівень конкуренції змушує компанії знижувати ціни, підвищувати якість товарів і послуг, а також шукати інноваційні рішення.

2. Конкуренція з боку товарів-замінників. Виробники з інших галузей, які пропонують товари чи послуги, що можуть замінити продукти певної галузі, створюють додатковий тиск на ринок. Ціна, якість та інноваційність замінників впливають на конкурентоспроможність оригінальних продуктів і здатність компаній утримувати свої позиції на ринку.

3. Загроза входу нових конкурентів. Легкість або складність входу нових гравців на ринок визначається наявністю бар'єрів для входу, таких як капіталовкладення, доступ до каналів розподілу, патенти і ліцензії, а також репутація існуючих компаній. Високий рівень загрози входу нових конкурентів стимулює існуючі компанії до підвищення ефективності та інновацій.

4. Економічні можливості та торговельні спроможності постачальників. Постачальники, що мають значний вплив на ринок, можуть диктувати умови поставок, ціни та якість матеріалів і послуг. Вони можуть створювати додатковий тиск на компанії, змушуючи їх шукати альтернативні джерела ресурсів або підвищувати ефективність своїх операцій.

5. Економічні можливості та купівельні спроможності покупців. Споживачі, що мають значну купівельну силу, можуть впливати на ціни, вимагати високої якості продукції та послуг, а також знижувати маржу прибутку для компаній. Рівень інформованості

покупців, їхній доступ до альтернативних товарів та схильність до змін є ключовими факторами у визначенні їхньої впливовості.

4.3. Конкурентні стратегії та ринкові ситуації

Конкурентні стратегії є основою забезпечення стійкої позиції бізнес-структури на ринку в умовах глобалізації та швидких змін. Теоретичною базою слугують праці М. Портера, який визначив три базові конкурентні стратегії: лідерство за витратами, диференціація та фокусування.

Лідерство за витратами передбачає мінімізацію витрат для пропонування товарів чи послуг за нижчими цінами, ніж у конкурентів. В Україні ця стратегія є актуальною для аграрного сектору та легкої промисловості, де низькі витрати на робочу силу та сировину залишаються конкурентною перевагою.

Диференціація зосереджується на створенні унікального продукту, що вирізняється якістю, дизайном чи брендом. Диференціація набуває популярності в ІТ-секторі та креативних індустріях України. Розробка унікальних програмних продуктів, таких як системи кібербезпеки чи платформи для дистанційного навчання, дозволяє українським компаніям конкурувати на глобальному рівні.

Фокусування орієнтується на вузький сегмент ринку, пропонуючи спеціалізовані рішення. Ця стратегія ефективна для малого та середнього бізнесу (МСБ), який обслуговує нішеві ринки. У сучасних умовах ця стратегія доповнюється цифровими технологіями, екологічною спрямованістю та гнучкістю. В Україні прикладами є виробництво органічної продукції чи крафтових товарів для локальних і міжнародних споживачів.

Залежно від форми та методів конкуренції розрізняють чотири основні моделі ринків, кожна з яких має специфічний механізм ціноутворення, в саме: ринок досконалої конкуренції; ринок чистої монополії; ринок монополістичної конкуренції; ринок олігополії.

Ринок досконалої конкуренції характеризується наявністю великої кількості незалежних бізнес-структур, які виробляють однорідний продукт. Вхід нових компаній у галузь є відносно простим, а інформація про ринок і товари доступна для всіх учасників. В Україні такі умови можуть спостерігатися на ринках аграрної продукції або послуг малого бізнесу.

Протилежністю досконалої конкуренції є *монополія* — ринок, на якому одна компанія повністю контролює продаж певного продукту, що не має ефективних замінників (наприклад, енергетичні компанії або оператори критичної інфраструктури). В Україні діяльність природних монополій регулюється державою.

Монополістична конкуренція передбачає велику кількість бізнес-структур, що пропонують диференційовані товари та послуги (наприклад, брендовий одяг, косметика, туристичні послуги). Ця модель ринку характерна для українського споживчого сектору.

Олігополія — це ринок, на якому домінує декілька великих компаній, що контролюють значну частку продажів. Така структура характерна для українського ринку мобільного зв'язку, банківського сектору та ринку нафтопродуктів.

До типів монополій відносять:

- монополія окремої бізнес-структури — коли одна компанія контролює весь ринок певного товару або послуги;
- монополія як угода — коли декілька компаній укладають домовленості щодо обмеження конкуренції;
- монополія на основі диференціації продукту — коли компанія має конкурентну перевагу завдяки унікальним характеристикам товару або послуги.

Монополістичні об'єднання відіграють важливу роль у світовій економіці, формуючи галузеві структури та впливаючи на конкуренцію. Монополістичні об'єднання можуть бути трьох видів: комерційні (синдикати і картелі); фінансово-промислові; виробничі (концерни, трести).

Картель – це договірне об'єднання кількох компаній, що функціонують у межах однієї галузі економіки та зберігають юридичну й господарську самостійність. Основна мета картелю – обмеження конкуренції шляхом узгодження цінової політики, розподілу ринків збуту або встановлення квот на виробництво. В Україні картельні змови заборонені антимонопольним законодавством, оскільки ведуть до штучного завищення цін і обмеження доступу до ринку для нових учасників.

Синдикат – це форма монополістичного об'єднання, в якій учасники (бізнес-структури однієї галузі) передають функції реалізації продукції єдиному органу, зберігаючи контроль над засобами виробництва. Учасники синдикату можуть розпоряджатися власними виробничими потужностями, проте комерційна діяльність, включаючи ціноутворення і канали збуту, централізована. В сучасних умовах такі структури зустрічаються рідко через жорстке регулювання.

Трест – це глибша форма монополістичного об'єднання, при якій компанії повністю втрачають самостійність та об'єднуються в єдину корпоративну структуру. Засоби виробництва, активи та кінцевий продукт стають власністю тресту, а учасники діють як структурні підрозділи. В Україні така форма монополістичних утворень не є типовою через ризики надмірної концентрації економічної влади в одних руках.

Концерн – це диверсифіковане багатогалузеве об'єднання, що включає бізнес-структури промисловості, фінансового сектору, транспорту та торгівлі, які діють під централізованим управлінням. Відмінною рисою концерну є фінансовий контроль з боку материнської компанії над усіма учасниками. В Україні концерни функціонують у таких сферах, як машинобудування, енергетика та агропромисловий комплекс, часто виконуючи роль інтегрованих виробничо-збутових систем.

Конгломерат – це об'єднання підприємств, що працюють у різних галузях, але об'єднані спільною фінансовою стратегією. Основною метою створення конгломератів є мінімізація ризиків шляхом диверсифікації активів, підвищення інвестиційної привабливості та управління волатильністю ринків. В Україні конгломератні структури формуються навколо великих фінансово-промислових груп.

Фінансова група – це корпоративне об'єднання, де ключову роль відіграє фінансовий інститут (банк, інвестиційний фонд), який здійснює координацію діяльності підприємств у різних секторах економіки. Фінансові групи можуть включати комерційні банки, страхові компанії, інвестиційні фонди та виробничі бізнес-структури. В Україні такі структури відіграють важливу роль у формуванні ринку капіталу та забезпеченні кредитування реального сектору економіки.

В Україні антимонопольне законодавство спрямоване на запобігання зловживанню домінуючим становищем, стимулювання чесної конкуренції та захист споживачів. Основними регуляторами є Антимонопольний комітет України та відповідні державні органи.

Запитання для самоконтролю

1. У чому полягає сутність конкуренції?
2. Які є основні види конкуренції?
3. Які функції виконує конкуренція у ринковій економіці?
4. Які ключові фактори визначають конкурентне середовище?
5. Які є види конкурентних середовищ?
6. Які є основні конкурентні сили?
7. Які є конкурентні стратегії?
8. Які розрізняють моделі ринків в залежності від форми та методів конкуренції?
9. У чому різниця між досконалою та недосконалою конкуренцією?
10. Які є види монополістичних об'єднань?
11. Який закон України є основним у сфері захисту економічної конкуренції?

РОЗДІЛ 5. ДОМОГОСПОДАРСТВО В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

- 5.1. Домогосподарство: поняття, функції, класифікація.
- 5.2. Доходи домогосподарств та їх розподіл.
- 5.3. Витрати на споживання. Заощадження домогосподарств.

5.1. Домогосподарство: поняття, функції, класифікація

1. **Домогосподарство** – це базовий економічний суб'єкт, що складається з одного індивіда або групи осіб, які спільно ведуть господарство, розподіляють доходи та витрати, ухвалюють фінансові рішення. Найчастіше домогосподарства об'єднані сімейними або родинними зв'язками, хоча сучасні тенденції включають також альтернативні форми співжиття, наприклад, співмешканців без родинних відносин [19].

Основними ознаками домогосподарства є:

- спільне проживання та ведення господарства. В Україні у 2023 році середній розмір домогосподарства складав близько 2,58 особи, що відображає тенденцію до зменшення кількості членів у родинях;
- володіння ресурсами. Це може бути власне або орендоване житло, автомобіль, земельні ділянки, заощадження, інвестиції тощо. У 2022 році понад 90% домогосподарств в Україні володіли власним житлом;
- самостійність у фінансових рішеннях. Домогосподарства ухвалюють рішення щодо розподілу доходів, витрат на споживання, заощаджень та інвестицій;
- прагнення до максимального задоволення потреб. Це включає не лише основні потреби (продукти харчування, житло, транспорт), але й витрати на освіту, здоров'я, дозвілля.

До основних видів домогосподарств відносять:

- **одиначні (індивідуальні) домогосподарства** – складаються з однієї особи або однієї сім'ї. За даними Держстату, такі домогосподарства становлять 94% від загальної кількості;
- **групові домогосподарства** – об'єднують людей, які проживають спільно, але не мають родинних зв'язків (гуртожитки, військові частини, монастирі, інтернати, виправні установи). Їхня частка в Україні – близько 6%.

Домогосподарства також класифікуються за такими критеріями:

1. *Територіальна приналежність*, за чим розрізняють міські та сільські домогосподарства. У 2023 році в Україні міські домогосподарства складали 69%, а сільські – 31%.

2. *Майновий стан*, що визначається рівнем забезпеченості житлом, наявністю автомобілів, земельних ділянок, побутової техніки.

3. За *рівнем доходів* домогосподарства поділяються на низько-дохідні, середньо-дохідні та високодохідні.

4. *Економічна активність* враховує зайнятість членів домогосподарства, їхній рівень освіти, професійну діяльність.

До основних функцій домогосподарств відносять:

- **формування людського капіталу**. Включає народження дітей, їхню соціалізацію, навчання та виховання. В Україні, попри скорочення чисельності населення, освіта залишається важливим елементом розвитку людського капіталу;
- **збереження людського капіталу**. Забезпечення належних умов для відпочинку, харчування, медичного обслуговування. Зростання витрат на охорону здоров'я та житлово-комунальні послуги змушує домогосподарства переглядати свої пріоритети у витратах;
- **реалізація людського капіталу**. Створення умов для працевлаштування, розвитку професійних навичок, ведення бізнесу. З початку повномасштабної війни в Україні значна

частина працездатного населення або мігрувала, або перейшла на віддалений формат роботи.

Останнім часом на домогосподарства України впливає ряд економічних та соціальних змін, серед яких слід виділити наступні: війна та внутрішнє переміщення; інфляція та зростання вартості життя; цифровізація економіки.

5.2. Доходи домогосподарств та їх розподіл

У ринковій економіці кожне домогосподарство володіє певними економічними ресурсами (праця, капітал, земля, підприємницькі здібності) та використовує їх для отримання доходу, що є основним засобом його існування. В умовах України, де ринок праці зазнав значних змін через війну, економічну кризу та міграцію, структура доходів домогосподарств зазнала суттєвих трансформацій.

Доходи домогосподарств мають дві форми:

Грошова форма – заробітна плата, доходи від підприємницької діяльності, соціальні виплати, відсотки за депозитами, орендна плата тощо.

Натуральна форма – продукти власного сільськогосподарського виробництва, бартерні розрахунки, соціальна допомога у вигляді товарів (наприклад, гуманітарна допомога).

Основні джерела доходів українських домогосподарств:

1. Заробітна плата, що є основним джерелом доходу більшості українських сімей.
2. Доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості. Зокрема, зростає кількість ФОПів у сфері ІТ, онлайн-торгівлі та сфері послуг (консалтинг, фриланс).
3. Соціальні виплати. До цієї категорії належать пенсії, стипендії, субсидії, допомога внутрішньо переміщеним особам.
4. Доходи від особистого підсобного господарства. У сільській місцевості значну роль відіграє продаж власно вирощеної продукції.
5. Інші джерела доходів. Відсотки по депозитах, доходи від здачі майна в оренду, грошові перекази від трудових мігрантів.

Виділяють номінальні та реальні доходи.

Номінальні доходи – це сума грошових надходжень без врахування купівельної спроможності. *Реальні доходи* – це кількість товарів і послуг, які можна придбати на отримані гроші, що залежить від рівня інфляції, податків та обов'язкових платежів.

Сукупний дохід домогосподарства – це загальна сума всіх доходів у грошовій або натуральній формі. Він не повинен бути нижчим за прожитковий мінімум, який використовується для визначення мінімальних соціальних стандартів.

Розрізняють два види розподілу доходів у суспільстві:

1. Функціональний розподіл – розподіл грошового доходу між факторами виробництва: заробітна плата – оплата праці, рента – плата за використання землі, процент – виплати за користування капіталом, прибуток – дохід підприємців від ведення бізнесу.
2. Особистий розподіл – розподіл сукупного доходу серед окремих домогосподарств, що формується під впливом професійної зайнятості, рівня освіти, регіональних особливостей.

5.3. Витрати на споживання. Заощадження домогосподарств

Споживання домогосподарств – це процес придбання товарів і послуг для особистого користування, що включає купівлю продуктів харчування, одягу, взуття, меблів, побутової техніки, засобів пересування, а також витрати на соціально-культурні та побутові послуги. Рівень і структура споживання залежать від доходів, загальноекономічної ситуації, рівня інфляції та купівельної спроможності населення.

В Україні, як і в більшості країн світу, витрати домогосподарств поділяються на такі групи:

1. Витрати на товари довгострокового користування – товари, що служать понад один рік. До них належать автомобілі, персональні комп'ютери, смартфони, телевізори, холодильники, меблі тощо. В Україні останніми роками спостерігається зростання попиту на електроніку та автомобілі, особливо на електромобілі, частка яких на ринку постійно збільшується завдяки державним програмам підтримки.

2. Витрати на товари короткострокового користування – товари, що використовуються протягом короткого періоду (менше року). Це передусім продукти харчування, засоби особистої гігієни, більшість предметів одягу та побутової хімії. За даними Держстату, близько 50% сукупних витрат українських домогосподарств припадає саме на продукти харчування, що є однією з найвищих часток серед європейських країн.

3. Витрати на послуги – охоплюють оплату медичних, освітніх, транспортних, комунальних, розважальних та інших послуг. Зростання тарифів на електроенергію, газ та опалення значно впливає на частку комунальних платежів у загальному бюджеті домогосподарств. Також у структурі витрат збільшується частка витрат на приватну медицину та освіту.

Витрати домогосподарств пов'язані з попитом і такими економічними ефектами, як:

1. Ефект доходу – зниження реальних доходів унаслідок інфляції обмежує можливості споживачів і змушує їх скорочувати витрати або переключатися на дешевші товари та послуги.

2. Ефект заміщення – підвищення цін на певні товари змушує споживачів шукати альтернативні варіанти. Наприклад, через зростання цін на імпортні продукти українці частіше купують вітчизняні аналоги.

3. Максимізація корисності – споживачі намагаються отримати найбільшу вигоду від своїх витрат, зокрема через використання акційних пропозицій, знижок, програм лояльності тощо.

Заощадження – це частина доходу домогосподарства, яка не витрачається на споживання. В Україні рівень заощаджень залишається порівняно низьким через економічну нестабільність, інфляцію та обмежений рівень доходів населення. Головними причинами заощаджень є формування фінансової подушки безпеки; накопичення коштів на житло, освіту чи медичні витрати; захист від можливих економічних ризиків (безробіття, криза тощо).

Загальний обсяг витрат домогосподарств має відповідати вартості виробленої продукції. Порушення цього балансу може спричинити: дефіцит – якщо виробництво товарів та послуг не встигає за попитом або перевиробництво – якщо споживчий попит падає через низькі доходи населення.

Запитання для самоконтролю

1. Що таке домогосподарство і які основні ознаки його визначають?
2. Які види домогосподарств існують і як вони класифікуються?
3. Які є основні критерії класифікації домогосподарств?
4. Які функції виконують домогосподарства у сучасній економіці?
5. Які форми доходів мають домогосподарства?
6. Які є основні джерела доходів домогосподарств в Україні?
7. Що таке сукупний дохід домогосподарства і як він визначається?
8. Що таке споживання домогосподарств і які фактори впливають на його рівень і структуру?
9. На які групи поділяються витрати домогосподарств в Україні?
10. Які товари належать до товарів довгострокового користування і яка їхня роль у споживанні?

11. Що включають витрати на товари короткострокового користування і яка їхня частка у сукупних витратах українських домогосподарств?
12. Що таке ефект доходу і як він впливає на споживання домогосподарств?
13. Що таке ефект заміщення і як він проявляється у споживанні?
14. Що таке заощадження і які головні причини заощаджень домогосподарств в Україні?

РОЗДІЛ 6. ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ

- 6.1. Основи макроекономічного регулювання.
- 6.2. Податкова система та державні видатки.
- 6.3. Причини виникнення та методи боротьби з тіньовою економікою.

6.1. Основи макроекономічного регулювання

Макроекономічне регулювання охоплює заходи, які держава застосовує для впливу на загальний рівень економічної активності з метою забезпечення стабільного економічного зростання, контролю інфляції, зниження безробіття та підтримки зовнішньоекономічної рівноваги. Воно базується на взаємодії держави, центрального банку та ринкових механізмів [18].

Різні економічні школи пропонують свої концепції щодо ролі держави в економіці. Класична та неокласична школи підкреслюють саморегулюючу природу ринку та обмежену роль держави, яка повинна лише забезпечувати захист прав власності та підтримувати правопорядок.

Кейнсіанська теорія наголошує на необхідності активного державного втручання, особливо через фінансову політику, для стабілізації економіки та стимулювання сукупного попиту під час економічних спадів.

Монетаризм зосереджується на контролі над грошовою масою як основному інструменті регулювання економіки, підкреслюючи важливість стабільної монетарної політики.

Основними цілями макроекономічного зростання є [22]:

1. Економічне зростання, що передбачає збільшення реального валового внутрішнього продукту (ВВП) як у абсолютному вираженні, так і на душу населення. Воно є показником підвищення продуктивності економіки та рівня життя громадян.
2. Стабільність цін, що означає підтримання низького та прогнозованого рівня інфляції, що забезпечує збереження купівельної спроможності грошей і довіру до національної валюти.
3. Повна зайнятість, ціллю якої є зниження рівня безробіття та забезпечення максимальної участі працездатного населення в економічних процесах.
4. Зовнішньоекономічна рівновага через балансування експорту та імпорту, підтримку стабільного платіжного балансу та адекватного рівня валютних резервів.
5. Справедливий розподіл доходів, а саме зменшення нерівності в доходах через податкову систему та соціальні програми для забезпечення соціальної справедливості та стабільності.

В Україні, як і в інших країнах, використовуються різноманітні інструменти макроекономічного регулювання, які поділяються на прямі та непрямі. Прямі інструменти включають нормативно-правові акти, що встановлюють правила економічної діяльності, державні замовлення та контракти для стимулювання певних галузей, а також цінове регулювання на стратегічно важливі товари та послуги. Непрямі інструменти охоплюють фінансову політику, яка передбачає управління податками та державними видатками для впливу на сукупний попит і пропозицію, та монетарну політику, що здійснюється Національним банком України через регулювання грошової маси та процентних ставок для контролю інфляції та стимулювання економічної активності. Зокрема, НБУ використовує облікову ставку як ключовий інструмент, змінюючи її для впливу на вартість кредитів і депозитів, а також проводить операції на відкритому ринку, такі як операції РЕПО та свопи, для управління ліквідністю банківської системи. Валютні інтервенції також є важливим інструментом, який дозволяє НБУ впливати на обмінний курс гривні та стабілізувати валютний ринок. Крім того, застосовуються інструменти регулювання

зовнішньоекономічної діяльності, такі як митні тарифи та квоти, що сприяють захисту національних виробників та регулюванню торговельного балансу.

В Україні макроекономічне регулювання здійснюється через поєднання фінансової та монетарної політики. Міністерство фінансів відповідає за формування та виконання бюджету, тоді як Національний банк України реалізує монетарну політику, спрямовану на забезпечення стабільності національної валюти та контроль інфляції.

6.2. Податкова система та державні видатки

Податкова система є ключовим елементом економічної політики держави, яка забезпечує її фінансову стійкість та можливість виконання соціально-економічних функцій. Вона складається з сукупності податків, зборів і платежів, які справляються з юридичних і фізичних осіб, а також механізмів їх адміністрування та контролю. Податкова система має визначальні принципи, серед яких обов'язковість, справедливість, стабільність і ефективність [22].

Податки є основним джерелом доходів держави, і їх класифікують на прямі та непрямі залежно від механізму сплати та економічної природи [24].

Прямі податки стягуються безпосередньо з доходів чи майна фізичних і юридичних осіб. Вони мають індивідуальний характер, оскільки їх платниками є конкретні суб'єкти господарювання або громадяни, і тягар сплати цих податків не можна перекласти на іншу особу. Основні види прямих податків включають:

1. Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), який нараховується на зарплату, гонорари, дивіденди та інші джерела доходів громадян. Ставки можуть бути пропорційними або прогресивними, залежно від системи оподаткування.
2. Податок на прибуток підприємств, що сплачується з чистого прибутку компаній після вирахування витрат. Він відіграє важливу роль у формуванні бюджету та регулюванні підприємницької діяльності.
3. Майнові податки, які включають податок на нерухомість, транспортний податок, податок на землю та інші платежі, пов'язані з володінням активами.
4. Податок на спадщину та дарування, що стягується при передачі майна від однієї особи до іншої.

Прямі податки вважаються більш справедливими, оскільки залежать від доходів і майнового стану платників. Водночас вони можуть негативно впливати на економічну активність, оскільки високі ставки можуть стримувати підприємницьку ініціативу та інвестиції.

Непрямі податки накладаються на товари та послуги й оплачуються споживачами у складі їхньої вартості. Вони є універсальними, оскільки поширюються на всіх громадян незалежно від рівня доходів, і фактичним платником є кінцевий споживач, хоча податкове зобов'язання формально виконує виробник або продавець. Основні види непрямих податків:

1. Податок на додану вартість (ПДВ) – один із найпоширеніших у світі. Він нараховується на кожному етапі виробництва та реалізації товарів, але фактично сплачується кінцевим споживачем.
2. Акцизний податок застосовується до певних категорій товарів, таких як алкоголь, тютюнові вироби, паливо, розкішні автомобілі. Його мета – не лише наповнення бюджету, а й регулювання споживання шкідливих або соціально значущих товарів.
3. Мито – податок на імпорتنі чи експортні товари, який використовується для захисту внутрішнього ринку, регулювання зовнішньої торгівлі та наповнення державної скарбниці.

Непрямі податки мають перевагу в тому, що їх легше адмініструвати та контролювати, оскільки вони сплачуються через бізнес-структури. Водночас вони менш

справедливі, оскільки накладають однаковий податковий тягар на всіх споживачів, незалежно від рівня доходу, що може призводити до зростання соціальної нерівності.

Податкова політика держави безпосередньо впливає на економічний розвиток, рівень зайнятості, інвестиційний клімат і соціальну рівновагу. Високий рівень оподаткування може стримувати підприємницьку активність, тоді як низькі податкові ставки можуть призводити до дефіциту бюджету. Оптиміальне співвідношення між рівнем податків та доходами держави є важливим для збалансованого економічного зростання. Державне регулювання податкової системи здійснюється через механізми податкових пільг, диференційованих ставок, запровадження прогресивного чи пропорційного оподаткування та боротьбу з ухиленням від сплати податків.

Зібрані податкові надходження формують державний бюджет, який є основним фінансовим інструментом для забезпечення державних видатків. *Державні видатки* включають фінансування соціальних програм, охорони здоров'я, освіти, оборони, правоохоронних органів, інфраструктури та інших сфер суспільного життя. Вони поділяються на поточні та капітальні. Поточні видатки охоплюють виплати заробітних плат державним службовцям, соціальні виплати, витрати на обслуговування державного боргу, а капітальні спрямовуються на будівництво доріг, об'єктів соціальної інфраструктури, інвестиційні програми.

Ефективне використання державних видатків є важливим фактором макроекономічної стабільності та зростання [12]. Дефіцит бюджету може призводити до зростання державного боргу та інфляційних процесів, тоді як надлишок бюджету може свідчити про недовикористання ресурсів для соціально-економічного розвитку. Розподіл державних фінансів залежить від економічних пріоритетів, демографічних факторів та політичних рішень. Баланс між податковими надходженнями та державними видатками є ключовим для сталого розвитку економіки та забезпечення добробуту громадян.

6.3. Причини виникнення та методи боротьби з тіньовою економікою

Тіньова економіка є серйозною проблемою для багатьох країн світу, зокрема для тих, що перебувають у процесі економічних та політичних трансформацій. Вона охоплює всі види економічної діяльності, що здійснюються без державного контролю та належного оподаткування. Тіньова економіка включає ухилення від сплати податків, нелегальне працевлаштування, контрабанду, корупційні схеми та інші незаконні або напівзаконні форми господарювання.

Тіньова економіка – це сфера економічної діяльності, що передбачає отримання доходів шляхом ухилення від державного контролю, несплати податків або здійснення незаконної діяльності. Вона охоплює широкий спектр операцій: від приховування частини доходів легальними бізнесами до кримінальних схем [12]

Воєнний стан та економічна нестабільність сприяли зростанню тіньових процесів через втрату державного контролю на окремих територіях та зниження довіри до фінансових установ.

Високий рівень тіньової економіки негативно впливає на макроекономічну стабільність, зменшує надходження до державного бюджету, підриває конкурентне середовище та знижує ефективність державного управління.

Причини формування тіньового сектора є комплексними та багатофакторними та поділяються на: економічні, соціальні, політичні та правові [8].

До економічних аспектів можна віднести:

1. Високий рівень оподаткування. Надмірні податкові ставки змушують підприємців та громадян приховувати свої доходи, що сприяє поширенню нелегальної діяльності та ухиленню від сплати податків.

2. Високі витрати на ведення бізнесу. Значні адміністративні бар'єри, витрати на ліцензування, сертифікацію та виконання регуляторних норм можуть спричиняти перехід підприємств у тіньовий сектор.

3. Низький рівень доходів населення. У країнах з низьким рівнем доходів працівники змушені погоджуватися на неофіційне працевлаштування, оскільки офіційна зайнятість не забезпечує належного рівня життя.

4. Інфляція та нестабільність національної валюти. Економічна нестабільність змушує підприємців і громадян шукати нелегальні способи збереження капіталу та уникнення фінансових ризиків.

До соціальних причин можна віднести :

1. Недовіру до державних інституцій. Якщо громадяни не бачать ефективного використання податків, вони менш схильні до їх сплати.

2. Низьку правову культуру. Відсутність розуміння важливості дотримання законодавства серед населення сприяє поширенню нелегальної діяльності.

3. Високий рівень безробіття. Коли офіційний ринок праці не забезпечує достатньої кількості робочих місць, працівники змушені звертатися до тіньового сектору.

До політичних та правових причин можна віднести:

1. Корупція у державному апараті. Корумповані чиновники можуть сприяти розвитку тіньової економіки через незаконні схеми ухилення від податків або створення умов для нелегальної діяльності.

2. Недосконалість законодавчої бази. Прогалини у законодавстві або його постійні зміни створюють невизначеність для бізнесу, що стимулює діяльність поза правовим полем.

3. Слабкість правоохоронної системи. Неефективний контроль з боку правоохоронних органів призводить до безкарності порушників, що сприяє зростанню нелегального бізнесу.

Боротьба з тіньовою економікою вимагає комплексного та системного підходу, що передбачає реалізацію економічних, правових, адміністративних, соціальних та технологічних заходів. Основна мета цих заходів – створення таких умов, за яких ведення легального бізнесу буде вигіднішим і простішим, ніж функціонування в тіньовому секторі. Крім того, ефективна стратегія боротьби повинна зосереджуватися на підвищенні податкової дисципліни, зміцненні правової та антикорупційної системи, покращенні соціального захисту та розвитку сучасних цифрових технологій для контролю економічних процесів.

Економічні методи щодо зменшення рівня тіньової економіки повинні бути спрямовані на оптимізацію податкового навантаження, створення сприятливих умов для ведення бізнесу та стимулювання легальної економічної діяльності. До них відносяться:

1. Оптимізація податкової системи:

- надмірне податкове навантаження є одним із головних факторів тінізації економіки, тому необхідним є зниження ставок основних податків (особливо ПДФО, ПДВ та ЄСВ) для створення мотивації до їх сплати;
- запровадження прогресивного оподаткування доходів, що дозволить забезпечити справедливіший розподіл податкового навантаження;
- Спрощення податкового адміністрування через цифровізацію (автоматизовані системи звітності, електронний документообіг).

2. Державна підтримка малого та середнього бізнесу:

- впровадження пільгових кредитів та податкових канікул для нових підприємств сприятиме їх легалізації;
- створення ефективних механізмів субсидування підприємців та програм підтримки стартапів;
- державні програми грантової підтримки на розвиток інноваційних проєктів, що сприятимуть детінізації економіки.

3. Стимулювання безготівкових розрахунків

- запровадження податкових пільг для бізнесу, який використовує безготівкові платежі;
- впровадження електронного чеку, що унеможливило ухилення від оподаткування;
- використання блокчейн-технологій для контролю за фінансовими потоками.

До *адміністративних методів* можна віднести:

1. Спрощення процедур реєстрації бізнесу:

- запровадження «єдиного вікна» для реєстрації підприємств, що дозволить мінімізувати контакти підприємців із чиновниками та зменшить корупційні ризики;
- скорочення строків оформлення дозвільних документів для ведення підприємницької діяльності.

2. Посилення контролю за нелегальним працевлаштуванням:

- створення ефективної системи перевірок та санкцій для роботодавців, які використовують тіньову зайнятість;
- впровадження механізмів електронного моніторингу ринку праці, що дозволить оперативно виявляти нелегальних працівників.

3. Ефективний митний контроль та боротьба з контрабандою:

- використання автоматизованих систем контролю та аналізу ризиків на митниці;
- спрощення процедур митного оформлення для легального бізнесу та посилення санкцій за нелегальний імпорт товарів.

До основних *правових методів* можна віднести:

1. Посилення відповідальності за економічні злочини:

- запровадження жорсткіших санкцій за ухилення від сплати податків та корупційні злочини;
- підвищення рівня відповідальності для посадовців, які сприяють тішовій економіці.

2. Гармонізація законодавства:

- узгодження податкового, митного, трудового та фінансового законодавства для усунення правових колізій;
- спрощення законодавчих норм, що регулюють підприємницьку діяльність, з метою підвищення їх передбачуваності.

3. Реформування правоохоронних органів:

- покращення механізмів розслідування фінансових злочинів та створення спеціалізованих антикорупційних структур;
- залучення міжнародного досвіду у сфері контролю за тішовими фінансовими потоками.

До *соціальних методів* відносяться:

1. Реформування системи соціального захисту

- гарантування прозорості пенсійної системи, що стимулюватиме офіційне працевлаштування;
- запровадження соціальних стимулів для легальної зайнятості, таких як зниження податкового навантаження для офіційно працевлаштованих громадян.

2. Підвищення рівня економічної грамотності населення:

- впровадження освітніх програм щодо важливості сплати податків та ризиків роботи у тішовій економіці;
- організація масових інформаційних кампаній, спрямованих на зміну ставлення громадян до нелегальної зайнятості.

3. Зміцнення довіри до державних інституцій:

- запровадження механізмів громадського контролю за використанням бюджетних коштів;
- підвищення прозорості діяльності органів державної влади та боротьба з корупцією на всіх рівнях управління.

До *технологічних методів* відносяться:

1. Запровадження технологій Big Data та штучного інтелекту:

- аналіз фінансових транзакцій у реальному часі для виявлення схем ухилення від податків;

– використання автоматизованих алгоритмів для контролю митних та податкових операцій.

2. Розвиток цифрових платформ для ведення бізнесу:

- впровадження "е-урядування" для мінімізації людського фактору у взаємодії бізнесу та держави;
- використання блокчейн-технологій для підвищення прозорості фінансових потоків.

Запитання для самоконтролю

1. Що таке макроекономічне регулювання та які його основні цілі?
2. Як класична та неокласична економічні школи бачать роль держави в економіці?
3. У чому полягає суть кейнсіанського підходу до макроекономічного регулювання?
4. Який основний інструмент регулювання економіки пропонує монетаризм?
5. Як економічне зростання пов'язане з реальним ВВП та рівнем життя громадян?
6. Чому стабільність цін є важливою для економіки та довіри до валюти?
7. Які прямі інструменти макроекономічного регулювання використовуються в Україні?
8. Як Національний банк України застосовує облікову ставку для впливу на економіку?
9. Які основні принципи лежать в основі податкової системи?
10. Чим відрізняються прямі податки від непрямих та які їхні переваги й недоліки?
11. Які види прямих податків Ви знаєте та як вони впливають на економічну активність?
12. Як державні видатки поділяються на поточні та капітальні, і чому це важливо для економіки?
13. Чому баланс між податковими надходженнями та державними видатками є ключовим для сталого розвитку?
14. Що таке тіньова економіка та які види діяльності вона охоплює?
15. Які економічні причини сприяють формуванню тіньового сектора?
16. Як соціальні фактори, такі як недовіра до державних інституцій, впливають на поширення тіньової економіки?
17. Які політичні та правові чинники стимулюють розвиток тіньових економічних процесів?
18. Як державна підтримка малого та середнього бізнесу може сприяти детінізації економіки?
19. Які правові заходи, такі як посилення відповідальності за економічні злочини, можуть зменшити рівень тіньової економіки?

РОЗДІЛ 7. ФІНАНСОВА СИСТЕМА ТА ЇЇ РОЛЬ В ЕКОНОМІЦІ

- 7.1. Банківська система та її функції.
- 7.2. Фондовий ринок та інвестиційні механізми.
- 7.3. Інфляція, валютні курси та грошово-кредитна політика.

7.1 Банківська система та її функції

Банківська система України є ключовою складовою фінансової інфраструктури держави, що забезпечує ефективне функціонування економіки, стабільність національної валюти та розвиток фінансових ринків. Вона складається з двох основних рівнів [8]:

1. Національний банк України (НБУ), що виконує функції центрального банку, відповідального за монетарну політику, емісію національної валюти, регулювання та нагляд за діяльністю банківських установ, а також забезпечення стабільності фінансової системи.

2. Комерційні банки, що функціонують на підставі банківської ліцензії, наданої НБУ, та здійснюють операції з приймання депозитів, надання кредитів, обслуговування платіжних систем та інші фінансові послуги для фізичних та юридичних осіб.

У 2024 році 60% загальних активів банківської системи було сконцентровано в державних банках, що підкреслює їх домінуючу роль у фінансуванні державних програм і підтримці ліквідності економіки. Приватні банки з іноземним капіталом відіграють важливу роль у залученні зовнішніх інвестицій і впровадженні міжнародних стандартів, тоді як решта – приватні українські банки – зосереджені переважно на роздрібному сегменті та підтримці малого й середнього бізнесу.

Цифровізація стала визначальним трендом, так 80% транзакцій у 2025 році здійснюються онлайн через мобільні додатки, такі як «Приват24» і «Монобанк», що відображає перехід до безготівкової економіки та зростання популярності fintech-рішень.

До основних *функцій* банківської системи належать [4]:

1. Емісійна функція. Ця функція полягає у випуску грошей в обіг та регулюванні грошової маси. Центральний банк, зокрема Національний банк України (НБУ), здійснює монопольну емісію національної валюти – гривні, контролюючи обсяг грошей в обігу відповідно до потреб економіки та рівня інфляції. Це сприяє підтримці стабільності купівельної спроможності національної валюти та забезпечує довіру до неї.

2. Трансформаційна функція. Банки акумулюють тимчасово вільні кошти від одних суб'єктів господарювання та надають їх у вигляді кредитів іншим суб'єктам, які потребують фінансування. У процесі цього відбувається трансформація розмірів, строків та рівня ризику капіталу. Наприклад, банки можуть залучати короткострокові депозити та надавати довгострокові кредити, беручи на себе ризики, пов'язані з ліквідністю та неповерненням позик.

3. Стабілізаційна функція. Банківська система сприяє стабільності фінансового ринку та економіки в цілому. НБУ здійснює нагляд за діяльністю комерційних банків, встановлює нормативи та вимоги до їхньої діяльності, що сприяє зниженню ризиків та запобіганню кризовим явищам у банківському секторі.

4. Платіжна функція. Банки забезпечують ефективне та безпечне проведення платежів і розрахунків між суб'єктами економіки. Вони організовують роботу платіжних систем, що дозволяє здійснювати як внутрішні, так і міжнародні платежі, сприяючи розвитку торгівлі та інших економічних відносин.

5. Посередницька функція. Банки виступають посередниками між тими, хто має вільні фінансові ресурси, та тими, хто потребує фінансування. Це забезпечує ефективний перерозподіл капіталу в економіці, сприяє інвестуванню та розвитку підприємництва.

6. Контрольна функція. Банківська система здійснює контроль за цільовим використанням наданих кредитів та ефективністю фінансових операцій клієнтів. Це сприяє підвищенню фінансової дисципліни та зниженню ризиків неповернення позик.

7. Інформаційна функція. Банки акумулюють та аналізують інформацію про фінансовий стан клієнтів, ринкові тенденції та економічні показники. Це дозволяє їм надавати клієнтам консультації та рекомендації щодо управління фінансами та інвестування.

7.2. Фондовий ринок та інвестиційні механізми

Фондовий ринок є складовою фінансового ринку, що забезпечує торгівлю цінними паперами, їх емісію та перерозподіл капіталу між економічними суб'єктами. Фондовий ринок є ключовим елементом фінансової системи країни, забезпечуючи можливості для залучення капіталу, інвестування та регулювання грошових потоків. Він відіграє стратегічну роль у забезпеченні сталого економічного зростання та розвитку фінансових інститутів [7].

Фондовий ринок поділяється на різні *сегменти*, які забезпечують обіг різних типів фінансових активів, а саме:

1. *Первинний ринок* – це місце, де відбувається випуск і первинне розміщення цінних паперів компаній та держави. Основними механізмами залучення коштів є: перше публічне розміщення акції компанії (Initial Public Offering); додаткове розміщення акцій компанії, яка вже котирується на біржі (Secondary Public Offering); емісія облігацій, коли уряд або корпорація випускає боргові цінні папери для фінансування своєї діяльності.

2. *Вторинний ринок* – це місце, де відбувається купівля-продаж цінних паперів між інвесторами. До основних учасників відносяться: фондові біржі – організовані майданчики, де здійснюється торгівля цінними паперами; позабіржовий ринок (OTC - Over The Counter), де здійснюється торгівля цінними паперами без участі централізованих бірж через брокерські платформи.

3. *Державний ринок цінних паперів*, до якого належать державні боргові зобов'язання, які випускає уряд для фінансування бюджетних витрат, зокрема: облігації внутрішньої державної позики (ОВДП), що випускаються Міністерством фінансів України, можуть купуватися фізичними та юридичними особами та єврооблігації – державні боргові папери, номіновані в іноземній валюті, що продаються міжнародним інвесторам.

4. *Корпоративний ринок* – це місце, де компанії залучають фінансування через випуск цінних паперів. Його основними інструментами є акції, які надають право власності та участь у прибутках компанії та облігації – боргові папери, що дозволяють компаніям залучати кошти на певний термін під фіксований відсоток.

До *ключових інструментів* фондового ринку належать: акції, облігації, інвестиційні фонди та похідні фінансові інструменти (деривативи).

1. *Акції* – це пайові цінні папери, які підтверджують частку власності в компанії та дають право на частину її прибутку у вигляді дивідендів. Вони бувають двох основних видів: звичайні та привілейовані. Власники звичайних акцій мають право голосу на загальних зборах акціонерів, що дозволяє їм впливати на управління компанією. Однак дивіденди за такими акціями не є гарантованими й залежать від фінансових результатів компанії. Привілейовані акції, навпаки, не дають права голосу, проте забезпечують власнику фіксований дохід, навіть якщо компанія не розподіляє прибуток серед звичайних акціонерів.

2. *Облігації* – це боргові цінні папери, які підтверджують зобов'язання емітента (держави, корпорації або муніципалітету) повернути позичені кошти інвестору разом із відсотками у встановлений термін. Державні облігації, зокрема Облігації внутрішньої державної позики (ОВДП), випускаються Міністерством фінансів України та є відносно безпечним інструментом інвестування, оскільки забезпечуються гарантіями держави.

Корпоративні облігації випускаються приватними компаніями й зазвичай пропонують вищу дохідність, проте супроводжуються підвищеним ризиком дефолту емітента. Муніципальні облігації випускаються місцевими органами влади для фінансування соціальних та інфраструктурних проектів.

3. *Інвестиційні фонди*, які дозволяють приватним та інституційним інвесторам вкладати кошти у диверсифіковані портфелі активів. Взаємні фонди (mutual funds) керуються професійними управляючими компаніями, що розподіляють інвестиції між різними видами активів для мінімізації ризиків. Біржові фонди (ETF – Exchange Traded Funds) відображають рух ринкових індексів, що робить їх зручними для пасивного інвестування. Хедж-фонди орієнтовані на високий прибуток та використовують агресивні стратегії, такі як кредитне плече та похідні фінансові інструменти, що робить їх більш ризикованими.

4. *Похідні фінансові інструменти або деривативи*, є ще однією категорією фондового ринку, яка включає ф'ючерси, опціони та свопи. Ф'ючерсні контракти зобов'язують сторони здійснити купівлю або продаж активу за заздалегідь визначеною ціною у майбутньому, що використовується як для спекуляцій, так і для хеджування ризиків. Опціони, на відміну від ф'ючерсів, дають власнику право (але не зобов'язання) купити або продати актив за певною ціною до визначеної дати. Це дозволяє трейдерам використовувати опціони для мінімізації ризиків або отримання прибутку від змін ринкових цін. Свопи є угодами про обмін фінансовими потоками, наприклад, валютними курсами або відсотковими ставками, що часто застосовується у міжнародних фінансових операціях.

7.3. Інфляція, валютні курси та грошово-кредитна політика

Інфляція залишається однією з ключових проблем сучасної економіки, зокрема в Україні, впливаючи на купівельну спроможність населення, привабливість країни для інвесторів та загальну макроекономічну стабільність [м].

Інфляція визначається як стійке підвищення загального рівня цін на товари та послуги протягом певного часу, що призводить до знецінення національної валюти – гривні. Цей процес зумовлений як внутрішніми, так і зовнішніми факторами, які в умовах української реальності мають специфічні прояви.

Інфляція в Україні має як внутрішні, так і зовнішні причини. Внутрішні фактори включають дисбаланс між попитом і пропозицією, який виникає через дефіцит окремих товарів, спричинений логістичними проблемами через війну або недостатнім внутрішнім виробництвом; дефіцит бюджету та державний борг; надмірну емісію грошей, яку Національний банк України використовує для покриття дефіциту, розбалансовує грошовий обіг, а мілітаризація економіки, де понад 40% бюджету спрямовується на оборону, скорочує виробництво споживчих товарів. В свою чергу податковий тиск, наприклад високі ставки ПДВ, стримує розвиток бізнесу, тоді як швидке зростання зарплат у секторах з дефіцитом робочої сили, пов'язаним із еміграцією понад 6 мільйонів осіб із країни з 2022 року, перевищує продуктивність.

До зовнішніх факторів можна віднести наступні: коливання світових цін на енергоносії та сировину; фінансові кризи та глобальні економічні потрясіння; валютні спекуляції та зміни в торговельному балансі.

Інфляція може набувати різних форм залежно від темпів зростання цін та впливу на економіку:

- *повзуча інфляція* – зростання цін до 10 % на рік, що вважається відносно безпечним;
- *помірна інфляція* (2-5 % на рік) – стимулює економічний розвиток у стабільних країнах;

– *галоупуюча інфляція* (10-100 % на рік) – супроводжується нестабільністю та уповільненням виробництва;

– *гіперінфляція* (понад 1000 % на рік) – свідчить про серйозну економічну кризу.

За рівнем втручання держави розрізняють:

– відкриту інфляцію – вільне зростання цін без обмежень;

– приховану інфляцію – держава штучно стримує ціни через контроль та субсидії.

За структурою розрізняють: збалансовану інфляцію (коли ціни зростають рівномірно) та незбалансовану інфляцію (коли різні групи товарів дорожчають з різною швидкістю).

За прогнозованістю інфляція може бути очікуваною (прогнозована динаміка цін) та неочікуваною (раптове зростання цін через зміну попиту та витрат виробництва).

За походженням бувають такі види інфляції:

– інфляція попиту – зростання цін через перевищення сукупного попиту над пропозицією;

– інфляція витрат (пропозиції) – підвищення цін через зростання витрат на виробництво.

Антиінфляційна політика держави включає:

– монетарні заходи – контроль над грошовою масою, обмеження емісії, зміна облікової ставки;

– фіскальні заходи – скорочення дефіциту бюджету, податкова реформа, зменшення державних витрат;

– структурні реформи – розвиток конкурентного середовища, підтримка малого та середнього бізнесу;

– регулювання ринку праці – встановлення продуктивного співвідношення між заробітною платою та продуктивністю праці;

– фінансову політику – стимулювання інвестицій, розвиток фондового ринку та безготівкових розрахунків.

Валютний курс – це співвідношення між грошовими одиницями двох країн, що використовується для обміну валют при здійсненні міжнародних економічних операцій. Він є ключовим елементом світової фінансової системи та значно впливає на стан економіки окремих держав.

Сучасні валютні системи використовують кілька основних режимів валютних курсів, серед яких фіксований, плаваючий та проміжні варіанти.

Фіксований валютний курс – це офіційно встановлене співвідношення між національною валютою та іноземною, яке підтримується центральним банком через валютні інтервенції та регулювання грошової маси. Його перевагами є стабільність і передбачуваність, що сприяє залученню іноземних інвестицій. Проте він може призвести до значних економічних дисбалансів у разі невідповідності реального ринкового курсу та офіційно встановленого.

Плаваючий валютний курс визначається ринковими механізмами – попитом і пропозицією на валютному ринку. Такі курси характерні для країн із розвинутою економікою, які можуть забезпечити макроекономічну стабільність. Вони дозволяють автоматично коригувати зовнішньоторговельні дисбаланси, але також можуть призводити до підвищеної волатильності.

Гібридні режими включають різні варіанти регульованого плавання, коли центральний банк втручається в ринок за необхідності, але не фіксує курс жорстко. Серед таких варіантів – «валютні коридори» та «кероване плавання».

Формування валютного курсу залежить від багатьох чинників, які можна поділити на короткострокові (кон'юнктурні) та довгострокові (структурні):

До кон'юнктурних факторів можна віднести: коливання ділової активності; політичну та геополітичну ситуацію; спекулятивні операції та очікування інвесторів; короткострокові фінансові шоки.

До структурних факторів: рівень економічного зростання (ВВП, промислове виробництво); стан платіжного балансу; рівень інфляції та грошово-кредитна політика; обсяг золотовалютних резервів; довіра до національної валюти.

Коливання валютного курсу безпосередньо впливають на конкурентоспроможність країни, рівень інфляції, доходи експортерів та імпортерів. Зміцнення національної валюти робить імпорт дешевшим, але може негативно вплинути на експортні галузі. Знецінення валюти, навпаки, стимулює експорт, проте може викликати інфляційні ризики.

Різкі валютні коливання здатні створити фінансову нестабільність, спричинити кризові явища в економіці та знизити довіру до банківської системи. Тому регулювання валютного курсу є важливим інструментом державної економічної політики.

Сучасна світова фінансова система активно використовує цифрові технології, що впливають на механізми формування валютних курсів. Зокрема, дедалі більшу роль відіграють криптовалюти, алгоритмічні трейдингові системи та фінансові деривативи, що можуть як стабілізувати, так і дестабілізувати валютні ринки.

Грошово-кредитна політика – це комплекс заходів, що здійснюються центральним банком країни для регулювання грошової маси, рівня інфляції, відсоткових ставок і загальної фінансової стабільності. Основна мета цієї політики – забезпечення стійкості національної валюти, контролю за інфляцією та сприяння економічному зростанню. В Україні грошово-кредитну політику формує та реалізує Національний банк України (НБУ), який використовує такі інструменти, як облікова ставка, операції на відкритому ринку, нормативи обов'язкового резервування та валютне регулювання [9].

Сучасна грошово-кредитна політика України зосереджена на забезпеченні цінової стабільності, що є ключовою передумовою для економічного розвитку. Одним із найважливіших показників цієї політики є облікова ставка НБУ, яка визначає вартість грошей у країні та впливає на рівень кредитування та інвестиційної активності. У період високої інфляції центральний банк підвищує облікову ставку, що робить кредити дорожчими, зменшуючи тим самим кількість грошей в обігу. Натомість у часи економічного спаду ставка може знижуватися для стимулювання бізнесу та споживчого попиту.

З 2022 року грошово-кредитна політика України зазнала суттєвих змін через повномасштабну війну та економічні виклики, що постали перед країною. У червні 2022 року НБУ різко підвищив облікову ставку до 25% річних, щоб стримати інфляційні процеси та стабілізувати фінансову систему. У 2023 році, зі зниженням інфляційного тиску, регулятор поступово зменшував ставку, полегшуючи доступ до кредитів і підтримуючи економічне відновлення.

Важливим елементом грошово-кредитної політики є валютне регулювання, особливо в умовах війни. Національний банк України запровадив жорсткі обмеження на валютні операції для стримування відтоку капіталу, а також активно втручався в валютний ринок, підтримуючи стабільність гривні. Одним із викликів залишається баланс між утриманням курсу та необхідністю його поступової лібералізації для нормального функціонування економіки.

Актуальність цієї політики в Україні залишається надзвичайно високою, оскільки її ефективність визначає рівень інфляції, доступність кредитів для бізнесу та громадян, а також загальну макроекономічну стабільність країни. Національний банк продовжує балансувати між необхідністю підтримки економічного зростання та контролем за фінансовими ризиками, що є ключовим завданням у сучасних умовах.

Запитання для самоконтролю

1. Яку роль відіграє банківська система України в стабільності фінансових ринків?
2. Як Національний банк України забезпечує стабільність фінансової системи?
3. Які функції виконують комерційні банки в банківській системі України?
4. У чому полягають основні функції банківської системи, такі як емісійна, трансформаційна та стабілізаційна?
5. Які категорії учасників представлені на фондовому ринку України?
6. Як первинний і вторинний ринки сприяють торгівлі фінансовими активами?
7. У чому полягає значення інвестиційних фондів та деривативів для фондового ринку?
8. Що таке валютний курс і яка його роль у світовій фінансовій системі?
9. Які переваги та недоліки має фіксований валютний курс?
10. Як визначається плаваючий валютний курс і для яких країн він характерний?
11. Що таке інфляція і як вона впливає на економіку країни?
12. Які внутрішні причини та зовнішні фактори можуть викликати інфляцію?
13. У чому полягає різниця між очікуваною та неочікуваною інфляцією?
14. Які види інфляції розрізняють за походженням?
15. Які монетарні заходи включає антиінфляційна політика держави?
16. Яка основна мета грошово-кредитної політики, що здійснюється центральним банком країни?
17. Які інструменти використовує Національний банк України для реалізації грошово-кредитної політики?
18. Як впливає облікова ставка НБУ на рівень інфляції та кредитування в Україні?
19. Які зміни відбулися в грошово-кредитній політиці України через економічні виклики, спричинені війною?
20. У чому полягає значення валютного регулювання в умовах фінансової нестабільності?

РОЗДІЛ 8. ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ

- 8.1. Загальна характеристика, типи та джерела економічного зростання.
- 8.2. Концепція сталого розвитку та зелена економіка.
- 8.3. Фактори та наслідки економічного зростання в умовах сталого розвитку.

8.1. Загальна характеристика, типи та джерела економічного зростання

Суспільне виробництво перебуває в постійному русі, рухаючись не по замкненому колу, а по висхідній траєкторії, хоча цей процес не завжди відбувається рівномірно. Розвиток виробництва та підвищення його ефективності забезпечуються людськими зусиллями, працею та соціально-економічною активністю [9].

Ключовим рушієм економічного прогресу є суперечності [12]. Економічний розвиток має діалектичний характер: без внутрішніх протиріч припиняється еволюція процесів, що може призвести до стагнації.

Аналіз рушійних сил економічного зростання передбачає врахування впливу фундаментальних економічних категорій (потреб, інтересів, внутрішніх суперечностей тощо) та взаємодії з державними інституціями, політичними силами, правовими нормами, ідеологічними концепціями та культурними факторами.

Розвиток економічної системи – це незворотний, закономірний і спрямований процес, що включає як кількісні зміни (зростання), так і якісні перетворення (структурна диференціація).

Економічне зростання є ключовою макроекономічною категорією, що відображає не лише збільшення обсягів виробництва, а й здатність економічної системи відповідати на зростаючі потреби суспільства та підвищувати якість життя громадян. Саме тому воно є стратегічною метою розвитку поряд із економічною свободою та ефективністю.

Економічне зростання як багатогранне явище включає:

- зміст – відтворення суспільного виробництва, що забезпечує економічне зростання (розширене відтворення);
- ресурсну базу – ключові чинники розвитку, такі як праця, капітал, технології та природні ресурси;
- цілі – задоволення потреб, підвищення рівня життя та добробуту суспільства;
- результати – зростання національного багатства, покращення соціально-економічного стану населення;
- показники зростання – кількісні та якісні характеристики економічного розвитку, продуктивності виробництва та соціальної ефективності.

Необхідність соціально-економічного зростання зумовлена зростанням населення планети, розширенням економічних потреб і необхідністю їх повноцінного задоволення.

Існують три основні типи економічного зростання: екстенсивний, інтенсивний та змішаний (реальний).

Екстенсивне зростання базується на кількісному збільшенні виробничих факторів без значних змін у їхній продуктивності. Воно досягається шляхом розширення трудових ресурсів (збільшення кількості працівників, продовження робочого часу), залучення більшої кількості сировини, палива, енергії, а також освоєння нових земель. Однак, при цьому ефективність використання ресурсів залишається незмінною або навіть знижується.

Інтенсивне зростання фокусується на якісному вдосконаленні факторів виробництва. Воно відбувається за рахунок технологічних інновацій, автоматизації, модернізації виробничих процесів, підвищення кваліфікації працівників та раціонального використання ресурсів. Інтенсивний розвиток економіки сприяє підвищенню продуктивності праці та ефективності виробництва.

Змішане (реальне) зростання поєднує риси як екстенсивного, так і інтенсивного підходів. Воно передбачає як збільшення кількості виробничих факторів, так і їхню якісну модернізацію, що робить цей тип найпоширенішим у сучасній економіці.

На практиці чисто екстенсивне або інтенсивне зростання майже не зустрічається. Тип економічного розвитку визначається співвідношенням кількісних і якісних факторів, що впливають на приріст ВВП.

Економічне зростання – це збільшення обсягу виробництва, яке може відбуватися завдяки зростанню трудових ресурсів, збільшенню капіталу та впровадженню технологічних інновацій.

Щорічний приріст виробництва визначається внеском кожного з цих факторів. Збільшення виробництва можливе як через залучення додаткових ресурсів, так і через їх ефективніше використання.

Витрати праці залежать від кількості зайнятих, що визначається чисельністю населення та часткою працездатних осіб, а також тривалості робочого часу, яка регулюється законодавством та колективними угодами.

Продуктивність праці зростає завдяки технологічному прогресу та інноваціям, обсягу інвестицій у виробничу сферу, рівню освіти та професійної підготовки, а також оптимальному розподілу трудових ресурсів.

Отже, реальний обсяг виробництва залежить від кількості працюючих людей, середньої кількості відпрацьованих годин і рівня продуктивності праці. Крім того, важливу роль відіграють ефективність управління, мотивація працівників, інфраструктура та умови праці, які впливають на загальний економічний розвиток та добробут суспільства.

У розвинених країнах 70-80% зростання продуктивності праці забезпечується саме завдяки технологічному прогресу. Загалом, економічний розвиток базується на поєднанні економічного зростання (ефективного використання продуктивних сил) та змін у суспільному устрої (еволюції економічної системи).

8.2. Концепція сталого розвитку та зелена економіка

Концепція сталого розвитку була офіційно сформульована у 1987 рік у доповіді «Наше спільне майбутнє» Всесвітньою комісією ООН з навколишнього середовища та розвитку (Комісія Брундтланд). У ній **сталий розвиток** визначається як розвиток, що задовольняє потреби нинішнього покоління, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти власні потреби [2, 19].

У 1992 році на Конференції ООН з питань довкілля і розвитку в Ріо-де-Жанейро була прийнята «Декларація Ріо», що визначила основні принципи сталого розвитку, зокрема: інтеграцію економічних, екологічних і соціальних аспектів у процесі прийняття рішень; раціональне використання природних ресурсів з урахуванням екологічних обмежень; рівноправний доступ до природних благ для всіх соціальних груп; запобіжний підхід до екологічних загроз і ризиків [26].

Сталий розвиток базується на трьох ключових компонентах [23]:

1. Економічна складова – забезпечення стабільного економічного зростання, підвищення ефективності виробництва та формування екологічно відповідальної економіки.

2. Екологічна складова – збереження біорізноманіття, зменшення забруднення довкілля та мінімізація відходів.

3. Соціальна складова – підвищення якості життя, зменшення бідності, дотримання соціальної справедливості та забезпечення прав людини.

Теоретичною основою є модель «потрійного результату», яка інтегрує економічні, соціальні та екологічні показники в оцінку діяльності держав і бізнесу.

Для практичного впровадження концепції сталого розвитку було розроблено Цілі сталого розвитку ООН (Sustainable Development Goals, SDGs), що включають 17 ключових напрямків, серед яких: ліквідація бідності, чиста енергія, відповідальне споживання, боротьба зі зміною клімату, захист екосистем тощо [26].

Зелена економіка – це економічна модель, що спрямована на забезпечення сталого зростання та розвитку при мінімальному негативному впливі на довкілля. Програма ООН з навколишнього середовища (UNEP) визначає зелену економіку як «економіку, яка веде до покращення добробуту людей та соціальної рівності, одночасно зменшуючи екологічні ризики та дефіцит природних ресурсів».

Основними *принципами* зеленої економіки є:

- енергоефективність і використання відновлюваних джерел енергії – скорочення споживання викопного палива на користь сонячної, вітрової та гідроенергетики;
- циркулярна економіка – скорочення відходів, вторинне використання ресурсів та впровадження технологій переробки;
- збереження природного капіталу – екологічно відповідальне використання природних ресурсів;
- зелені інвестиції – стимулювання екологічно чистих технологій, зокрема у сфері транспорту, промисловості, сільського господарства та будівництва;
- екологічні податки та субсидії – регулювання економічної діяльності через екологічне оподаткування, фінансову підтримку підприємств, що використовують екологічні технології.

Зелена економіка спирається на екологічну економіку (Г. Дейлі), яка розглядає економіку як підсистему природного середовища, та теорію «зеленого зростання» (OECD), що поєднує економічний прогрес із екологічною стійкістю.

До *ключових секторів* зеленої економіки належать:

- відновлювана енергетика – виробництво електроенергії з сонця, вітру, біомаси та геотермальних джерел;
- екологічне будівництво – використання енергоефективних матеріалів, впровадження "розумних" будинків та екологічно чистих технологій;
- сталий транспорт – електромобілі, громадський транспорт на альтернативних видах палива, розвиток велосипедної інфраструктури;
- органічне сільське господарство – зменшення використання хімічних добрив і пестицидів, розвиток екологічно безпечного виробництва;
- управління відходами – розширення переробки та повторного використання матеріалів, мінімізація пластикових відходів.

8.3. Фактори та наслідки економічного зростання в умовах сталого розвитку

Фактори економічного зростання – це сукупність явищ і процесів, що визначають можливості розширення реального обсягу виробництва, підвищення його ефективності та забезпечення якісного розвитку економіки. Вони формують фундамент для довгострокового зростання, впливаючи на рівень продуктивності, конкурентоспроможності та добробуту суспільства.

Економічне зростання є наслідком дії як економічних, так і неекономічних факторів. *Економічні фактори* безпосередньо впливають на динаміку виробництва та продуктивність економіки. До них належать:

- природні ресурси – запаси корисних копалин, водні ресурси, ґрунти та кліматичні умови;
- капітальні ресурси – інвестиції в основні засоби виробництва, розвиток інфраструктури, модернізація обладнання;
- трудові ресурси – кількість і якість робочої сили, рівень освіти, професійної підготовки та мобільності працівників;

- науково-технічний прогрес (НТП) – інновації, автоматизація, цифровізація, розробка нових технологій та матеріалів;
- організація та управління виробництвом – ефективність бізнес-моделей, методи управління, впровадження сучасних менеджмент-підходів;
- економічна політика держави – податкова, монетарна, інвестиційна та промислова політика, що створює умови для розвитку економіки.

До *неекономічних факторів* відносять соціокультурне та політичне середовище, в якому функціонує економіка. Вони можуть як сприяти економічному зростанню, так і стримувати його. Основними з таких факторів є:

- географічно-кліматичні умови – доступ до природних ресурсів, клімат, розташування країни на світовій економічній карті;
- національно-демографічні фактори – рівень народжуваності, структура населення, урбанізація, міграційні процеси;
- військово-політичні фактори – стабільність держави, рівень безпеки, вплив геополітичних конфліктів;
- культурні фактори – рівень освіти, науковий потенціал, ментальність, трудова етика, рівень підприємницької активності;
- інституціональні фактори – ефективність правової системи, рівень розвитку фінансових і банківських установ, наявність прозорих механізмів регулювання ринку.

Кожна країна на певному етапі розвитку стикається з необхідністю вирішення ключових питань, пов'язаних з економічним зростанням. Для забезпечення сталого розвитку необхідно:

- аналізувати поточні тенденції та визначати основні ресурси (фактори) економічного зростання;
- створювати умови для довгострокової стабільності економічного розвитку;
- оцінювати ефективність дії факторів зростання на підставі конкретних економічних показників;
- формувати стратегію структурних змін економіки, враховуючи інноваційні та технологічні перспективи;
- передбачати соціально-економічні наслідки вибору певної моделі технологічного розвитку.

Фактори, що впливають на економічне зростання, поділяються на прямі та непрямі. *Прямі фактори* безпосередньо визначають виробничий потенціал економіки та її здатність до зростання. До них можна віднести наступні:

- розвиток людського капіталу – збільшення чисельності робочої сили, підвищення рівня освіти, професійної підготовки та продуктивності праці;
- модернізація основного капіталу – інвестиції в новітнє обладнання, оновлення інфраструктури, розвиток індустріальних потужностей;
- технологічні інновації – впровадження цифрових технологій, автоматизація, штучний інтелект, розвиток зеленої енергетики;
- ефективне використання природних ресурсів – забезпечення раціонального видобутку та використання ресурсів з урахуванням принципів екологічної стійкості;
- розвиток підприємницького середовища – стимулювання бізнес-ініціатив, створення сприятливого клімату для стартапів, покращення умов ведення бізнесу.

В свою чергу *непрямі фактори* визначають можливість реалізації потенціалу, закладеного в прямих факторах, та можуть сприяти або обмежувати економічне зростання. Наприклад:

- демократизація ринкового середовища – зниження рівня монополізації, посилення конкуренції;
- оптимізація податкової політики – зменшення податкового навантаження на бізнес, створення стимулів для інвестицій;

- доступність фінансових ресурсів – покращення умов кредитування, розширення можливостей залучення інвестицій;
- зміцнення позицій на міжнародних ринках – підвищення конкурентоспроможності продукції, розширення експортного потенціалу.

Наслідки економічного зростання в умовах сталого розвитку охоплюють як позитивні, так і потенційно негативні аспекти, які необхідно враховувати при формуванні стратегій сталого розвитку.

Позитивні наслідки включають підвищення рівня життя населення, що виражається у зростанні доходів, покращенні соціальних стандартів, доступі до якісної освіти та медицини, а також у створенні нових робочих місць у секторах зеленої економіки, таких як відновлювана енергетика, екологічне будівництво, сталий транспорт та цифрові технології. Екологічна безпека також є важливим наслідком, оскільки зменшення забруднення довкілля, раціональне використання природних ресурсів і розвиток відновлюваної енергетики сприяють уповільненню змін клімату, покращенню якості повітря та води, що позитивно впливає на здоров'я людей. Окрім цього, сталий розвиток стимулює технологічний прогрес, що підвищує продуктивність праці, сприяє впровадженню інновацій та підвищує конкурентоспроможність національної економіки.

Водночас існують і певні *виклики та ризики*, пов'язані з переходом до сталого економічного зростання. Одним із основних бар'єрів є висока вартість екологічної трансформації економіки, оскільки модернізація промисловості, впровадження енергоефективних технологій та розбудова зеленої інфраструктури потребують значних фінансових ресурсів. Це може створити додаткове навантаження на бізнес та державний бюджет, особливо у країнах із нестабільною економікою. Також соціальні ризики включають втрату робочих місць у традиційних секторах, зокрема у вугільній промисловості та нафтогазовому секторі, що потребує масштабних програм перекваліфікації та адаптації працівників до нових умов ринку праці. Крім того, політичні та економічні бар'єри, такі як недостатня законодавча підтримка екологічних ініціатив, вплив великих корпорацій, що зацікавлені у збереженні традиційної моделі економіки, та нестабільність міжнародних ринків, можуть гальмувати процеси переходу до сталого розвитку.

Запитання для самоконтролю

1. Як відбувається розвиток суспільного виробництва та що забезпечує його ефективність?
2. Що таке економічне зростання і які його основні складові?
3. Які фундаментальні економічні категорії впливають на рушійні сили економічного зростання?
4. Які є типи економічного зростання і чим вони характеризуються?
5. Чим відрізняється екстенсивне зростання від інтенсивного?
6. Від яких чинників залежать витрати праці?
7. На яких трьох основних компонентах базується сталий розвиток, і яку роль вони відіграють?
8. Що таке зелена економіка, і які її основні принципи?
9. Які ключові сектори зеленої економіки виокремлюються, і як вони впливають на сталий розвиток?
10. Які основні економічні фактори впливають на динаміку виробництва та продуктивність?
11. Які неекономічні фактори можуть сприяти або стримувати економічне зростання?
12. Чим відрізняються прямі та непрямі фактори економічного зростання?
13. Які наслідки економічного зростання в умовах сталого розвитку Ви знаєте?

РОЗДІЛ 9. ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ, ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ТА ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА

- 9.1. Фактори, що сприяють інтернаціоналізації та глобалізації економіки.
- 9.2. Глобалізація та її вплив на національні економіки.
- 9.3. Основні форми інтернаціоналізації економічної діяльності.
- 9.4. Цифрові трансформації в економіці та бізнесі.

9.1. Фактори, що сприяють інтернаціоналізації та глобалізації економіки

Інтернаціоналізація та глобалізація економіки є двома взаємопов'язаними процесами, які визначають сучасний розвиток світового господарства. Інтернаціоналізація економіки передбачає розширення економічних зв'язків між країнами, що включає торгівлю, інвестиції, трансфер технологій та інші форми міжнародної співпраці. Глобалізація є вищим етапом інтернаціоналізації, що характеризується зростаючою інтеграцією економік у єдиний світовий ринок завдяки технологічному прогресу, фінансовим потокам, відкритості ринків та уніфікації економічних політик. Основними факторами, що сприяють цим процесам, є економічні, технологічні, політичні, соціокультурні та екологічні [6].

Економічні фактори включають лібералізацію міжнародної торгівлі та фінансів, що сприяє усуненню тарифних і нетарифних бар'єрів, зростанню експорту та імпорту, зменшенню обмежень на рух капіталу, а також створенню угод про вільну торгівлю, таких як ЄС та НАФТА. Важливу роль у цьому процесі відіграють транснаціональні корпорації (ТНК), що розширюють виробничі ланцюги, сприяють міжнародним інвестиціям і підвищують економічну інтеграцію. Фінансова глобалізація проявляється у зростанні впливу міжнародних фінансових установ, таких як Світовий банк і МВФ, а також розвитку глобальних фінансових центрів. Міжнародний поділ праці, що базується на спеціалізації країн у виробництві певних товарів і послуг, сприяє зростанню міжнародної торгівлі та формуванню глобальних виробничих ланцюгів. Крім того, розширення середнього класу та стандартизація товарів і послуг стимулюють уніфікацію ринків та підвищують рівень міжнародної конкуренції.

Технологічні фактори охоплюють розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), зокрема Інтернету, мобільного зв'язку, хмарних технологій та штучного інтелекту, які забезпечують швидкий обмін інформацією та ефективну міжнародну координацію бізнесу. Розвиток логістики та транспортної інфраструктури, включаючи контейнерні перевезення, авіалогістику та автоматизовані склади, знижує витрати на міжнародні перевезення, що сприяє інтеграції ринків. Автоматизація та роботизація виробництва дозволяють компаніям оптимізувати міжнародні операції та зменшувати виробничі витрати, що робить можливим переміщення виробництва до країн із найкращими умовами для бізнесу.

Політичні фактори включають інтеграцію національних економік у міжнародні організації, такі як СОТ, ЄС, ОЕСР, що сприяє створенню єдиних правил торгівлі та інвестицій. Глобальне регулювання економічної діяльності забезпечується гармонізацією нормативних актів між країнами, що дозволяє створювати єдині стандарти у бізнесі, фінансах та екології, а також сприяє узгодженню податкових правил для боротьби з ухиленням від оподаткування та офшорними зонами.

Соціокультурні фактори проявляються через глобалізацію культури та споживчих переваг, поширення західних культурних стандартів, уніфікацію споживчих звичок, що сприяє формуванню єдиного світового ринку товарів та послуг. Важливу роль відіграє також зростання міжнародної міграції, що дозволяє компаніям залучати таланти з різних куточків світу та створює передумови для інтернаціоналізації ринку праці.

Екологічні фактори набувають все більшого значення через глобальні екологічні виклики, зокрема зміну клімату, боротьбу з викидами парникових газів та необхідність раціонального використання природних ресурсів. Це стимулює міжнародну співпрацю у сфері екологічного регулювання, зокрема впровадження міжнародних екологічних стандартів у виробництві та торгівлі. Крім того, розвиток концепції "зеленої економіки" змушує компанії впроваджувати принципи сталого розвитку, що сприяє гармонізації міжнародних бізнес-моделей.

9.2. Глобалізація та її вплив на національні економіки

Глобалізація є складним і багатовимірним процесом, що характеризується зростаючою взаємозалежністю та інтеграцією національних економік у єдиний світовий ринок. Вона охоплює економічну, технологічну, політичну, соціокультурну та екологічну сфери, змінюючи структуру світового господарства, підходи до виробництва, споживання та розподілу ресурсів. Вона стала визначальним явищем кінця XX – початку XXI століття, впливаючи на національні економіки як позитивно, так і негативно. Глобалізація в Україні активізувалася після здобуття незалежності у 1991 році і прискорилося з вступом до СОТ у 2008 році [6].

Глобалізаційні процеси зумовлені низкою *факторів*, серед яких ключову роль відіграють розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, лібералізація торгівлі, міжнародна фінансова інтеграція, підвищення мобільності капіталу та робочої сили, а також діяльність транснаціональних корпорацій.

Вплив глобалізації на національні економіки є неоднозначним і проявляється як у вигляді позитивних можливостей, так і у вигляді викликів та загроз.

Одним із головних позитивних аспектів глобалізації є стимулювання економічного зростання за рахунок розширення доступу до міжнародних ринків, що дає змогу країнам експортувати товари та послуги, залучати іноземні інвестиції та використовувати переваги міжнародного поділу праці. Завдяки відкритості ринків бізнес-структури можуть ефективніше розподіляти ресурси, отримувати доступ до новітніх технологій, впроваджувати інноваційні бізнес-моделі та підвищувати свою конкурентоспроможність. Важливим фактором є також залучення іноземного капіталу, що сприяє розвитку національної промисловості, модернізації виробництва та створенню нових робочих місць. Лібералізація міжнародної торгівлі дозволяє країнам спеціалізуватися на виробництві продукції, у якій вони мають конкурентні переваги, що сприяє ефективному використанню ресурсів та підвищенню продуктивності.

Глобалізація сприяє розвитку фінансових ринків, збільшуючи доступ до капіталу для урядів, підприємств та домогосподарств. Відкритість економіки дозволяє країнам залучати зовнішні фінансові ресурси для фінансування інвестиційних проєктів, розвитку інфраструктури та підтримки макроекономічної стабільності. Крім того, технологічна глобалізація сприяє поширенню інновацій та наукових досягнень, що стимулює модернізацію промисловості, підвищення продуктивності праці та покращення якості життя населення. Розвиток цифрових технологій і глобальних комунікаційних мереж прискорює інтеграцію країн у світову економіку та сприяє підвищенню ефективності економічних процесів.

Проте глобалізація має і низку негативних наслідків, серед яких важливу роль відіграє загострення нерівності між країнами та соціальними групами. Відкритість ринків та посилення конкуренції можуть призводити до витіснення менш конкурентоспроможних національних виробників, що негативно впливає на зайнятість та рівень доходів населення. В умовах глобалізації країни, що мають слабкі економічні позиції, можуть стикатися з проблемами, пов'язаними з відтоком капіталу, інтелектуальних ресурсів та кваліфікованої робочої сили, що уповільнює їхній розвиток. Крім того, транснаціональні корпорації, отримуючи значні економічні переваги, можуть маніпулювати податковими режимами, що

знижує податкові надходження до бюджетів держав та створює загрози для національної економічної безпеки.

Глобалізація впливає на стабільність фінансових ринків, роблячи їх більш чутливими до зовнішніх шоків. Глобальні фінансові кризи можуть швидко поширюватися між країнами, викликаючи макроекономічні дисбаланси, девальвацію валют, скорочення інвестицій та зростання безробіття. Висока взаємозалежність економік означає, що проблеми у фінансовому секторі однієї країни можуть мати глобальні наслідки, що ускладнює управління економічними ризиками. Крім того, процеси глобалізації призводять до екологічних проблем, оскільки зростання виробництва та транспортування товарів сприяє збільшенню викидів парникових газів, забрудненню навколишнього середовища та виснаженню природних ресурсів. У зв'язку з цим виникає необхідність впровадження міжнародних механізмів екологічного регулювання та розробки політики сталого розвитку.

Політичний аспект глобалізації проявляється у змінах у функціонуванні національних урядів, які змушені адаптувати свої економічні політики до глобальних процесів. Роль міжнародних організацій, таких як Світова організація торгівлі, Міжнародний валютний фонд та Світовий банк, зростає, що впливає на прийняття національних економічних рішень. Водночас процеси глобалізації можуть викликати соціально-економічні та політичні протести, оскільки частина населення не отримує очікуваних вигод від інтеграції у світову економіку. Це зумовлює необхідність розробки ефективних механізмів соціального захисту та регулювання ринків праці з метою зменшення негативних наслідків глобалізаційних процесів.

9.3. Основні форми інтернаціоналізації економічної діяльності

Інтернаціоналізація економічної діяльності – це процес поглиблення взаємозв'язків між національними економіками, що супроводжується розширенням міжнародного руху товарів, послуг, капіталу, технологій та робочої сили. Вона є фундаментальною основою глобалізації та сприяє підвищенню ефективності використання ресурсів, розвитку світового поділу праці та інтеграції національних господарств у світовий економічний простір. Інтернаціоналізація проявляється у різних формах, серед яких основними є міжнародна торгівля, міжнародна виробнича кооперація, міжнародний рух капіталу, транснаціоналізація бізнесу, міжнародна інтеграція та міжнародна міграція робочої сили [28].

1. *Міжнародна торгівля* є однією з найдавніших і найпоширеніших форм інтернаціоналізації економічної діяльності. Вона включає обмін товарами та послугами між країнами та є ключовим чинником економічного зростання, оскільки дозволяє країнам використовувати свої порівняльні переваги, спеціалізуватися на виробництві конкурентоспроможної продукції та отримувати доступ до необхідних ресурсів. Лібералізація торгівлі сприяє зниженню тарифних та нетарифних бар'єрів, що стимулює конкуренцію та підвищує ефективність ринків. Основними характеристиками сучасної міжнародної торгівлі є зростання частки високотехнологічної продукції, активне використання глобальних ланцюгів створення вартості та посилення ролі міжнародних організацій, таких як Світова організація торгівлі (СОТ), у регулюванні торговельних відносин.

2. *Міжнародна виробнича кооперація*. Ця форма інтернаціоналізації охоплює співпрацю між бізнес-структурами різних країн у виробництві товарів та послуг. Вона включає спільні дослідницькі програми, створення спільних підприємств, передачу технологій та стандартизацію виробничих процесів. Міжнародна виробнича кооперація сприяє підвищенню технологічного рівня економік, скороченню витрат на виробництво та покращенню якості продукції. Завдяки глобальним ланцюгам постачання компанії розміщують свої виробничі потужності у різних країнах, враховуючи рівень витрат, доступність сировини та робочої сили. Особливо значущим є аутсорсинг та офшоринг, що

дозволяють знижувати витрати та підвищувати конкурентоспроможність продукції на світових ринках.

3. *Міжнародний рух капіталу.* Інтернаціоналізація фінансового капіталу є однією з визначальних характеристик сучасної світової економіки. Вона охоплює прямі та портфельні інвестиції, міжнародне кредитування, рух спекулятивного капіталу та операції з фінансовими деривативами. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) сприяють модернізації економіки, створенню нових робочих місць та підвищенню рівня технологічного розвитку країни-реципієнта. Портфельні інвестиції, що включають купівлю цінних паперів іноземних компаній та державних облігацій, впливають на фінансову стабільність країн та є важливим джерелом фінансування бюджетного дефіциту. Важливим аспектом є діяльність міжнародних фінансових інститутів, таких як Міжнародний валютний фонд (МВФ) та Світовий банк, які регулюють світові фінансові потоки та підтримують стабільність глобальної фінансової системи.

4. *Транснаціоналізація бізнесу.* Однією з провідних форм інтернаціоналізації є діяльність транснаціональних корпорацій (ТНК), які здійснюють виробничу та інвестиційну діяльність у різних країнах світу. ТНК відіграють ключову роль у світовій економіці, оскільки контролюють значну частку міжнародної торгівлі, інвестицій та інноваційних розробок. Вони використовують переваги міжнародного поділу праці, розміщуючи виробництво у країнах із вигідними умовами для ведення бізнесу. Особливо важливим є стратегічний менеджмент ТНК, що передбачає диверсифікацію ринків, управління глобальними виробничими ланцюгами та використання міжнародних механізмів податкової оптимізації.

5. *Міжнародна економічна інтеграція.* Інтернаціоналізація економічної діяльності призводить до створення інтеграційних об'єднань, які передбачають узгодження економічної політики, усунення бар'єрів для торгівлі та інвестицій, а також координацію макроекономічного регулювання. Існують різні рівні економічної інтеграції, серед яких зона вільної торгівлі (наприклад, НАФТА), митний союз (Євразійський економічний союз), спільний ринок (ЄС) та економічний і валютний союз (Єврозона). Інтеграційні процеси сприяють стабільному розвитку економік, підвищенню конкурентоспроможності країн-учасниць та зростанню рівня добробуту населення.

6. *Міжнародна міграція робочої сили.* Міграційні процеси є важливим компонентом інтернаціоналізації, оскільки вони сприяють перерозподілу трудових ресурсів між країнами та підвищують ефективність світового ринку праці. Міграція може бути трудовою, освітньою та науково-технічною, причому особливо важливим є процес «відтоку мізків», коли висококваліфіковані спеціалісти переїжджають до розвинених країн у пошуках кращих умов праці. Водночас приймаючі країни отримують переваги у вигляді залучення кваліфікованої робочої сили, що сприяє їхньому економічному розвитку.

9.4. Цифрові трансформації в економіці та бізнесі

Цифрова трансформація є ключовим фактором розвитку сучасної економіки та бізнесу, спричиняючи фундаментальні зміни в структурах виробництва, організації праці, моделі споживання та конкурентному середовищі. Вона охоплює впровадження цифрових технологій, автоматизацію процесів, використання штучного інтелекту, аналізу великих даних (Big Data), хмарних обчислень, блокчейну та інших інновацій, що змінюють традиційні бізнес-моделі та підходи до ведення економічної діяльності [29].

Цифровізація економіки впливає на макро- та мікрорівні. На макроекономічному рівні вона сприяє зростанню продуктивності, підвищенню ефективності управління державними ресурсами, розвитку електронного урядування, формуванню цифрових ринків та зміні структури зайнятості. Цифрова економіка базується на високих технологіях, які створюють нові можливості для підприємництва, розширюють ринки та посилюють конкуренцію. Водночас цифрові трансформації створюють виклики, пов'язані з

нерівномірним доступом до технологій, ризиками кібербезпеки та необхідністю оновлення нормативно-правової бази.

На рівні бізнесу цифрова трансформація змінює способи виробництва, логістики, маркетингу та взаємодії з клієнтами. Впровадження інтернету речей (IoT) у промисловість та розумні технології управління виробництвом дають змогу підвищувати операційну ефективність та знижувати витрати. Використання штучного інтелекту та машинного навчання дозволяє компаніям аналізувати великі обсяги даних, прогнозувати поведінку споживачів та приймати оптимальні управлінські рішення. Автоматизація бізнес-процесів зменшує залежність від людського фактора, що, з одного боку, покращує продуктивність, а з іншого – створює ризики втрати робочих місць у низці традиційних галузей.

Фінансовий сектор також зазнав значних змін завдяки цифровим технологіям, зокрема розвитку фінтех-компаній, блокчейну, криптовалют та цифрових платежів. Це сприяє підвищенню доступності фінансових послуг, зниженню витрат на транзакції та створенню нових фінансових продуктів. Водночас це вимагає адаптації регуляторних підходів для забезпечення стабільності фінансової системи та захисту прав споживачів [13].

Одним із ключових аспектів цифрових трансформацій є розвиток електронної комерції та цифрового маркетингу. Завдяки персоналізованим алгоритмам, контекстній рекламі та автоматизованим CRM-системам компанії можуть забезпечити індивідуальний підхід до клієнтів, підвищуючи рівень лояльності та ефективність продажів. Водночас цифровізація створює нові виклики, зокрема необхідність захисту персональних даних споживачів та боротьби з фейковою інформацією.

Сучасні тенденції цифрової трансформації вказують на подальшу інтеграцію штучного інтелекту, роботизацію, розширену та віртуальну реальність у бізнес-процеси. Це змінює не лише економічне середовище, а й саму концепцію ведення бізнесу, перетворюючи компанії на високотехнологічні цифрові платформи. Для успішної адаптації до нових умов бізнес-структури повинні розробляти цифрові стратегії, інвестувати в інноваційні рішення та формувати цифрову культуру серед працівників.

Таким чином, цифрові трансформації є незворотним процесом, що визначає майбутнє економіки та бізнесу. Вони відкривають нові можливості для ефективного управління, створення інноваційних продуктів і послуг, а також підвищення конкурентоспроможності компаній на глобальному ринку. Водночас вони вимагають стратегічного підходу, адаптації регуляторних механізмів та розвитку цифрових навичок у суспільстві, щоб забезпечити сталий економічний розвиток та максимальну вигоду від використання новітніх технологій.

Україна стала однією з провідних країн у сфері електронного урядування завдяки платформі «Дія», яка об'єднує цифрові документи, державні послуги та автоматизовані сервіси для громадян і бізнесу. Впровадження електронного документообігу, електронного резидентства та цифрових підписів значно скоротило бюрократичні процеси, покращило прозорість урядування та зменшило рівень корупції.

Одним із стратегічних напрямів цифрової трансформації в Україні є створення «держави у смартфоні». Це передбачає впровадження цифрових технологій в усі сфери життя, від реєстрації бізнесу до отримання соціальних виплат. Такі ініціативи не лише спрощують взаємодію громадян і підприємців із державними структурами, але й формують нову модель економічного розвитку, орієнтовану на технологічний прогрес.

Україна демонструє динамічне зростання технологічного сектору, зокрема ІТ-індустрії. Станом на 2024 рік ІТ-галузь залишається одним із ключових експортерів послуг, забезпечуючи валютні надходження та створюючи нові робочі місця. Завдяки сприятливому податковому режиму для ІТ-компаній, програмі «Дія.City» та розвитку венчурного фінансування українські стартапи отримали нові можливості для масштабування.

Українські компанії активно використовують штучний інтелект, блокчейн, хмарні технології та аналітику великих даних (Big Data) для оптимізації бізнес-процесів. Зокрема,

фінтех-сектор зазнав суттєвих змін, оскільки цифрові банки, криптовалютні платформи та платіжні системи стали популярною альтернативою традиційним фінансовим установам.

Окремо варто відзначити зростання електронної комерції та цифрового маркетингу. Через зміну споживчих звичок та зростання популярності онлайн-покупок українські підприємці адаптували свої бізнес-моделі, розширюючи присутність у цифровому середовищі. Використання маркетплейсів, соціальних мереж та автоматизованих CRM-систем стало стандартом для успішного ведення бізнесу.

Запитання для самоконтролю

1. Яка основна відмінність між інтернаціоналізацією та глобалізацією економіки?
2. Які економічні фактори сприяють процесам інтернаціоналізації та глобалізації?
3. Як транснаціональні корпорації впливають на інтеграцію економік у світовий ринок?
4. Яким чином розвиток інформаційно-комунікаційних технологій сприяє глобалізації?
5. Які політичні фактори впливають на гармонізацію економічних стандартів між країнами?
6. Як соціокультурні фактори формують єдиний світовий ринок товарів і послуг?
7. Чому екологічні фактори стають дедалі важливішими в контексті глобалізації?
8. Які позитивні можливості глобалізація відкриває для національних економік?
9. Що таке інтернаціоналізація економічної діяльності та як вона пов'язана з глобалізацією?
10. Як міжнародна торгівля сприяє економічному зростанню країн?
11. Що таке міжнародна виробнича кооперація та які її переваги для економік?
12. Які види міжнародного руху капіталу існують та як вони впливають на економіку?
13. Що таке міжнародна економічна інтеграція та які її основні рівні?
14. Як міжнародна міграція робочої сили впливає на світовий ринок праці?
15. Як цифрова трансформація впливає на макроекономічний рівень економіки?
16. Які приклади цифрових трансформацій в Україні Ви знаєте та як вони сприяють економічному розвитку?

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Хто заклав основи економіки як науки, аналізуючи організацію господарства в маєтку рабовласника?
 - а) Платон;
 - б) Адам Сміт;
 - в) Арістотель;
 - г) Ксенофонт.
2. Що є ключовою проблемою, з якою стикається економіка, згідно з сучасною економічною наукою?
 - а) надлишок ресурсів;
 - б) обмеженість ресурсів;
 - в) розподіл праці;
 - г) зниження попиту.
3. Що є суттю економіки?
 - а) сукупність всіх засобів, предметів та ресурсів матеріального і духовного світу;
 - б) взаємодія людей у рамках обмежених ресурсів;
 - в) закони і механізми, що забезпечують стійкість економічних систем;
 - г) наука, що вивчає виробництво товарів та послуг.
4. Що є методологічною функцією економічної теорії?
 - а) пізнання сутності економічних процесів і законів;
 - б) методологічна основа для дослідження економічних явищ;
 - в) формування економічної культури;
 - г) теоретичне обґрунтування економічних процесів.
5. Що є інфраструктурою в економіці?
 - а) система об'єктів і послуг, що забезпечують функціонування економічних процесів;
 - б) природні ресурси, які використовуються в процесі виробництва;
 - в) готові товари і послуги для задоволення потреб населення;
 - г) об'єкти, створені людьми для задоволення їхніх потреб.
6. Яка сфера економіки охоплює галузі, що виробляють нематеріальні блага, такі як освіта та охорона здоров'я?
 - а) сфера матеріального виробництва;
 - б) соціально-культурна сфера;
 - в) інфраструктура;
 - г) споживчі товари.
7. Які є основні учасники економічних процесів на рівні країни?
 - а) держава, виробники товарів, споживачі кінцевого продукту;
 - б) держава, іноземні інвестори, споживачі кінцевого продукту;
 - в) виробники товарів, іноземні інвестори, банки;
 - г) виробники товарів, державні службовці, банки.
8. Який аспект сучасної економічної діяльності в Україні є прикладом її глобальної інтеграції?
 - а) збільшення чисельності населення;
 - б) розвиток внутрішньої торгівлі;
 - в) участь у угоді про асоціацію з ЄС;
 - г) зростання попиту на традиційні ремесла.
9. Яка ключова характеристика сучасної української економіки сприяє впливу споживача на ринковий попит?
 - а) підприємницька ініціатива;
 - б) індустріальна економіка;
 - в) розвиток онлайн-платформ;
 - г) відмирання малих та середніх підприємств.

10. Який сектор економіки в Україні активно розвивається та стає важливим для економічного зростання?
- а) промисловість;
 - б) сільське господарство;
 - в) інформаційні технології та стартапи;
 - г) будівництво.
11. Яка з проблем сучасної економіки України пов'язана зі зростанням безробіття серед молоді та нестабільністю фінансових ринків?
- а) проблема бідності;
 - б) економічне зростання та нові проблеми;
 - в) забруднення навколишнього середовища;
 - г) геополітичні виклики.
12. Що відображає поняття власності у сучасних умовах?
- а) виключно фізичну наявність об'єкта у власника;
 - б) взаємодію «людина – річ»;
 - в) взаємодію «людина – людина» у сфері володіння, розпорядження та використання об'єктів;
 - г) виключно юридичні відносини між суб'єктами.
13. Яка з підсистем власності включає систему виробничих і соціальних відносин між суб'єктами?
- а) юридична власність;
 - б) економічна власність;
 - в) приватна власність;
 - г) суспільна власність.
14. Що є об'єктом власності?
- а) активна сторона відносин власності;
 - б) система виробничих і соціальних відносин;
 - в) пасивна сторона відносин власності;
 - г) правове закріплення прав володіння, користування і розпорядження.
15. Чим є володіння?
- а) способом реалізації відносин між об'єктом і суб'єктом власності;
 - б) застосуванням об'єкта власності відповідно до його призначення;
 - в) юридичною, документально закріпленою фіксацією суб'єкта власності;
 - г) відповідальністю за активне використання засобів виробництва.
16. Який тип власності передбачає спільне привласнення ресурсів у формах державної або колективної власності?
- а) приватна власність;
 - б) економічна власність;
 - в) юридична власність;
 - г) суспільна власність.
17. Які є основні об'єкти власності включають матеріальні та нематеріальні активи?
- а) земля, нерухомість, виробничі засоби, інформація, цифрові технології;
 - б) виключно засоби виробництва і робоча сила;
 - в) тільки інформація та цифрові технології;
 - г) лише патенти і ліцензії.
18. Що є характерною рисою натурального господарства?
- а) прямий зв'язок між виробництвом і споживанням;
 - б) відкрита система організаційно-економічних відносин;
 - в) високий рівень спеціалізації праці;
 - г) розвиток ринкових відносин.
19. Яка основна причина виникнення товарного виробництва?
- а) замкнутість системи економічних відносин;

- б) низька продуктивність праці;
 - в) суспільний поділ праці;
 - г) відсутність технологічного розвитку.
20. Яка риса товарного виробництва забезпечує його ефективність?
- а) прямий зв'язок між виробництвом і споживанням;
 - б) відсутність спеціалізації праці;
 - в) поділ праці та спеціалізація;
 - г) замкнута система економічних відносин.
21. Який тип виробництва функціонує без виходу на ринок і призначений для особистого та внутрішнього споживання?
- а) товарне виробництво;
 - б) натуральне господарство;
 - в) промислове виробництво;
 - г) інноваційне виробництво.
22. Що визначає вартість товару?
- а) кількість матеріалів, використаних для його виробництва;
 - б) кількість суспільної праці, витраченої на його виробництво;
 - в) популярність товару серед споживачів;
 - г) складність технологій, застосованих при виробництві.
23. Що таке споживча вартість товару?
- а) здатність товару задовольняти потребу людини;
 - б) здатність товару обмінюватися на інші товари або гроші;
 - в) кількість суспільної праці, витраченої на його виробництво;
 - г) екологічність продукту.
24. Що є міноюю вартістю?
- а) здатність товару задовольняти певну потребу людини;
 - б) здатність товару обмінюватися на інші товари або гроші;
 - в) кількість суспільної праці, витраченої на його виробництво;
 - г) екологічність продукту.
25. Що є споживчою вартістю?
- а) здатність товару задовольняти певну потребу людини;
 - б) здатність товару обмінюватися на інші товари або гроші;
 - в) кількість суспільної праці, витраченої на його виробництво;
 - г) екологічність продукту.
26. Що є однією з ключових тенденцій сучасної економіки України?
- а) зростання залежності від морських портів;
 - б) структурна перебудова економіки через війну;
 - в) скорочення ІТ-сектору через кризу;
 - г) відмова від європейської інтеграції.
27. Який сектор залишається головним джерелом валютних надходжень для України?
- а) промисловість;
 - б) сільське господарство;
 - в) енергетика;
 - г) туризм.
28. Як цифрова трансформація впливає на економіку України?
- а) збільшує бюрократичні перешкоди;
 - б) сприяє розвитку ІТ-сектору та електронного урядування;
 - в) зменшує інвестиційну привабливість;
 - г) уповільнює інтеграцію з ЄС.
33. Що таке ринкова економіка?
- а) система економічних відносин з приводу державного планування;

- б) система економічних відносин з приводу купівлі-продажу товарів, що базується на вільній конкуренції;
 - в) система економічних відносин з приводу націоналізації власності;
 - г) система економічних відносин з приводу субсидій.
34. Яка функція ринку пов'язана з наданням учасникам ринку актуальних даних про попит, пропозицію та рівень цін?
- а) посередницька функція;
 - б) стимулююча функція;
 - в) інформаційна функція;
 - г) розподільча функція.
35. Що таке інформаційна функція ринку:
- а) розподіл економічних благ між різними верствами населення;
 - б) забезпечення ефективної взаємодії між виробниками та споживачами;
 - в) надання даних про попит, пропозицію та рівень цін.
36. Який ринок класифікується за економічним призначенням об'єктів ринкових відносин?
- а) ринок праці;
 - б) ринок послуг;
 - в) ринок капіталів та фінансових ресурсів;
 - г) локальний ринок.
37. Який ринок включає продовольчі та непродовольчі товари?
- а) ринок праці;
 - б) ринок споживчих товарів;
 - в) ринок технологій та стартапів;
 - г) ринок капіталів.
38. Що таке розподільча функція ринку?
- а) надання учасникам ринку актуальних даних про попит, пропозицію та рівень цін, кількість, асортимент і якість тих товарів, які постачаються на ринок.
 - б) забезпечення ефективної взаємодії між виробниками та споживачами, а саме оптимальний вибір кожного;
 - в) розподіл та обмін економічних благ між різними верствами населення відповідно до платоспроможного попиту;
 - г) підтримка балансу між виробництвом і споживанням.
39. Що таке попит?
- а) бажання та можливість виробників постачати товар чи послугу;
 - б) бажання та можливість споживачів придбати товар чи послугу;
 - в) кількість товару, яку виробники готові запропонувати;
 - г) вартість товару на ринку.
40. Який фактор не впливає на обсяг попиту?
- а) ціна товару;
 - б) наявність замінників;
 - в) рівень доходів населення;
 - г) вартість виробництва.
41. Що показує крива пропозиції?
- а) зміну обсягу попиту внаслідок дії цінових чинників;
 - б) зміну обсягу пропозиції внаслідок дії цінових чинників;
 - в) взаємодію між попитом і пропозицією;
 - г) рівноважну ціну товару.
42. Що таке економічна інфраструктура?
- а) Сукупність підприємств, що займаються торгівлею;
 - б) Сукупність базових галузей та економічних відносин;
 - в) Сукупність об'єктів державної власності;
 - г) Сукупність інвестиційних фондів та банків.

43. Яка функція інфраструктури полягає в організації купівлі-продажу товарів та послуг?
- а) організаційно-правове регулювання ринкових відносин;
 - б) моніторинг економічної кон'юнктури;
 - в) організація купівлі-продажу товарів та послуг;
 - г) надання інформації для учасників ринку.
44. Який з основних складових ринкової інфраструктури пов'язаний з банківською та кредитно-фінансовою системою?
- а) фондові біржі;
 - б) страхові компанії;
 - в) банківська та кредитно-фінансова система;
 - г) біржі праці.
45. Що є основною метою державного регулювання ринку в Україні?
- а) збільшення монополізації ринків;
 - б) забезпечення макроекономічної стабільності та конкуренції;
 - в) обмеження доступу нових учасників на ринок;
 - г) скорочення соціального захисту населення.
46. Який документ визначає правові засади антимонопольної політики в Україні?
- а) Податковий кодекс;
 - б) Закон України «Про захист економічної конкуренції»;
 - в) Цивільний кодекс;
 - г) Угода про асоціацію з ЄС.
47. Який орган в Україні відповідає за реалізацію антимонопольної політики?
- а) Міністерство фінансів;
 - б) Національний банк України;
 - в) Антимонопольний комітет України (АМКУ);
 - г) Державна податкова служба.
48. Який із наведених інструментів належить до антимонопольної політики?
- а) збільшення податків для малого бізнесу;
 - б) контроль за економічною концентрацією, наприклад, злиттями компаній;
 - в) скорочення державного фінансування інновацій;
 - г) обмеження експорту товарів.
49. Що є однією з цілей антимонопольної політики в Україні?
- а) захист прав споживачів через доступ до якісних товарів за справедливими цінами;
 - б) сприяння створенню монополій на ринку;
 - в) зменшення конкуренції між суб'єктами господарювання;
 - г) обмеження правової бази для регулювання ринку.
45. Що таке підприємництво?
- а) діяльність, що здійснюється лише державними структурами;
 - б) самостійна, ініціативна, систематична господарська діяльність на власний ризик;
 - в) діяльність, що здійснюється лише фізичними особами-підприємцями;
 - г) процес навчання та перекваліфікації працівників.
46. Який вид підприємництва включає операції на фінансових ринках та страхування?
- а) виробниче підприємництво;
 - б) комерційне підприємництво;
 - в) фінансове підприємництво;
 - г) консультативне підприємництво.
47. Яка організаційно-правова форма підприємництва є найпростішою для ведення бізнесу?
- а) товариство з обмеженою відповідальністю;
 - б) акціонерне товариство;
 - в) кооперативи;
 - г) фізична особа-підприємець.

48. Який з економічних факторів впливає на баланс між кількістю товарів та послуг, що пропонуються на ринку, та споживчими можливостями населення?
- рівень доходів і купівельна спроможність населення;
 - попит і пропозиція;
 - стан зайнятості та ринок праці;
 - доступ до фінансових ресурсів.
49. Який з соціальних чинників відображає культурні традиції та національні особливості у споживчих преференціях?
- суспільні тренди;
 - культурні цінності;
 - стиль життя;
 - споживчі звички.
50. Яка з правових передумов передбачає механізми протидії незаконним перевіркам та підтримку бізнесу через правові механізми?
- наявність законодавчих актів;
 - сприятливі умови для реєстрації бізнесу;
 - захист прав підприємців;
 - оптимізація податкової системи.
51. Який з внутрішніх факторів бізнес-структури визначає, як розподіляються обов'язки, повноваження та ресурси?
- стратегічні цілі;
 - структура організації;
 - технології;
 - людський капітал.
52. Що охоплює оперативне середовище зовнішнього впливу?
- глобальні тенденції, які можуть прямо або опосередковано впливати на бізнес;
 - конкретні ринкові чинники, такі як позиція компанії на ринку та споживчі вподобання;
 - конкуренція, зміни споживчих вподобань, доступність фінансових ресурсів;
 - соціально-культурні трансформації та розвиток технологій.
53. Який з внутрішніх факторів включає використання інновацій, цифрових рішень, штучного інтелекту та автоматизації бізнес-процесів?
- стратегічні цілі;
 - структура організації;
 - технології;
 - людський капітал.
54. Що є відповідністю між віддаленим впливом на зовнішнє середовище та його характеристиками:
- конкуренція, зміни споживчих вподобань, доступність фінансових ресурсів;
 - глобальні тенденції, економічна ситуація, політико-правові зміни;
 - позиція компанії на ринку, споживчі вподобання;
 - глобальні тенденції, економічна ситуація, інтеграційна стратегія.
55. Які витрати формують собівартість продукту?
- витрати на оплату праці та матеріали;
 - адміністративні витрати та оренда;
 - витрати на логістику та комунальні послуги;
 - прямі і непрямі витрати.
56. Що таке надзвичайні доходи?
- виручка від реалізації продукції чи послуг;
 - прибутки від реалізації необоротних активів;
 - відшкодування збитків від форс-мажорних обставин;
 - прибуток від інвестицій та дивідендів.
57. Який показник відображає ефективність використання активів для отримання прибутку?

- а) рентабельність власного капіталу;
 - б) рентабельність активів;
 - в) рентабельність продажів;
 - г) рентабельність виробництва.
58. Що включає перший етап створення бізнес-плану?
- а) створення чіткої, логічної та фінансово обґрунтованої стратегії розвитку
 - б) представлення ключових аспектів бізнес-плану потенційним інвесторам
 - в) формування команди, визначення завдань, розподіл обов'язків
 - г) оцінка економічної доцільності розвитку бізнесу
59. Що є основним завданням бізнес-плану?
- а) залучення нових працівників;
 - б) прогнозування фінансових результатів та визначення джерел фінансування;
 - в) оцінка вартості нерухомості бізнес-структури;
 - г) підбір постачальників та партнерів.
60. Що входить до розділу «План маркетингу» бізнес-плану?
- а) короткий виклад основних положень бізнес-плану;
 - б) опис технологічного процесу виробництва;
 - в) аналіз ринкового середовища, попиту, конкуренції та споживчих уподобань;
 - г) визначення структури управління бізнес-структурою.
61. Як визначаються інновації в бізнесі?
- а) процес скорочення витрат без змін у продуктах;
 - б) впровадження нових або вдосконалених продуктів, послуг чи процесів;
 - в) відмова від технологій на користь традиційних методів;
 - г) створення монополій на ринку.
62. Який із методів використовується для оцінки рівня зрілості технології?
- а) Індекс Глобальних Інновацій (GII);
 - б) оцінка технологічної готовності (TRL);
 - в) SWOT-аналіз інноваційного потенціалу;
 - г) аналіз венчурного капіталу.
63. Що таке конкуренція?
- а) процес співпраці між суб'єктами господарювання;
 - б) процес суперництва між суб'єктами господарювання;
 - в) процес регулювання ринку державою;
 - г) процес встановлення монополії.
64. Який вид конкуренції характеризується відсутністю бар'єрів для входу на ринок і виходу з нього?
- а) недосконала конкуренція;
 - б) монополія;
 - в) вільна конкуренція;
 - г) олігополія.
65. Яка організація здійснює державне регулювання конкуренції в Україні?
- а) Верховна Рада України;
 - б) Національний банк України;
 - в) Антимонопольний комітет України;
 - г) Кабінет Міністрів України.
66. Що є характеристикою монополії:
- а) наявність обмеженої кількості учасників на ринку;
 - б) відсутність бар'єрів для входу на ринок;
 - в) єдиний учасник на ринку;
 - г) чисельність учасників ринку.
67. Який фактор визначає кількість і характеристики виробників та продавців?
- а) інституційні та ринкові фактори;

- б) рівень інтенсивності конкуренції;
 - в) кількість і характеристики виробників та продавців;
 - г) чисельність та особливості споживачів.
68. Що є загрозою входу нових конкурентів?
- а) виробники з інших галузей, які пропонують товари;
 - б) споживачі зі значною купівельною силою;
 - в) легкість або складність входу нових гравців на ринок;
 - г) поява нових інноваційних товарів.
69. Хто є автором теорії трьох базових конкурентних стратегій?
- а) Й. Шумпетер;
 - б) М. Портер;
 - в) П. Друкер;
 - г) А. Сміт.
70. У чому полягає стратегія лідерства за витратами?
- а) у створенні унікального продукту з високою якістю;
 - б) у мінімізації витрат для пропонування нижчих цін;
 - в) у фокусуванні на вузькому сегменті ринку;
 - г) у скороченні асортименту товарів.
71. Яка стратегія зосереджується на створенні унікального продукту чи послуги?
- а) лідерство за витратами;
 - б) диференціація;
 - в) фокусування;
 - г) монополізація.
72. Що таке картель?
- а) форма монополістичного об'єднання, де учасники передають функції реалізації продукції єдиному органу;
 - б) договірне об'єднання кількох компаній, що функціонують у межах однієї галузі економіки та зберігають юридичну й господарську самостійність;
 - в) глибша форма монополістичного об'єднання, при якій компанії повністю втрачають самостійність та об'єднуються в єдину корпоративну структуру;
 - г) диверсифіковане багатогалузеве об'єднання, що включає бізнес-структури промисловості, фінансового сектору, транспорту та торгівлі.
73. Яка модель ринку домінує у банківському секторі України?
- а) ринок досконалої конкуренції;
 - б) ринок чистої монополії;
 - в) ринок олігополії;
 - г) ринок монополістичної конкуренції.
74. У чому полягає функція монополії як угоди?
- а) контроль всього ринку певного товару або послуги;
 - б) укладення домовленості щодо обмеження конкуренції;
 - в) формування конкурентної переваги завдяки унікальним характеристикам товару;
 - г) забезпечення виконання державних замовлень.
75. Яка головна передумова функціонування фінансового ринку?
- а) зрівноважений розподіл фінансових ресурсів серед економічних агентів;
 - б) нерівномірний розподіл фінансових ресурсів серед економічних агентів;
 - в) відсутність фінансових ресурсів у економічних агентів;
 - г) рівномірний розподіл фінансових ресурсів серед економічних агентів.
76. Яка основна ознака домогосподарства визначає його самостійність у фінансових рішеннях?
- а) спільне проживання та ведення господарства;
 - б) володіння ресурсами;
 - в) самостійність у фінансових рішеннях;

- г) прагнення до максимального задоволення потреб.
77. Що включає формування людського капіталу в домогосподарствах?
- а) збереження людського капіталу;
 - б) народження дітей, їхня соціалізація, навчання та виховання;
 - в) забезпечення належних умов для відпочинку та харчування;
 - г) створення умов для працевлаштування.
78. Які домогосподарства складають найбільшу частку в Україні?
- а) групові домогосподарства;
 - б) сільські домогосподарства;
 - в) одиночні (індивідуальні) домогосподарства;
 - г) високодохідні домогосподарства.
79. Яка форма доходів включає продукти власного сільськогосподарського виробництва?
- а) грошова форма;
 - б) натуральна форма;
 - в) соціальні виплати;
 - г) відсотки по депозитах.
80. Яким є основне джерело доходів більшості українських сімей?
- а) соціальні виплати;
 - б) доходи від підприємницької діяльності;
 - в) заробітна плата;
 - г) доходи від особистого підсобного господарства.
81. Що таке реальні доходи?
- а) сума грошових надходжень без врахування купівельної спроможності;
 - б) кількість товарів і послуг, які можна придбати на отримані гроші;
 - в) загальна сума всіх доходів у грошовій або натуральній формі;
 - г) відсотки по депозитах та доходи від здачі майна в оренду.
82. Які витрати домогосподарств охоплюють купівлю автомобілів, персональних комп'ютерів та меблів?
- а) витрати на товари короткострокового користування;
 - б) витрати на товари довгострокового користування;
 - в) витрати на послуги;
 - г) витрати на продукти харчування.
83. Що таке ефект заміщення у споживанні домогосподарств?
- а) зниження реальних доходів унаслідок інфляції;
 - б) прагнення отримати найбільшу вигоду від витрат;
 - в) пошук споживачами альтернативних варіантів через підвищення цін;
 - г) відкладання частини доходу на майбутні потреби.
84. Які причини заощаджень в українських домогосподарствах?
- а) формування фінансової подушки безпеки;
 - б) купівля автомобілів та електроніки;
 - в) прагнення до максимізації корисності.
85. Що є ключовим рушієм економічного прогресу?
- а) стабільність економічних процесів;
 - б) суперечності та внутрішні протиріччя;
 - в) статичність виробництва;
 - г) відсутність соціально-економічної активності.
86. Що є основною метою макроекономічного регулювання?
- а) збільшення рівня безробіття;
 - б) забезпечення стабільного економічного зростання та контролю інфляції;
 - в) скорочення валютних резервів;
 - г) підвищення нерівності в доходах.
87. Яка економічна школа підкреслює саморегулюючу природу ринку?

- а) кейнсіанська теорія;
 - б) монетаризм;
 - в) класична та неокласична школи;
 - г) марксистська теорія.
88. Що є ключовим інструментом монетарної політики за монетаризмом?
- а) управління податками;
 - б) контроль над грошовою масою;
 - в) державні замовлення;
 - г) цінове регулювання.
89. Який із наведених показників відображає економічне зростання?
- а) збільшення реального ВВП;
 - б) зростання інфляції;
 - в) зниження зайнятості;
 - г) зменшення експорту.
90. Який інструмент використовує НБУ для впливу на вартість кредитів?
- а) валютні інтервенції;
 - б) облікову ставку;
 - в) митні тарифи;
 - г) державні контракти.
91. Який принцип не належить до основ податкової системи?
- а) справедливість;
 - б) стабільність;
 - в) добровільність;
 - г) ефективність.
92. Який податок стягується безпосередньо з доходів громадян?
- а) податок на додану вартість;
 - б) податок на доходи фізичних осіб;
 - в) акцизний податок;
 - г) мито.
93. Що є прикладом непрямого податку?
- а) податок на прибуток підприємств;
 - б) податок на додану вартість;
 - в) податок на нерухомість;
 - г) податок на спадщину.
94. Яка зміна в податковій системі України відбулася у 2024 році?
- а) зниження військового збору до 1%;
 - б) підвищення військового збору з 1,5% до 5%;
 - в) скасування податку на прибуток банків;
 - г) зменшення ПДВ до 10%.
95. На що спрямовуються капітальні державні видатки?
- а) виплату заробітних плат держслужбовцям;
 - б) фінансування соціальних виплат;
 - в) будівництво доріг та інфраструктури;
 - г) обслуговування державного боргу.
96. Що таке тіньова економіка?
- а) сфера економічної діяльності, що відбувається під державним контролем;
 - б) сфера економічної діяльності, що передбачає ухилення від державного контролю та несплату податків;
 - в) сфера економічної діяльності, що включає лише легальні бізнеси;
 - г) сфера економічної діяльності, що відбувається під міжнародним контролем.
97. Яка економічна діяльність є прикладом прихованого виробництва?
- а) торгівля зброєю;

- б) виплата зарплат у «конвертах»;
 - в) контрабанда;
 - г) виробництво наркотиків.
98. Що є однією з основних причин високого рівня тіньової економіки в Україні?
- а) низький рівень корупції;
 - б) високий податковий тиск;
 - в) ефективний державний контроль;
 - г) прозорі регуляції для ведення бізнесу.
99. Який негативний вплив має тіньова економіка на державний бюджет?
- а) збільшення надходжень до державного бюджету;
 - б) зменшення надходжень до державного бюджету;
 - в) залучення інвестиційних ресурсів;
 - г) підвищення інвестиційного клімату.
100. Який позитивний аспект тіньової економіки може сприяти зменшенню соціальної напруги?
- а) формування організованої злочинності;
 - б) підживлення легального сектору економіки;
 - в) зменшення соціальної напруги;
 - г) спотворення економічної статистики.
101. Який фактор формує негативний імідж країни серед міжнародних партнерів та інвесторів?
- а) високий рівень тіньової економіки;
 - б) формування підприємницького класу;
 - в) гнучкість економіки в кризові періоди;
 - г) реалізація підприємницького потенціалу.
102. Що включає податкова реформа для детінізації економіки?
- а) збільшення бюрократичних бар'єрів для бізнесу;
 - б) підвищення податкового навантаження;
 - в) запровадження електронного контролю;
 - г) зменшення відповідальності за використання схем мінімізації податків.
103. Яке основне завдання легалізації ринку праці в рамках детінізації економіки?
- а) зменшення навантаження на фонд заробітної плати;
 - б) підвищення податкового навантаження на бізнес;
 - в) зниження контролю за дотриманням трудового законодавства.
 - г) Стимулювання неофіційного працевлаштування
104. Що є прикладом адміністративного методу боротьби з тіньовою економікою?
- а) використання блокчейн-технологій для контролю фінансів;
 - б) спрощення процедур реєстрації бізнесу через «єдине вікно»;
 - в) зниження податкового навантаження для офіційних працівників;
 - г) аналіз транзакцій за допомогою Big Data.
105. Який економічний метод спрямований на оптимізацію податкової системи?
- а) запровадження «єдиного вікна» для реєстрації бізнесу;
 - б) зниження ставок основних податків, таких як ПДФО та ПДВ;
 - в) посилення санкцій за економічні злочини;
 - г) впровадження освітніх програм для населення.
106. Який рівень банківської системи України виконує функції центрального банку?
- а) комерційні банки;
 - б) Національний банк України;
 - в) приватні банки з іноземним капіталом;
 - г) державні банки.
107. Яка функція банківської системи пов'язана з випуском грошей в обіг?
- а) трансформаційна функція;

- б) емісійна функція;
- в) платіжна функція;
- г) контрольна функція.

108. Що є прикладом трансформаційної функції банків?

- а) проведення платежів між суб'єктами економіки;
- б) надання довгострокових кредитів із короткострокових депозитів;
- в) контроль за цільовим використанням кредитів;
- г) аналіз фінансового стану клієнтів.

109. Яка роль НБУ у стабілізаційній функції банківської системи?

- а) надання кредитів населенню;
- б) нагляд за діяльністю комерційних банків;
- в) організація платіжних систем;
- г) залучення іноземних інвестицій.

110. Який інструмент фондового ринку підтверджує частку власності в компанії?

- а) облігації;
- б) акції;
- в) ф'ючерси;
- г) інвестиційні фонди.

111. Яка особливість привілейованих акцій?

- а) дають право голосу на зборах акціонерів;
- б) забезпечують фіксований дохід;
- в) не передбачають виплати дивідендів;
- г) використовуються для хеджування ризиків.

112. Для чого використовуються опціони на фондовому ринку?

- а) для обов'язкової купівлі активу в майбутньому;
- б) для обміну валютними курсами;
- в) для права купити чи продати актив за певною ціною;
- г) для фінансування бюджетних витрат.

113. Що таке інфляція?

- а) зниження загального рівня цін;
- б) зростання загального рівня цін;
- в) стабільність загального рівня цін;
- г) дефляція.

114. Яка форма інфляції характеризується зростанням цін до 10% на рік?

- а) гіперінфляція;
- б) помірна інфляція;
- в) галопуюча інфляція;
- г) повзуча інфляція.

115. Який із наведених чинників є внутрішнім фактором інфляції?

- а) коливання світових цін на енергоносії;
- б) фінансові кризи;
- в) дисбаланс між виробництвом і споживанням;
- г) валютні спекуляції.

116. Що таке валютний курс?

- а) взаємозамінність товарів двох країн;
- б) співвідношення між грошовими одиницями двох країн;
- в) вартість одного товару в іншій країні;
- г) фіксована ціна на експортовані товари.

117. Який режим валютного курсу визначається ринковими механізмами попиту і пропозиції?

- а) фіксований валютний курс;
- б) плаваючий валютний курс;

- в) гібридний режим;
 - г) валютний коридор.
118. Яка з наведених факторів впливає на довгострокове формування валютного курсу?
- а) політична ситуація;
 - б) рівень економічного зростання;
 - в) спекулятивні операції;
 - г) короткострокові фінансові шоки.
119. Фіксований валютний курс:
- а) визначається попитом і пропозицією на валютному ринку;
 - б) підтримується через валютні інтервенції;
 - в) залежить від кон'юнктурних та структурних факторів.
120. Яка основна мета грошово-кредитної політики в Україні?
- а) збільшення відтоку капіталу;
 - б) забезпечення стійкості національної валюти та контроль інфляції;
 - в) скорочення кредитування бізнесу;
 - г) підвищення валютного курсу гривні.
121. Який інструмент НБУ впливає на вартість грошей у країні?
- а) валютне регулювання;
 - б) облікова ставка;
 - в) нормативи обов'язкового резервування;
 - г) операції на відкритому ринку.
122. Що таке економічне зростання?
- а) зменшення обсягів виробництва та стабільність рівня життя;
 - б) збільшення обсягів виробництва та здатність економічної системи відповідати на зростаючі потреби суспільства;
 - в) збільшення кількості робочих місць без змін у рівні продуктивності;
 - г) збільшення кількості споживання без підвищення якості життя.
123. Яка роль показників зростання у визначенні економічного розвитку?
- а) визначають лише кількісні характеристики економічного розвитку;
 - б) визначають якісні характеристики соціальної ефективності;
 - в) визначають як кількісні, так і якісні характеристики економічного розвитку та соціальної ефективності;
 - г) визначають лише соціальну ефективність економічної системи.
124. Що таке екстенсивне зростання?
- а) збільшення кількості працівників, тривалості робочого часу та залучення більшої кількості сировини без значних змін у продуктивності;
 - б) технологічні інновації, автоматизація та модернізація виробничих процесів;
 - в) поєднання кількісних і якісних факторів зростання;
 - г) залучення додаткових ресурсів та їх ефективніше використання.
125. Яка характеристика належить інтенсивному зростанню?
- а) залучення більшої кількості сировини та палива;
 - б) освоєння нових земель;
 - в) підвищення кваліфікації працівників та раціональне використання ресурсів;
 - г) збільшення кількості працівників та продовження робочого часу.
101. Який з наведених факторів належить до економічних факторів зростання?
- а) географічно-кліматичні умови;
 - б) науково-технічний прогрес (НТП);
 - в) національно-демографічні фактори;
 - г) культурні фактори.
102. Який з факторів впливає на економічне зростання, визначається як прямий фактор?
- а) демократизація ринкового середовища;
 - б) оптимізація податкової політики;

- в) технологічні інновації;
- г) зміцнення позицій на міжнародних ринках.

104. Який з наведених аспектів є позитивним наслідком економічного розвитку?

- а) нестабільність ринку праці;
- б) підвищення рівня життя;
- в) екологічні загрози;
- г) соціальна нерівність.

105. Що може призвести до нестабільності ринку праці в умовах економічного розвитку?

- а) зростання ВВП;
- б) підвищення доходів населення;
- в) швидкі темпи технологічного прогресу;
- г) екологічні інновації.

106. Який негативний наслідок економічного розвитку пов'язаний з нераціональним використанням природних ресурсів?

- а) підвищення рівня життя;
- б) розвиток соціальної інфраструктури;
- в) зростання доходів;
- г) екологічні загрози.

107. Що є одним із ключових компонентів сталого розвитку?

- а) збільшення забруднення довкілля;
- б) економічна складова для стабільного зростання;
- в) скорочення доступу до природних ресурсів;
- г) підвищення соціальної нерівності.

108. Який принцип не входить до основних принципів зеленої економіки?

- а) енергоефективність і використання відновлюваних джерел енергії;
- б) збільшення споживання викопного палива;
- в) циркулярна економіка та переробка відходів;
- г) збереження природного капіталу.

109. Який сектор зеленої економіки включає використання електромобілів?

- а) відновлювана енергетика;
- б) екологічне будівництво;
- в) сталий транспорт;
- г) управління відходами.

110. Який економічний фактор сприяє економічному зростанню в умовах сталого розвитку?

- а) науково-технічний прогрес;
- б) збільшення відходів виробництва;
- в) скорочення трудових ресурсів;
- г) обмеження інвестицій в інфраструктуру.

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЗЧИК

А

Акції, с.46.
 Антиінфляційна політика, с. 48.
 Антимонопольна політика, с. 20.

Б

Банківська система, с.45.
 Бізнес-планування, с.26.

В

Валютний курс, с.48.
 Витрати домогосподарств, с.37.
 Відповідальність, с.9.
 Вільна конкуренція, с. 30.
 Власність, с. 8.
 Володіння, с. 9.
 Внутрішньо-галузева конкуренція, с.30.
 Вторинний ринок, с.46.

Г

Глобалізація, с.57.
 Грошовий ринок, с.31.

Д

Деривативи, с.46.
 Державне регулювання ринку, с.20.
 Державні видатки, с. 41.
 Детінізація економіки, с.42.
 Домогосподарство, с. 35
 Доходи домогосподарств, с.36.

Е

Економіка, с. 6.
 Економічна власність, с. 8.
 Економічна інфраструктура, с. 18.
 Екстенсивне зростання, с.51.

З

Заощадження домогосподарств, с. 37.
 Закон попиту, с. 16.
 Закон пропозиції, с. 17.
 Заробітна плата, с. 36.
 Зелена економіка, с. 53.

І

Інфляція, с. 47.
 Інвестиційні фонди, с.47.
 Інноваційні засади бізнесу, с. 27.

Інтенсивне зростання, с. 47.
 Інтернаціоналізація, с. 56.

К

Картель, с.29.
 Класифікація ринків, с. 20.
 Конкурентне середовище, с. 27.
 Конгломерат, с.34.
 Конкуренція, с.30.
 Конкурентне середовище, с.31.
 Конкурентні стратегії, с. 33.
 Концерн, с.34.
 Користування, с.9.
 Кредитний ринок, с.31.

М

Макроекономічне регулювання, с.39.
 Міграція робочої сили, с. 57.
 Міжгалузева конкуренція, с.30.
 Міжнародна виробнича кооперація, с.58.
 Міжнародна економічна інтеграція, с. 59.
 Міжнародна міграція робочої сили, с. 59.
 Міжнародна торгівля, с.58.
 Міжнародне переміщення капіталу, с.55.
 Міжнародний рух капіталу, с.59.
 Мінова вартість, с. 10.
 Монополія, с. 33.
 Монополістична конкуренція, с. 33.

Н

Натуральне господарство, с.9.
 Недобросовісна конкуренція, с.31.
 Недосконала конкуренція, с.30.

О

Об'єкт власності, с. 8.
 Облігації, с.46.
 Обсяг попиту, с.16.
 Обсяг пропозиції, с.16.
 Олігополія, с. 33.

П

Первинний ринок, с.46.
 Підприємництво, с.22.
 Підприємець, с.22.
 Приватна власність, с. 9.
 Плаваючий валютний курс, с. 48.
 Податкова система, с. 40.

Попит, с. 15.
 Прибуток, с.26.
 Пропозиція, с. 16.

Р

Рентабельність, с.26.
 Ринкова економіка, с.14.
 Ринкова інфраструктура, с.14.
 Ринкова рівновага, с. 17.
 Ринок, с.14.
 Розпорядження, с. 9.

С

Синдикат, с.34.
 Споживча вартість, с.10.
 Споживання домогосподарств, с.37.
 Сталий розвиток, с.52.
 Структура економіки за видами діяльності, с. 7.
 Суб'єкт власності, с. 8.
 Суб'єкт підприємництва, с.36.
 Суспільна власність, с.10.

Т

Територіальна структура, с.8.
 Тіньова економіка, с.41.
 Товар, с. 10.
 Товарне виробництво, с. 10.
 Транснаціоналізація бізнесу, с.59.
 Трест, с.34.
 Трудовий потенціал, с.32.
 Трудові ресурси, с.54.

Ф

Фактори економічного зростання, с.48.
 Фіксований валютний курс, с. 16.
 Фінансова група, с. 34.
 Фондовий ринок, с.46.
 Функціональна структура, с. 7.

Ц

Цифрові трансформації, с. 59.

Ю

Юридична власність, с. 8.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Акциз – податок застосовується до певних категорій товарів, таких як алкоголь, тютюнові вироби, паливо, розкішні автомобілі.

Антимонопольна політика – комплекс правових, економічних та адміністративних заходів, спрямованих на обмеження монополістичних тенденцій та стимулювання конкуренції.

Банківська система – є ключовою складовою фінансової інфраструктури держави, що забезпечує ефективне функціонування економіки, стабільність національної валюти та розвиток фінансових ринків.

Бізнес-план – це стратегічний документ, який містить обґрунтовану послідовність управлінських рішень, спрямованих на досягнення визначених цілей компанії.

Валовий внутрішній продукт – це вартість кінцевої продукції, виробленої всередині країни.

Валовий національний продукт – вартість усіх товарів та послуг, створених громадянами країни, включаючи діяльність за кордоном.

Валютний курс – це співвідношення між грошовими одиницями двох країн, що використовується для обміну валют при здійсненні міжнародних економічних операцій. Він є ключовим елементом світової фінансової системи та значно впливає на стан економіки окремих держав.

Витрати виробництва – це сукупність ресурсів, використаних для створення продукції або послуг, які мають грошовий вираз.

Власність – це категорія, яка відображає розвиток кількох підсистем суспільних відносин (виробничих, соціальних, правових, політичних, психологічних тощо), що прямо і опосередковано стосуються привласнення матеріальних і духовних благ через суспільно-економічну форму певного способу виробництва.

Вторинний ринок – місце перепродажу вже емітованих фінансових інструментів.

Глобалізація – це складний і багатовимірний процес, що характеризується зростаючою взаємозалежністю та інтеграцією національних економік у єдиний світовий ринок.

Гроші – це інструмент вимірювання економічної цінності в глобальному масштабі та засіб суспільного виразу економічної цінності благ.

Грошово-кредитна політика – це комплекс заходів, що здійснюються центральним банком країни для регулювання грошової маси, рівня інфляції, відсоткових ставок і загальної фінансової стабільності.

Домогосподарство – це базовий економічний суб'єкт, що складається з одного індивіда або групи осіб, які спільно ведуть господарство, розподіляють доходи та витрати, ухвалюють фінансові рішення.

Дохід від основної діяльності – виручка від реалізації продукції чи послуг, яка формується відповідно до цінової політики ринку та рівня купівельної спроможності населення.

Економічне зростання – це ключова макроекономічна категорія, що відображає не лише збільшення обсягів виробництва, а й здатність економічної системи відповідати на зростаючі потреби суспільства та підвищувати якість життя громадян.

Економіка – це сукупність всіх засобів, предметів та ресурсів матеріального і духовного світу, які використовуються людьми для забезпечення життєвих потреб; – це наука, яка вивчає не тільки процеси виробництва товарів та послуг, а й взаємодію людей у рамках обмежених ресурсів, намагаючись знайти найбільш ефективні способи їх використання з метою максимального задоволення потреб як окремих індивідів, так і суспільства загалом; – це відносини, що виникають між людьми в процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання товарів; – це сукупність наук, що вивчають не лише

господарську діяльність, а й організацію та ефективність управління ресурсами в умовах ринкової конкуренції.

Економічна інфраструктура – це сукупність базових галузей, економічних відносин, що розвиваються у процесі діяльності людей щодо використання об'єктів інфраструктури та привласнення умов і результатів такої діяльності, державного регулювання функціонування зазначених галузей.

Екстенсивне зростання – базується на кількісному збільшенні виробничих факторів без значних змін у їхній продуктивності.

Еластичність – міра зміни однієї змінної (наприклад, попиту чи пропозиції) у відповідь на зміну іншої (ціни, доходу тощо).

Закон попиту – при зниженні ціни товару його попит зростає, і навпаки – при підвищенні ціни попит скорочується за інших рівних умов.

Закон пропозиції – обсяг пропозиції товару збільшується при збільшенні ціни і зменшується при її зниженні при інших незмінних чинниках.

Заробітна плата – це винагорода, яку працівник отримує за виконану роботу відповідно до трудового договору та за своєю економічною природою є ціною трудової послуги працівника.

Зелена економіка – це економічна модель, що спрямована на забезпечення сталого зростання та розвитку при мінімальному негативному впливі на довкілля.

Інтенсивне зростання – фокусується на якісному вдосконаленні факторів виробництва.

Інтернаціоналізація економіки – передбачає розширення економічних зв'язків між країнами, що включає торгівлю, інвестиції, трансфер технологій та інші форми міжнародної співпраці.

Інтернаціоналізація економічної діяльності – це процес поглиблення взаємозв'язків між національними економіками, що супроводжується розширенням міжнародного руху товарів, послуг, капіталу, технологій та робочої сили.

Інфляція – це процес зростання загального рівня цін у країні протягом певного періоду часу, що супроводжується знеціненням національної валюти.

Картель – це договірне об'єднання кількох компаній, що функціонують у межах однієї галузі економіки та зберігають юридичну й господарську самостійність.

Конгломерат – це об'єднання підприємств, що працюють у різних галузях, але об'єднані спільною фінансовою стратегією.

Конкуренція – це економічний процес суперництва між суб'єктами господарювання за кращі умови виробництва, збуту товарів і послуг, максимізацію прибутків та задоволення потреб споживачів.

Конкурентне середовище – це комплекс ринкових чинників, що визначають взаємодію виробників і споживачів, а також регулюють механізми суперництва між ними.

Концерн – це диверсифіковане багатогалузеве об'єднання, що включає бізнес-структури промисловості, фінансового сектору, транспорту та торгівлі, які діють під централізованим управлінням.

Макроекономічне регулювання – це заходи, які держава застосовує для впливу на загальний рівень економічної активності з метою забезпечення стабільного економічного зростання, контролю інфляції, зниження безробіття та підтримки зовнішньоекономічної рівноваги.

Міжнародна торгівля – є однією з найдавніших і найпоширеніших форм інтернаціоналізації економічної діяльності, яка включає обмін товарами та послугами між країнами та є ключовим чинником економічного зростання, оскільки дозволяє країнам використовувати свої порівняльні переваги, спеціалізуватися на виробництві конкурентоспроможної продукції та отримувати доступ до необхідних ресурсів

Міжнародний кредит – це позичковий капітал, що надається між країнами та компаніями на умовах повернення, терміновості та відсоткової ставки. Його формами є:

товарний кредит (надання товарів із відстроченням платежу) та валютний кредит (грошові позики від міжнародних банків та фінансових інституцій).

Міжнародне переміщення капіталу – це ключовий аспект світової економіки, що забезпечує фінансування виробничих процесів, інновацій та розвитку економічних зв'язків між країнами.

Монополія – ринок, на якому одна компанія повністю контролює продаж певного продукту, що не має ефективних замінників (наприклад, енергетичні компанії або оператори критичної інфраструктури).

Монополістична конкуренція – ринок, який передбачає велику кількість бізнес-структур, що пропонують диференційовані товари та послуги (наприклад, брендовий одяг, косметика, туристичні послуги).

Мито – податок на імпорتنі чи експортні товари, який використовується для захисту внутрішнього ринку, регулювання зовнішньої торгівлі та наповнення державної скарбниці.

Натуральне господарство – це такий тип організації виробництва, при якому продукти створюються для задоволення власних потреб виробників, без виходу на ринок.

Непрямі податки – податки, що накладаються на товари та послуги й оплачуються споживачами у складі їхньої вартості.

Об'єкт власності – це пасивна сторона відносин власності, що може включати матеріальні та нематеріальні активи: землю, нерухомість, виробничі засоби, інформацію, цифрові технології та інші ресурси, що цілком або певною мірою належать суб'єкту.

Обмінний курс – це кількість одиниць однієї валюти, необхідна для придбання одиниці іншої валюти.

Обсяг попиту – це максимальна кількість певного товару або послуги, яку готові придбати споживачі за певний період часу за певних умов.

Обсяг пропозиції – кількість товару, яку виробники готові запропонувати, а саме продати за певних умов у певний проміжок часу.

Олігополія – це ринок, на якому домінує декілька великих компаній, що контролюють значну частку продажів.

Первинний ринок – це сегмент, де відбувається випуск нових фінансових інструментів (цінних паперів, облігацій, деривативів).

Підприємництво – це динамічна діяльність, пов'язана з ініціативним вкладенням капіталу, інновацій та інших ресурсів з метою отримання прибутку, розвитку економіки та створення соціальної цінності.

Підприємець – це особа, яка володіє стратегічним мисленням, здатністю до ризику, інноваційним підходом до ведення бізнесу та розумінням ринкових потреб.

Податок на додану вартість (ПДВ) – податок, що нараховується на кожному етапі виробництва та реалізації товарів, але фактично сплачується кінцевим споживачем.

Попит – це бажання та можливість споживачів придбати товар чи послугу за певну ціну у визначений період часу.

Портфельні інвестиції – це фінансові вкладення у цінні папери без отримання управлінського контролю.

Природні ресурси – це сукупність елементів живої та неживої природи, що можуть бути використані для задоволення матеріальних та культурних потреб суспільства.

Приховане виробництво – діяльність, яка дозволена законом, але приховується від оподаткування (наприклад, виплата зарплат у «конвертах»).

Пропозиція – це бажання та можливість виробників постачати товар чи послугу за певною ціною у визначений період часу.

Прямі податки – це податки, що стягуються безпосередньо з доходів чи майна фізичних і юридичних осіб.

Реальна заробітна плата – кількість товарів і послуг, які можна придбати за номінальну заробітну плату.

Рентабельність – це відносний показник, що відображає рівень прибутковості бізнес-структури.

Ринкова економіка – це складна система економічних відносин з приводу купівлі-продажу товарів, що базується на принципах вільної конкуренції, різноманітності форм власності, відкритості ринків та саморегульованого ціноутворення.

Ринкова інфраструктура – це сукупність інститутів, які забезпечують матеріально-технічні, фінансові і трудові умови для відтворювального процесу, розміщення і функціонування суб'єктів господарювання.

Ринок – це організована структура, де «зустрічаються» виробники і споживачі, продавці та покупці, де в результаті взаємодії попиту споживачів і пропозиції виробників встановлюються ціни товарів та обсяги продажів.

Ринок праці – являє собою суспільно-економічну форму руху трудових ресурсів, що характеризується складною системою взаємовідносин у сфері формування та реалізації попиту і пропозиції робочої сили між працівниками, підприємницькими структурами та державними інституціями.

Ринкова економіка – це складна система економічних відносин з приводу купівлі-продажу товарів, що базується на принципах вільної конкуренції, різноманітності форм власності, відкритості ринків та саморегульованого ціноутворення.

Світове господарство – це сукупність національних економік, взаємопов'язаних через систему міжнародних економічних відносин.

Синдикат – це форма монополістичного об'єднання, в якій учасники (бізнес-структури однієї галузі) передають функції реалізації продукції єдиному органу, зберігаючи контроль над засобами виробництва.

Споживання домогосподарств – це процес придбання товарів і послуг для особистого користування, що включає купівлю продуктів харчування, одягу, взуття, меблів, побутової техніки, засобів пересування, а також витрати на соціально-культурні та побутові послуги.

Споживча вартість – це здатність товару задовольняти певну потребу людини, що визначає його корисність.

Сталий розвиток – це розвиток, що задовольняє потреби нинішнього покоління, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти власні потреби.

Суб'єкт власності (власник) – це активна сторона відносин власності, яка має право володіння об'єктом.

Сукупний працівник – це сукупність працівників різних спеціальностей, які є учасниками спільного виробництва товарів чи послуг.

Тіньова економіка – це сфера економічної діяльності, що передбачає отримання доходів шляхом ухилення від державного контролю, несплати податків або здійснення незаконної діяльності.

Товар – це економічне благо, створене працею, що має суспільну корисність і призначене для рівноцінного обміну на ринку.

Товарне виробництво – це така форма організації економічної діяльності, при якій продукти створюються не для власного споживання виробників, а для реалізації на ринку.

Трест – це глибша форма монополістичного об'єднання, при якій компанії повністю втрачають самостійність та об'єднуються в єдину корпоративну структуру.

Трудовий потенціал – це інтегральна оцінка якісних і кількісних характеристик економічно активного населення.

Фактори економічного зростання – це сукупність явищ і процесів, що визначають можливості розширення реального обсягу виробництва, підвищення його ефективності та забезпечення якісного розвитку економіки.

Фінансова група – це корпоративне об'єднання, де ключову роль відіграє фінансовий інститут (банк, інвестиційний фонд), який здійснює координацію діяльності підприємств у різних секторах економіки.

Фінансовий ринок – це важливий елемент фінансової системи, що забезпечує рух тимчасово вільних фінансових ресурсів через механізми попиту та пропозиції.

Фондовий ринок – сфера обігу цінних паперів, включаючи акції, облігації та інвестиційні сертифікати.

Форма суспільного виробництва – це визначений спосіб організації економічної діяльності, що забезпечує створення, розподіл і споживання матеріальних і нематеріальних благ.

Цифрова трансформація – охоплює впровадження цифрових технологій, автоматизацію процесів, використання штучного інтелекту, аналізу великих даних (Big Data), хмарних обчислень, блокчейну та інших інновацій, що змінюють традиційні бізнес-моделі та підходи до ведення економічної діяльності.

Юридична власність – це правове закріплення прав володіння, користування і розпорядження об'єктами власності та відповідальності за них.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Базилук А.В. Економічна теорія. Практикум: навчальний посібник / Базилук А.В., Дерій Ж.В., Концева В.В., Хоменко І.О. Київ: Центр учбової літератури, 2020. 312 с.
2. Відповідальна поведінка бізнесу: рекомендації. Укладачі: Зінченко А., Деркач Т., Саприкіна М. Київ: Видавництво «Юстон». 2017. 33 с.
3. Галушка З.І., Поченчук Г.М. Економіка: теорія і практика. Підручник. Чернівці: Чернів. нац. ун-т. 2020. 232 с.
4. Гой Н.В. Економіка публічного сектору: методичні рекомендації для проведення занять. Івано-Франківськ, 2022. 84 с мр
5. Геращенко О. Економіка. Харків: Фоліо, 2020. 128 с.
6. Глобальна економіка: навч. посіб. для студентів зі спеціальностей «Економіка», «Маркетинг», «Облік і оподаткування» / за редакцією проф. С.І. Архієреєва. Харків: Видавництво Іванченка І. С., 2018. 192 с.
7. Гринів Л.С., Кічурчак М.В. Національна економіка України: навч. посіб. Львів: Львівський нац. університет ім. Івана Франка, 2020. 470 с.
8. Економіка публічного сектору: навч. посіб. / В.П. Якобчук, Л.І. Симоненко, В.А. Довженко, Є.І. Ходаківський, І.Л. Литвинчук та ін./ за заг. ред. В.П. Якобчук. Київ: Видавництво Ліра-К, 2021. 496 с.
9. Економіка: теорія і практика: підручник / Галушка З.І., Поченчук Г.М. Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2020. 232 с.
10. Інноваційне підприємництво: креативність, комерціалізація, екосистема : навч. посіб. для вищих навч. закладів / Авт. кол.: Ю.М. Бажал, І.В. Бакушевич, У. Венесаар ін. / за ред. д-ра екон. наук проф. Ю. М. Бажала. – Київ: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2015. 278 с.
11. Кібік О., Котлубай В., Белоус К., Корнілова О., Калмикова Н., Кузнецова Л. Розробка та реалізація стратегічних рішень в умовах змін: навчальний посібник. Одеса: Електронне видання. 2024. 216 с.
12. Кібік О.М., Котлубай В.О., Хаймінова Ю.В., Редіна Є.В. Основи економічної теорії. Економіка та врядування: навч. посібн. Одеса: Фенікс, 2019. 216 с.
13. Кібік О.М., Кріжановська А.О., Крейтор С. Проектні інструменти забезпечення процесів злиття та поглинання. *Успіхи і досягнення у науці*. 2024. № 9 (9). С. 559-570. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sas/article/view/16834/16906>
14. Кобиляцький Л. С. Управління конкурентоспроможністю: навч. посібн. Київ: Зовнішня торгівля, 2023. 304 с.
15. Кокареєв І. В. Основи економічної теорії : курс лекцій. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 220 с.
16. Конкурентоспроможність підприємства: навчальний посібник. І.А. Дмитрієв, І.М. Кирчата, О.М. Шершенюк. Харків: ФОП Бровін О.В., 2020. 340 с.
17. Леськів Г.З., Франчук В.І., Левків Г.Я., Гобела В.В. Управління конкурентоспроможністю підприємства: навч. посібн. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 220 с.
18. Макаренко М.І. Макроекономіка: підручник 2-ге вид., переробл. Суми: Сумський державний університет, 2021. 307 с.
19. Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна». URL: <https://me.gov.ua/view/22e86f94-a9dd-421e-adcb-e38748a4b7cb>
20. Національна економіка: навчальний посібник (у рисунках, схемах і таблицях) / О.І. Котикова, О.А. Горобченко, Т.Г. Олійник, І.Г. Крилова, І.О. Мельник, О. А. Купчишина. Миколаїв: Іліон. 2020. 196 с.

21. Основи економічної теорії. Економіка та врядування: навч. посібн. О.М. Кібік та ін. Одеса: Фенікс, 2019. 216 с.
22. Ситник Й.С., Бойківська Г.М., Гончар С.Й. Національна економіка: навчальний посібник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2022. 320 с.
23. Стратегія сталого розвитку: Європейські горизонти [Електронний ресурс]: Підручник / І.Л. Якименко, Л.П. Петрашко, Т.М. Димань, О.М. Салавор, Є.Б. Шаповалов, М.А. Галабурда, О.В. Ничик, О.В. Мартинюк. Київ: НУХТ. 2022. 337 с.
24. Фінанси публічного сектору: українські реалії та світовий досвід: навчальний посібник / Н.Д. Маслій, М.А. Дем'янчук. Одеса: Астропринт, 2022. 384 с.
25. Хімч С. Міжнародні індекси інноваційності, як один з показників рівня цифрової зрілості. *Вчені записки Університету «КРОК»*, 2023. № (4(72)). С. 71–77. URL: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2023-72-71-77>.
26. Цілі сталого розвитку. ООН 2015. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku>
27. Шумпетер Й. А. Теорія економічного розвитку: Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу; пер. з англ. В. Старка. Київ: Вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2011. 242 с.
28. Kibik O.M., Redina I.V., Khaiminova I.V., Romanenko E.M., Kotlubai V.O. Fundamentals of economics in globalization conditions: methodological manual / O.M. Kibik. Odessa. 2018. 100 p.
29. Kibik O., Slobodianiuk O., Belous K., RedinaY., Kornilova, O., Prymachenko I. Strategy for Developing Competitive Advantages of Market Entities in the Era of Digitalization. *Economic Affairs*. 2024. 69 (Special Issue). P. 139-147. URL: <https://ndpublisher.in/admin/issues/EA69n1p.pdf>

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Ольга КІБІК
Євгенія РЕДІНА
Вячеслав КОТЛУБАЙ
Ольга СЛОБОДЯНЮК
Іван ПРИМАЧЕНКО
Олеся КОРНІЛОВА
Світлана ВІЗІРЕНКО

ОСНОВИ ЕКОНОМІКИ

Навчальний посібник

Електронне видання

В авторській редакції

Ум-друк. арк. 5,16.
Зам. № 2506-07.

Видавець ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
e-mail: fenix-izd@ukr.net